

UDK 27-9(497.5):329.058
Izvorni znanstveni rad
Primljeno 08/07

POLITIČKA TRAGANJA CRKVE U HRVATSKOJ (1989. – 2007.)*

Povijesno-teološka prosudba

Vladimir DUGALIĆ, Đakovo

Sažetak

Politička traganja Crkve u Hrvatskoj od 1989. do 2007. možemo promatrati na nekoliko razina. Na temelju Ustava RH, koji jamči slobodu vjeroispovijesti, ali i odvojenost vjerskih zajednica od države, te potpisivanjem ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske, nakon više desetljeća komunističke vladavine pravno je reguliran odnos Crkve i države u duhu demokratskih standarda i postavljen okvir za njezino djelovanje. Na razni političkog govora Crkve, ispunjavajući svoje poslanje u zauzimanju za čovjeka i opće dobro, ističu se prigodne izjave biskupa i tijela HBK te promišljanja hrvatskih teologa. Na praktičnoj razini uočava se, pak, određeno (ne)snalaženje klera i vjernika laika u novim uvjetima društveno-političkog i socijalno-gospodarskog života. Povijesno gledajući, uočavamo stoga tri razdoblja političkog traganja Crkve u Hrvatskoj. U vremenu od 1990. do 1995., solidarno podnoseći patnje i stradanja u Domovinskom ratu, Crkva se zalaže za mir, ali i evanđeoskom jasnoćom brani pravo hrvatskog naroda na slobodu, obranu od agresora u svjetlu prava na zakonitu obranu i osuđuje svaki zločin. U razdoblju od 1995. do 2000. godine, Crkva se suočava s negativnim posljedicama rata, osobito s naslijeđenim mentalitetom i sve većim raslojavanjem hrvatskog društva te naglašava važnost socijalnog nauka Crkve u cilju stvaranja novih društvenih struktura. Međutim, zbog nedovoljnog zaživljavanja socijalnog nauka Crkve izostao je snažniji angažman vjernika i značajniji pomaci na planu društveno-socijalnog djelovanja. Treći period političkog traganja, od 2000. do danas, obilježava potreba novog pozicioniranja Crkve u društvu i suočavanje s novim izazovima pluralnog društva u duhu liberalne ideologije. Zbog društvene situacije nastale promjenom vlasti početkom 2000. godine, ali i u duhu smjernica tri pastoralna pohoda Svetoga Oca Republici Hrvatskoj, Crkva u ovom vremenu čini odmak od pozicije narodnog tribuna prema Crkvi koja ukazuje na socijalne probleme, ali i opasnost sekularnog fundamentalizma. Kao izazov trenutka nameće se potreba snažnijeg razvoja socijalnog pastorala koji zahtijeva osobnu izgradnju vjernika u duhu socijalnog nauka Crkve i snažniji angažman laičkih udruga u civilnom društvu.

* Kako je XLVII. Teološko-pastoralni tjedan bio u siječnju 2007., autor je u tada održanom predavanju obradio politička traganja Crkve u Hrvatskoj do 2006. godine. U radu pripremljenom za *Bogoslovsku smotru* obuhvatio je i 2007. godinu.

Ključne riječi: Katolička crkva, hrvatsko društvo, socijalni nauk Crkve, opće dobro, Crkva i država, Domovinski rat, demokracija, politika, socijalna pravda, vjernici laici, civilno društvo.

Uvodne odrednice

Pad Berlinskog zida 1989. godine označio je slom dugogodišnje komunističke vladavine i ponovnu uspostavu demokratskog društvenog uređenja u zemljama Srednje i Istočne Europe. Međutim, novi oblici demokracije našli su se pred mnogim izazovima, jer su se morale učiniti mnoge promjene u političkim, gospodarskim i socijalnim strukturama društva, opterećenima hipotekom niza nepravdi i teškim socijalnim stanjem koje su iza sebe ostavili komunistički režimi. Istodobno, promijenila se i politička karta Europe: padom Istočnog bloka srušen je europski poredak utemeljen na ugovorima iz Jalte te su stvoreni uvjeti za ispravljanje povijesnih nepravdi, prije svega za rješavanje nacionalnog pitanja u umjetno stvorenim državama nakon Drugoga svjetskog rata u duhu ideološkog internacionalizma. Nakon gotovo pola stoljeća dolazi do ponovnog ujedinjavanja Njemačke, mirne podjele Čehoslovačke na Češku i Slovačku te raspada SSSR-a i osamostaljivanja niza država, prije svega, ponovne uspostave Rusije, tri baltičke države i niza zemalja na prostoru euroazijskog dijela Sovjetskog Saveza.

Papa Ivan Pavao II., govoreći u enciklici *Centesimus annus* o uzrocima tih promjena i neočekivano brzog sloma komunističkog režima u europskim državama, kao osnovne uzroke navodi dugogodišnju diktaturu i povredu prava rada, oduzimanje zakonitosti ideologiji koja je sebi svojatala pravo da govori u ime radnika te nedjelotvornost ekonomskog sustava kao posljedicu kršenja ljudskih prava na inicijativu, na privatno vlasništvo i na slobodu u gospodarskom području. Ipak, kao najvažniji uzrok, Papa navodi duhovnu prazninu koju je izazvao ateizam, budući da je ostavio mnoge generacije bez prave orijentacije i smisla života, uništavajući pritom važnost prava i morala. Marksizam je bio obećao da će iskorijeniti potrebu za Bogom iz čovjekova srca, ali su rezultati pokazali da se u tom ne može uspjeti ako se ne razori srce. U tom smislu, ističe Papa, »kulture različitih nacija načini su, na kraju, kako odgovoriti na pitanje o smislu osobne egzistencije: kad se ukloni takvo pitanje, razara se kultura i moralni život nacijâ. Zato se borba za obranu rada spontano povezala s borbom za kulturu i nacionalna prava.«¹

Val promjena koji se počeo događati u zemljama komunističkog režima nije mogao zaobići ni prostor bivše Jugoslavije, u čijem se sastavu, kao federalna republika, nalazila i Hrvatska. Naime, dugogodišnja komunistička – ateistička – ideologija, neriješeno nacionalno pitanje, izazvano, prije svega, nejasnom idejom »bratstva i jedinstva« i velikosrpskom ideologijom, te nagomilani problemi u gospodarstvu učinili su neodrživom jugoslavensku državnu zajednicu. U traženju

¹ IVAN PAVAO II., Enciklika *Centesimus annus*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001., br. 24.

rješenja državne krize, a osobito u cilju utvrđivanja i ostvarenja volje hrvatskog naroda i svih građana Republike Hrvatske, u proljeće 1990. godine bili su raspisani prvi višestranački, demokratski izbori, a godinu kasnije i referendum »na kome se 19. svibnja 1991. 93,24% ukupnog broja birača odlučilo da Republika Hrvatska, kao suverena i samostalna država, koja jamči kulturnu autonomiju i sva građanska prava Srbima i pripadnicima drugih nacionalnosti u Hrvatskoj, može stupiti u savez suverenih država s drugim republikama.«² Međutim, konfederalno rješenje nije bilo prihvaćeno na državnoj razini bivše Jugoslavije, a kao odgovor je uslijedila velikosrpska agresija na Republiku Hrvatsku, potpomognuta vojskom JNA.

Hrvatski sabor, suočen s nastalom situacijom, donio je 25. lipnja 1991. godine *Ustavnu odluku o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske* kojom se Republika Hrvatska proglašava suverenom i samostalnom državom i pokreće postupak razdruživanja od drugih republika i SFRJ³ te usvojio *Deklaraciju o proglašenju suverene i samostalne Republike Hrvatske* u kojoj se ističe, između ostalog, kako u razdoblju nametnutog centralističkog i totalitarnog sustava SFRJ, Republika Hrvatska nije mogla promicati i štiti svoje političke i druge interese te je stoga neprestano jačala težnja za razdruživanjem iz jugoslavenske državne zajednice, a danas se, s pokušajima da se organiziranim odmetništvom i terorizmom, poticanim izvan Republike Hrvatske, narušava i ustavni poredak i integritet RH. U tom smislu, »proglašavanjem Ustavne odluke o osamostaljenju, Republika Hrvatska otpočinje postupak razdruživanja od ostalih republika i SFRJ, želeći da se ovaj postupak što prije okonča na demokratski i miroljubiv način, poštujući interese svih republika i autonomnih pokrajina koje su činile SFRJ«⁴.

Hrvatski sabor, utvrđujući da zbog eskalacije ratnih sukoba Jugoslavija kao državna zajednica više ne postoji, donio je 8. listopada 1991. *Odluku* kojom Re-

² J. CRNIĆ, »Temeljne odrednice Ustava Republike Hrvatske«, u: *Ustav Republike Hrvatske*, Informator, Zagreb, 2001., str. 77.

³ U Ustavnoj odluci se navodi kako u SFRJ više ne djeluje ustavno-pravno uređena država i da se grubo narušavaju ljudska prava te da federativno uređenje Jugoslavije ne omogućuje rješavanje državno-političke i gospodarske krize, budući da među republikama SFRJ nije došlo do sporazuma koji bi omogućio preustrojstvo federativne savezne države u savez suverenih država. Usp. SABOR REPUBLIKE HRVATSKE, »Ustavna odluka o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske« (25. 6. 1991.), u: *Narodne novine*, 31 (1991.).

⁴ U Deklaraciji se ističe kako je hrvatski narod, polazeći od trinaeststoljetne drevno-pravne tradicije, sačuvao samosvijest o vlastitom identitetu i o pravu na samobitnost i neovisnost. Naime, stjecajem povijesnih okolnosti, nalazeći se na razmeđu istočnoga i zapadnog kršćanstva, dviju često suprotstavljenih civilizacija i kultura te različitih političkih, gospodarskih i inih interesa, hrvatski narod je morao stoljećima braniti svoju narodnu državu te, iako je bio u personalnim i ugovornim unijama i državno-pravnim savezima s drugim narodima, uvijek je budno pazio na očuvanje svoje drevne samobitnosti i suvereniteta. Usp. SABOR REPUBLIKE HRVATSKE, »Deklaracija o proglašenju suverene i samostalne Republike Hrvatske« (25. 6. 1991.), u: *Narodne novine*, 31 (1991.).

publika Hrvatska raskida državnopravne sveze na temelju kojih je, zajedno s ostalim republikama i pokrajinama, tvorila dosadašnju SFRJ.⁵ U tom smislu, višestranačkim izborima i uspostavom Hrvatskog sabora 30. svibnja 1990., donošenjem božićnog Ustava 22. prosinca iste godine,⁶ odlukom o raskidu državnopravne sveze s Jugoslavijom, međunarodnim priznanjem Republike Hrvatske kao suverene države, 15. siječnja 1992.,⁷ i prijemom 22. svibnja 1992. u Organizaciju Ujedinjenih naroda te pobjedom u Domovinskom ratu (1991. – 1995.), postavljene su temelji hrvatske neovisnosti i međunarodno priznate državnosti. Istodobno, suočavajući se s nametnutim ratom i teškim posljedicama ratnih razaranja, kao i s naslijeđenim mentalitetom, započeo je i proces političkog djelovanja i društvenog oblikovanja demokratske hrvatske države,⁸ u kojem značajnu ulogu ima i odnos državne vlasti i Katoličke crkve kao integralnog dijela hrvatskog društva.

⁵ Odluka je utemeljena na neotuđivom pravu Republike Hrvatske na samoodređenje, a polazila je od volje građana, iskazane na referendumu 19. svibnja 1991., Ustavne odredbe o samostalnosti RH i Deklaracije o uspostavi samostalne i suverene Republike Hrvatske te činjenice da je tromjesečni rok o odgodi primjene Ustavne odluke, koji je određen Brijunskom deklaracijom, istekao 7. listopada 1991. i da su u međuvremenu pojačane agresivne akcije tzv. JNA i srpskih terorista na gradove i sela, da su bezobzirno uništavane bolnice, škole, crkve, kulturni spomenici i drugi civilni objekti, što je kulminiralo čak napadanjem i bombardiranjem povijesne jezgre Zagreba, pri čemu su oštećene i zgrade Rezidencije Predsjednika Republike, vlade i Hrvatskog sabora u vrijeme zasjedanja, s pokušajem atentata na Predsjednika Republike. Usp. SABOR REPUBLIKE HRVATSKE, »Odluka« (8. 10. 1991.), u: *Narodne novine*, 53 (1991.).

⁶ Ustav Republike Hrvatske objavljen je u: *Narodne novine*, 56 (1990.). Ustav je obuhvaćao devet dijelova sa 142 članka. Međutim, prve izmjene i dopune Ustava donio je Zastupnički dom Sabora *Ustavnim zakonom* od 12. prosinca 1997. Usp. *Narodne novine*, 8 (1998.). Sljedeće promjene donio je Zastupnički dom Sabora 9. studenoga 2000., a pročišćeni tekst Ustava objavljen je u: *Narodne novine*, 124 (2000.). Treće izmjene Ustava stupile su na snagu *Odlukom o proglašenju promjene Ustava RH* od 28. ožujka 2001., a pročišćeni tekst Ustava objavljen je u: *Narodne novine*, 41 (2001.), te ispravak Ustava u: *Narodne novine*, 55 (2001.). Ustav sada ima devet dijelova sa 147 članaka.

⁷ Vrijedno je spomenuti da je Sveta Stolica, prekidajući ustaljenu diplomatsku praksu, 13. siječnja 1992. priznala Republiku Hrvatsku, potaknuvši istodobno i druge europske vlade da slijede primjer Vatikana. Usp. *La crisi jugoslava. Posizione e azione della Santa Sede (1991–1992)*, Libreria editrice vaticana, Città del Vaticano, 1992., ovdje str. 75–76. Vidi također: M. PAVKOVIĆ, »Međunarodni odnosi«, u: P. ARAČIĆ (ur.), »Jeremija, što vidiš?« *Crkva u hrvatskom tranzicijskom društvu*, Teologija u Đakovu, Đakovo, 2001., str. 337–367; V. BLAŽEVIĆ, *Služenje miru. Ivan Pavao II. i Sveta Stolica za mir u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini (1991.–1995.)*, Zagreb, 1995.; N. IVANKOVIĆ, *Bonn – druga hrvatska fronta*, Mladost, Zagreb, 1993., str. 110–115.

⁸ Prema posljednjim izmjenama Ustava iz 2001. godine prestao je djelovati Županijski dom Sabora i uveden je jednodomni parlamentarni sustav, a ugrađene su i neke odredbe međunarodnog prava, osobito Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima te Europske konvencije o ljudskim pravima koju je Republika Hrvatska ratificirala 17. listopada 1997. »Međutim, Ustav Republike Hrvatske ne zaustavlja se samo na tome. On utvrđuje i jamstvo nekih prava koja prelaze obujam onoga što

Naime, u Republici Hrvatskoj, prema posljednjem popisu stanovništva, više od 87% građana izjasnilo se katolicima te, možemo reći, sve što karakterizira hrvatsko društvo na društveno-političkom planu – od 1989. do danas – na određeni način odražava se i na samu Crkvu u Hrvatskoj.⁹

Politička traganja Crkve u Hrvatskoj, od prvih višestranačkih izbora i osamostaljivanja hrvatske države do današnjeg približavanja euroatlantskim integracijama, možemo stoga promatrati na nekoliko razina. To uključuje, prije svega, prikaz pravne regulative i institucionalizacije odnosa Katoličke crkve i države. Na razini političkog govora, u cilju zauzimanja Crkve za čovjeka i opće dobro hrvatskog društva, u svjetlu socijalnog nauka, zahtijeva prosudbu prigodnih izjava biskupa i tijela HBK te promišljanja hrvatskih teologa u kontekstu društveno-političkih događanja i socijalno-etičkih izazova pred kojima se nalazilo hrvatsko društvo. Na praktičnoj razini, osobito u svjetlu provedenih socioreligijskih istraživanja, podrazumijeva analizu pozicioniranja Crkve u odnosu na državu i društvo te odnos Katoličke crkve prema političkim strankama, (ne)snalaženje klera i vjernika laika u novim uvjetima društveno-političkog života te razvoj organiziranog djelovanja vjernika laika na političkom i društveno-socijalnom planu i njihov doprinos razvoju civilnog društva. Ukratko rečeno, problematika je vrlo složena te u ovom radu možemo naznačiti tek glavne smjernice političkog traganja Crkve u Hrvatskoj.

1. Pravno reguliranje odnosa Crkve i države

Kongregacija za biskupe u Rimu donijela je 15. svibnja 1993. godine *Odluku o ukidanju Biskupske konferencije Jugoslavije i uspostavljanju Hrvatske biskupske konferencije*.¹⁰ Sveti Otac Ivan Pavao II. ubrzo je odobrio Statut HBK »ad experimentum« te su tijekom 1993. godine uspostavljena i prva tijela HBK, osobito *Stalno vijeće* i *Komisija Justitia et pax*.¹¹ Vrijedno je istaknuti da je Hrvatska biskupska konferencija već na svojem prvom, konstituirajućem zasjedanju, 8.

se preporučuje ili što se uređuje i međunarodnim paktovima, štoviše ne nalazi se niti u jednom europskom ustavu«; J. CRNIC, nav. čl., str. 85.

⁹ Rezultati popisa stanovništva iz 1991. godine pokazali su da se 76,64% stanovništva Hrvatske smatra pripadnicima Katoličke crkve, tj. 3.666.784 od ukupno 4.784.265 građana Republike Hrvatske, tj. 3.736.356 (78,1%) građana hrvatske nacionalnosti. Prema popisu stanovništva iz 2001. godine, od ukupno 4.437.460 građana Republike Hrvatske (3.977.171 [89,63%] je građana hrvatske nacionalnosti), katolicima se izjasnilo njih 3.897.332, tj. 87,83%. Usp. *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujak 1991. Stanovništvo prema vjeroispovijesti i materinskom jeziku po naseljima*, Dokumentacija 883, DZSRH, Zagreb, 1994.; *Popis stanovništva 2001.*, DZSRH, Zagreb, 2002.

¹⁰ Usp. *Glas Koncila* 23 (1993.), str. 1.

¹¹ Usp. TAJNIŠTVO HBK, »Priopćenje za tisak sa zasjedanja hrvatskih biskupa u Zagrebu, 8. VI. 1993.«, u: *Glas Koncila*, 25 (1993.), str. 3.

lipnja 1993., osnovala *Povjerenstvo HBK za odnose s državom*.¹² Ubrzo je osnovano i *Državno povjerenstvo za odnose s vjerskim zajednicama*.¹³ Prvi sastanak tih dvaju povjerenstava održan je u Zagrebu 27. srpnja 1993., a nastavili su se po potrebi, raspravljajući o važnim pitanjima odnosa Crkve i države te o suradnji na područjima gdje su se isprepletale njihove djelatnosti. Naime, prema Ustavu Republike Hrvatske, jamči se sloboda savjesti i vjeroispovijesti i slobodno javno očitovanje vjere i drugog uvjerenja, jednakost svih vjerskih zajednica pred zakonom, ali i njihova odvojenost od države. Međutim, vjerske zajednice su slobodne, u skladu sa zakonom, »javno obavljati vjerske obrede, osnivati škole, učilišta, druge zavode, socijalne i dobrotorne ustanove te upravljati njima, a u svojoj djelatnosti uživaju zaštitu i pomoć države«¹⁴.

Vrlo brzo je, međutim, uočeno da se ovi odnosi moraju definirati na primjeren i sustavan način, prihvatljiv i za Katoličku crkvu i za Republiku Hrvatsku. Naime, iako je Crkva dobila Ustavom zajamčenu slobodu djelovanja, a odlukom Ministarstva prosvjete i kulture, od 24. siječnja 1991., uveden je vjeronauk kao izborni predmet u sve osmogodišnje i srednje škole u Republici Hrvatskoj,¹⁵ mnoga područja su ostala izvan pravnog okvira, osobito u području školstva te dušobrižništva u vojsci, policiji, bolnicama, staračkim domovima, zatvorima i sredstvima društvenog priopćavanja. Pristupilo se stoga, u svjetlu prakse Svete Stolice nakon Drugoga vatikanskog sabora, izradi pojedinačnih ugovora, a ne konkordata, koji bi regulirali određena područja od zajedničkog interesa.¹⁶ Na taj način željela

¹² Predsjednik Povjerenstva bio je šibenski biskup mons. Srećko Badurina, a članovi krčki biskup mons. Josip Bozanić i pomoćni biskup Đakovačke i Srijemske biskupije mons. Marin Srakić. Nakon smrti mons. Srećka Badurine, 17. rujna 1996., za novog predsjednika imenovan je 2. listopada 1996. mons. Josip Bozanić, a mons. Želimir Puljić, dubrovački biskup, postao je novim članom. Usp. *TAJNIŠTVO HBK*, »Priopćenje za tisak«, u: *IKA*, 41 (1996.), str. II.

¹³ Za predsjednika je bio imenovan dr. Jure Radić, a članovi su bili dr. Branko Jeren i mr. Ante Klarić, kojega je kasnije zamijenio gosp. Davor Rajčić. Usp. N. ETEROVIĆ, »Povijesni pregled nastanka ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske«, u: N. PINTARIĆ (ur.), *Ugovori između Svete Stolice i Republike Hrvatske*, Glas Koncila, Zagreb, 2001., str. 15.

¹⁴ »Ustav Republike Hrvatske«, čl. 41., u: *Narodne novine*, 41 (2001.). Vidi također: HRVATSKI SABOR, »Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica« (8. 7. 2002.), u: *Narodne novine*, 83 (2002.).

¹⁵ Usp. HKB, *Plan i program katoličkog vjeronauka u osnovnoj školi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998., str. 281. Vrijedno je spomenuti da je Hrvatski sabor 23. srpnja 1990. poništio odluku vlade NR Hrvatske iz 1952. o isključenju Katoličkog bogoslovnog fakulteta iz Sveučilišta te je 11. ožujka 1996. potpisan Ugovor o položaju i djelovanju KBF-a i njemu afiliranih teoloških učilišta u sastavu Sveučilišta. Usp. ZASTUPNIČKI DOM HRVATSKOG SABORA, »Odluka o davanju suglasnosti na Ugovor između Sveučilišta u Zagrebu i Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu« (1. 2. 1996.), u: *Narodne novine*, 11 (1996.).

¹⁶ Prema riječima mons. Eterovića, u povijesnom pregledu nastajanja ugovora između Svete Stolice i Republike, »važno mjesto zauzima radni susret održan u uredu veleposlanstva Republike

su se postaviti u pravni okvir određena načela kojih se moraju pridržavati obje strane, »ne samo da ne bi dolazilo do nesporazuma, nego da se prije svega pospeši međusobna suradnja na dobro i Crkve i države i društva u cjelini«¹⁷. U tom smislu, tijekom 1996. godine, dogovoreni su prijedlozi četiriju ugovora: Ugovor između Svete Stolice i Republike Hrvatske o pravnim pitanjima, Ugovor između Svete Stolice i Republike Hrvatske o odgoju i kulturnoj djelatnosti, Ugovor između Svete Stolice i Republike Hrvatske o gospodarskim pitanjima te Ugovor između Svete Stolice i Republike Hrvatske o dušobrižništvu katoličkih vjernika u oružanim snagama RH.

Tri, od četiri predložena, ugovora Vlada Republike Hrvatske potpisala je 19. prosinca 1996. u predsjedničkim dvorima u Zagrebu, a Hrvatski sabor je 24. siječnja 1997. ratificirao *Ugovor između Svete Stolice i Republike Hrvatske o suradnji na području odgoja i kulture*¹⁸ te *Ugovor između Svete Stolice i Republike Hrvatske o dušobrižništvu katoličkih vjernika, pripadnika oružanih snaga i redarstvenih službi RH*,¹⁹ a 9. veljače 1997. *Ugovor između Svete Stolice i Republike Hrvatske o pravnim pitanjima*.²⁰ Nakon što je predsjednik Republike Hrvatske dr. Franjo Tuđman izdao i ovjerio državnim pečatom isprave o ratifikaciji triju ugovora 12. ožujka 1997., a Sveti Otac ih ratificirao na svetkovinu Svetoga Josipa, oni su stupili na snagu 9. travnja 1997. godine. Posljednji, četvrti ugovor, *Ugovor između Svete Stolice i Republike Hrvatske o gospodarskim pitanjima*, potpisan je 9. listopada 1998. godine. Ratificiran je u Hrvatskom saboru 4. prosinca iste godine, ovjeren od predsjednika Republike Hrvatske 7. prosinca 1998.; Sveti Otac ratificirao je ugovor 8. prosinca 1998., a stupio je na snagu 14. prosinca 1998.²¹ Preduvjet tom ugovoru bio je *Zakon o naknadi za imovinu oduzetu za vrijeme jugoslavenske komunističke vladavine*, koji je donio Zastupnički dom Hrvatskog sabora 11. listopada 1996. godine.²²

Potpisivanjem i ratifikacijom ovih ugovora stvorene su institucionalne i pravne osnove za odnos Crkve i države, osobito *Ugovorom između Svete Stolice*

Hrvatske pri Svetoj Stolici u Rimu, 18. i 19. svibnja 1995. Od strane Republike Hrvatske, susretu su nazočili dr. Jure Radić, gospodin Davor Rajčić i prof. Ive Livljanić, veleposlanik Republike Hrvatske pri Svetoj Stolici. S druge pak, crkvene, strane, bili su prisutni krčki biskup mons. Josip Bozanić, dotajnik Zbora za kler mons. Milan Simčić i iz Državnog tajništva mons. Nikola Eterović, savjetnik nuncijature u Odjelu za odnose Svete Stolice s državama; N. ETEROVIĆ, »Povijesni pregled nastanka ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske«, str. 16.

¹⁷ *Isto*, str. 21.

¹⁸ *Usp. Narodne novine*, 2 (1997.); *IKA*, 1 (1997.), str. V–VI.

¹⁹ *Usp. Narodne novine*, 2 (1997.); *IKA*, 1 (1997.), str. VII–VIII.

²⁰ *Usp. Narodne novine*, 3 (1997.); *IKA*, 1 (1997.), str. VI–VII.

²¹ *Usp. Narodne novine*, 18 (1998.); *IKA*, 52 (1998.), str. I.

²² *Usp. Narodne novine*, 92 (1996.).

i *Republike Hrvatske o pravnim pitanjima*. Naime, tim ugovorom je definiran odnos Crkve i države, njihova neovisnost i samostalnost te naglašena međusobna suradnja u brizi za cjelovit duhovni i materijalni razvoj čovjeka i u promicanju općega dobra.²³ Osim toga, priznata je nezamjenjiva uloga Katoličke crkve u odgoju hrvatskog naroda i njezina povijesna i sadašnja uloga na društvenom, kulturnom i obrazovnom području. *Ugovor između Svete Stolice i Republike Hrvatske o suradnji na području odgoja i kulture* također je istaknuo nezamjenjivu povijesnu i sadašnju ulogu Katoličke crkve u Hrvatskoj u kulturnom i moralnom odgoju naroda te njezinu ulogu na području kulture i obrazovanja. Republika Hrvatska, »u svjetlu načela o vjerskoj slobodi, poštuje temeljno pravo roditelja na vjerski odgoj djece te se obvezuje da će, u sklopu školskoga plana i programa i u skladu s voljom roditelja ili skrbnika, jamčiti nastavu katoličkoga vjeronauka u svim javnim osnovnim i srednjim školama i u predškolskim ustanovama, kao obvezatnog predmeta za one koji ga izaberu, pod istim uvjetima pod kojima se izvodi nastava ostalih obvezatnih predmeta«²⁴. Osim toga, »odgojno-obrazovni sustav u javnim predškolskim ustanovama i školama, uključujući i visoka učilišta, uzimat će u obzir vrijednosti kršćanske etike«²⁵.

U govoru prigodom razmjene ratifikacijskih instrumenata, Sveti Otac Ivan Pavao II. naglasio je kako ovi ugovori daju »jasan pravni okvir djelovanja Katoličke Crkve u RH i što joj omogućuju da na doličan način obavlja svoje poslanje. Kao što je poznato, ti ugovori počivaju na tri temeljna načela: na vjerskoj slobodi, na razlici između Crkve i države i na potrebi suradnje tih dviju ustanova.«²⁶ U govoru prigodom razmjene ratifikacijskih isprava *Ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske o gospodarskim pitanjima* Sveti Otac je istaknuo kako se nastojalo ispraviti prijašnje nepravde uzrokovane oduzimanjem crkvenih dobara za vrijeme komunističke vladavine i osigurati Katoličkoj crkvi potrebna sredstva da bi mogla obavljati svoje poslanje.²⁷ Stoga, mons. Eterović, u komentaru potpisanih ugovora, naglašava kako je u njima jasno istaknuta činjenica da se većina građana Republike Hrvatske izjašnjava pripadnicima Katoličke crkve, jer

²³ Usp. »Ugovor između Svete Stolice i Republike Hrvatske o pravnim pitanjima«, čl. 1., u: *Narodne novine*, 3 (1997.)

²⁴ »Ugovor između Svete Stolice i Republike Hrvatske o suradnji na području odgoja i kulture«, čl. 1., u: *Narodne novine*, 2 (1997.)

²⁵ *Isto*.

²⁶ »Govor pape Ivana Pavla II. prigodom razmjene ratifikacijskih instrumenata na audijenciji za predstavnike HBK i predstavnike vlasti Republike Hrvatske« (10. 4. 1997.), u: N. PINTARIĆ (ur.), *nav. dj.*, str. 83.

²⁷ Usp. »Govor pape Ivana Pavla II. na audijenciji prigodom razmjene ratifikacijskih isprava Ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske o gospodarskim pitanjima« (15. 12. 1998.), u: N. PINTARIĆ (ur.), *nav. dj.*, str. 99.

u demokratskom društvu državne vlasti moraju imati na umu vjersku pripadnost građana, posebno kada se radi o većini. Međutim, to ne znači da je Hrvatska »katolička« država, nego da većinu njezinih stanovnika čine katolici, a to, osim vjerskih, ima i posljedice društvene i kulturne naravi. »Slične tvrdnje nalaze se i u ugovorima Svete Stolice sa Španjolskom, Poljskom i Italijom. Moglo bi se reći da se tom činjenicom na neki način nadomješta odricanje od katoličanstva kao državne vjere u pojedinim državama, u skladu s naukom Drugoga vatikanskog sabora u svezi s vjerskom slobodom.«²⁸

Nakon potpisivanja ugovora uslijedilo je donošenje provedbenih dokumenta, među kojima ističemo: *Pravilnik o ustroju i djelovanju Vojnog ordinarijata u RH* (3. prosinca 1998.),²⁹ *Ugovor o katoličkom vjeronauku u javnim školama i vjerskom odgoju u javnim predškolskim ustanovama* (29. siječnja 1999.),³⁰ *Sporazum o načinu izvršavanja određenih financijskih obveza RH prema Katoličkoj Crkvi* (26. veljače 1999.)³¹ te *Sporazum Hrvatske radiotelevizije i HBK* (27. srpnja 2000.)³². Uslijedilo je, između ostalog, i potpisivanje *Protokola o načinu upisa pravnih osoba Katoličke Crkve* (12. rujna 2002.),³³ *Sporazum o dušobrižništvu u kaznionicama, zatvorima i odgojnim ustanovama* (12. rujna 2002.)³⁴ te *Ugovor o dušobrižništvu u bolnicama i ostalim zdravstvenim ustanovama te ustanovama socijalne skrbi* (31. listopada 2005.)³⁵. Možemo stoga reći da je potpisivanjem ugovora i donošenjem provedbenih dokumenata omogućeno djelovanje Katoličke crkve u Hrvatskoj na mnogim područjima intelektualnog, kulturnog i socijalnog života.

2. Zauzimanje Crkve za opće dobro hrvatskog društva

Istraživanja koja su provedena posljednjih desetak godina ukazuju kako građani Republike Hrvatske, upravo zbog povijesnih zasluga – velike uloge u biv-

²⁸ N. ETEROVIĆ, »Komentar Ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske«, u: N. PINTARIĆ (ur.), *nav. dj.*, str. 138–139.

²⁹ Usp. *IKA*, 49 (1998.), str. 2. Vidi također: HRVATSKI SABOR, »Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica« (8. 7. 2002.), čl. 16.

³⁰ Usp. *IKA*, 5 (1999.), str. II–III. Vidi također: MINISTARSTVO PROSVJETE I ŠPORTA RH, »Program katoličkoga vjeronauka u osnovnoj školi« (18. 9. 2003.), u: *Narodne novine*, 156 (2003.).

³¹ Usp. N. PINTARIĆ (ur.), *nav. dj.*, str. 118–119.

³² Usp. *IKA*, 31 (2000.), str. 18–19.

³³ Usp. *IKA*, 38 (2002.), str. 35.

³⁴ Usp. *IKA*, 38 (2002.), str. 35. Vidi također: HRVATSKI SABOR, »Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica« (8. 7. 2002.), čl. 15.

³⁵ *Službene vijesti HBK*, 18 (2005.), br. 1, str. 3–4. Vidi također: HRVATSKI SABOR, »Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica« (8. 7. 2002.), čl. 14.

šem političkom sustavu i u Domovinskom ratu – doživljavaju Katoličku crkvu kao jedan od stupova društva, i to s najvećim moralnim kredibilitetom.³⁶ Naime, tijekom povijesti, a osobito za vrijeme komunističke vladavine, Katolička crkva je morala, osim pastoralne i vjerske djelatnosti, preuzeti na sebe i zadaću očuvanja nacionalnog jedinstva i identiteta.³⁷ Na tom tragu, snagom svoga poslanja kao Majke i Učiteljice koja želi prenijeti poruku spasenja i nade, ali i naslijeđene povijesne uloge u hrvatskom društvu, Crkva i nakon uspostave hrvatske države želi zadržati ulogu moralne vertikale i arbitra u gorućim pitanjima od nacionalnog značenja, budući da ne može biti ravnodušna prema životu naroda u kojem djeluje.³⁸ Važno mjesto stoga zauzimaju prigodne izjave biskupa i tijela HBK, osobito Stalnog vijeća HBK i Komisije *Justitia et pax*, potom homilije kardinala Franje Kuharića i Josipa Bozanića, zagrebačkih nadbiskupa, prigodom proslave Stepinčeva i obilježavanja Dana državnosti, biskupske pastirske poruke o Božiću i Uskrsu ili uoči parlamentarnih i lokalnih izbora, ali i razmišljanja pojedinih teologa koji su ukazivali na društvene probleme i razvoj odnosa između Crkve i države u duhu socijalnog nauka Crkve.

³⁶ Na temelju dosadašnjih istraživanja, prema mišljenju ispitanika, najuglednija institucija društva je Crkva, što svjedoči o izuzetnoj društvenoj važnosti Crkve kao institucije te neokaljanom moralnom dignitetu. Uz Crkvu, vrlo veliko povjerenje stanovništva uživaju vojska, škola i policija. Sve četiri organizacije tek kod manjeg broja ispitanih osoba ne uživaju povjerenje. »Prema Crkvi iznimno veliko povjerenje ima gotovo 45 posto ispitanih osoba, što se poklapa s iskazanim stupnjem vjerovanja«; S. BALOBAN – I. RIMAC, »Povjerenje u institucije u Hrvatskoj«, u: *Bogoslovska smotra*, 68 (1998.), br. 4., str. 666; S. ZRINŠČAK, »Religija, civilno društvo, socijalni problemi«, u: *Društvena istraživanja*, 14 (2005.), br. 1–2, str. 86–88; I. RIMAC, »Neke determinante povjerenja u institucije političkog sustava u Hrvatskoj«, u: *Bogoslovska smotra*, 70 (2000.), br. 2, str. 477–479.

³⁷ Kardinal Alojzije Stepinac »na montiranom političkom sudskom procesu nevino je osuđen stoga što je odbio po nalogu komunističkih vlastodržaca, provesti crkveni raskol i odvojiti Katoličku Crkvu u Hrvata od Rima i Vatikana, sa dalekosežnim ciljem uništenja Katoličke Crkve kao vjekovnog čuvara i zaštitnika očuvanja identiteta i slobode hrvatskog naroda«; SABOR REPUBLIKE HRVATSKE, »Deklaracija o osudi političkog procesa i presude kardinalu dr. Alojziju Stepincu« (14. 2. 1992.), u: *Narodne novine*, 9 (1992.)

³⁸ »Mnogo je toga, sigurno, pridonijelo osvješćivanju i izgradnji našeg nacionalnog bića: povijesti i državi, nacionalnoj psihologiji i samosvijesti. No nećemo pretjerati ako kažemo da je vjera u tome bila najvažniji čimbenik. Zbog toga bih je ovdje istakao kao temeljnu podlogu našeg cjelokupnog duhovnog i narodnog razvoja, prošlog i sadašnjeg. Sastavni je dio našeg nacionalnog, duhovnog i kulturnog opstanka. Psihološki je to opravdano. Najdublje je usađena u hrvatsku povijest i kulturu. I koliko god se o tome rijetko govori, ona je – kako smo upozorili – zajedno sa svojim duhovnim i moralnim učincima, bila i ostala vrhovnom učiteljicom misli i prakse, i temeljnim uporištem naroda«; D. ŠIMUNDŽA, *Crkva i demokracija*, Crkva u svijetu, Split, 1995., str. 292; F. ŠANJEK – T. KRALJEVIĆ, »Religija i nacionalni identitet Hrvata (19.–20. stoljeće)«, u: P. ARAČIĆ (ur.), »Jeremija, što vidiš?« *Crkva u hrvatskom tranzicijskom društvu*, str. 202–203.

Međutim, da bi u novoj društveno-političkoj stvarnosti očuvala stečeni kredibilitet i uistinu pridonijela demokratskom razvoju hrvatskog društva, Crkva u Hrvatskoj se morala suočiti s nekoliko izazova. Prije svega, Crkva je morala odgovoriti na izazove nametnutog rata, jer je on zahtijevao jasnoću govora i dosljedno naviještanje evanđeoske istine. Drugi izazov bio je suočavanje Crkve s naslijeđenim mentalitetom i pronalaženje novih oblika pastoralnog djelovanja u promijenjenoj društveno-političkoj situaciji. Kao prioritet, isticala se potreba duhovne obnove naroda, kao i same Crkve, osobito u duhu koncilske obnove i socijalnog nauka Crkve. Naime, razvoj demokracije i civilnog društva nametao je nove izazove i potrebu sve snažnijeg društveno-socijalnog djelovanja vjernika laika. Osim toga, kao i u drugim tranzicijskim zemljama s katoličkom većinom, Crkva se morala othrvati pokušajima instrumentalizacije od strane određenih političkih struktura koje su bile spremne na različite političko-pragmatične ponude u cilju ostvarenja vlastitih interesa.³⁹ Drugim riječima, Crkva je morala zadržati svoj politički govor izvan stranačkih okvira, što nije uvijek bilo po volji pojedincima i strukturama koji su njezin utjecaj i ugled željeli iskoristiti u svoje dnevno-političke ciljeve.

2.1. Stav prema Domovinskom ratu

Nametnuti rat i posljedice koje je izazvao, osobito velika ratna razaranja i okupacija jedne trećine hrvatskog teritorija, pitanje pravednog rata i poštivanja dostojanstva ljudske osobe te problemi prognanika, odredili su teme s kojima se Crkva morala suočiti u prvim godinama hrvatske neovisnosti. Naime, nakon što je početkom 1990. godine zdušno podržala uspostavu neovisne i demokratske hrvatske države i istupanje iz socijalističke jugoslavenske federacije, Katolička crkva se našla pred izazovima oružane pobune dijela srpskog stanovništva u Hrvatskoj i otvorene agresije JNA, u kojoj je ubrzo trećina hrvatskog teritorija bila okupirana, crkve razorene i srušene, a katolički živalj ubijen ili protjeran. Dramatične povijesne okolnosti nametnule su stoga Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj dvije uloge, koje se nisu međusobno nužno isključivale. S jedne strane, Crkva se odlučno postavila kao 'čuvarica nacionalnih interesa', zalažući se za pravednu obranu od agresije i očuvanje stečene neovisnosti, a s druge, u skladu sa svojim poslanjem, promovirala evanđeoske vrednote mira i pomirenja.

³⁹ Naime, određene političke strukture tranzicijskih zemalja nudile su Crkvi državnu potporu u pojedinim područjima pastorala, stvarajući dojam da su spremne pomoći joj da dođe do istih društvenih povlastica koje je Crkva uživala prije Drugoga svjetskog rata. No, one zauzvrat od Crkve traže njezin konformizam u odnosu prema sustavu, te time i odricanje od bilo kakve društvene kritike. Usp. A. MATE-TOTH – P. MIKLUŠČAK, *Nije kao med i mlijeko. Bog nakon komunizma*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001., str. 52.

Već u proljeće 1991., neposredno prije izbijanja otvorenih ratnih sukoba, Crkva je nedvosmisleno prepoznala opasnost i imenovala odgovorne: »Suočeni smo međutim sa žilavim otporom demokratskim promjenama. Otpor se očituje kroz politički program koji se zalaže da se očuva socijalizam komunističkog tipa, da Jugoslavija ostane centralistički organizirana, da se dominacija srpskog interesa ne dovede u pitanje. Snage koje zagovaraju taj program jesu vodeći srpski političari, oficirski kadar (u velikoj većini srpski) i na žalost neke vodeće ličnosti u Srpskoj pravoslavnoj Crkvi. Komunistička ideologija, velikosrpske težnje, vojna sila, tako nalaze zajedničke ciljeve ...«⁴⁰ Međutim, predstavnici Crkve pozivali su, prije svega, na mir i odlaganje oružja, jer se samo dijalogom mogu riješiti sukobi. Pozivajući na mnogobrojne molitve za mir,⁴¹ Crkva u Hrvatskoj se odazvala pozivu Svetoga Oca za mirotvorno djelovanje te podržala molitvene i mirotvorne pokrete i akcije koji teže smirivanju opće situacije.⁴²

Na osobit način biskupi su pozvali one koji odlučuju o sudbini naroda da djeluju u duhu dijaloga i založe se za mirno rješenje jugoslavenske krize.⁴³ Stoga se u izjavama odlučno odbacuju svi oblici nasilja i zastrašivanja i traži se miran dogovor među narodima bivše Jugoslavije.⁴⁴ Nisu izostali ni mnogi ekumenski susreti predstavnika Katoličke i Pravoslavne crkve.⁴⁵ I početkom oružanih suko-

⁴⁰ HRVATSKI BISKUPI, »Opasnost nasilnog nametanja komunističke diktature. Pismo svim biskupima u svijetu« (1. 2. 1991.), u: *Glas Koncila*, 12 (1991.), str. 3. O izjavama Srpske pravoslavne Crkve vidi: V. MIHALJEVIĆ, »Socioreligijsko promišljanje o Vukovaru kao paradigmi muke«, u: J. ČIKEŠ (ur.), *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture*, Pasijska baština, Zagreb, 2004., str. 285–306.

⁴¹ Usp. »Svi su građani dužni slušati zakonitu vlast«, u: *Glas Koncila*, 34 (1990.), str. 1.3; »Pokopajmo duh ratnih vremena. Širom Hrvatske održane mise za žrtve rata i poraća, u subotu, 3. studenoga 1990.«, u: *Glas Koncila*, 45 (1990.), str. 1.7; »Hrvati za mir i suživot. Mise za pravdu i mir širom Crkve u Hrvata u nedjelju, 27. siječnja 1991«, u: *Glas Koncila*, 6 (1991.), str. 1.3.

⁴² Usp. HRVATSKI BISKUPI, »Zaklinjemo napadače da odmah odlože oružje. Apel« (30. 7. 1991.), u: *Glas Koncila*, 32 (1991.), str. 1.

⁴³ U kolovozu 1990. kardinal Kuharić uputio je brzojav Predsjedniku Republike, u kojem ističe svoju solidarnost s hrvatskom Vladom u nastojanju da se sačuva mir i spriječi svako nasilje te da se poštenim i iskrenim dijalogom rješavaju problemi. Usp. »Brzojav kardinala Kuharića Predsjedništvu Republike Hrvatske«, u: *Glas Koncila*, 34 (1990.), str. 1. Vidi također: KATOLIČKI BISKUPI JUGOSLAVIJE, »Odgovorni, odbacite i pomisao na upotrebu nasilja. Izjava«, u: *Glas Koncila*, 4 (1991.), str. 1.

⁴⁴ IUSTITIA ET PAX, »Za miran dogovor među narodima« (22. 1. 1991.), u: *Glas Koncila*, 5 (1991.), str. 3.

⁴⁵ Usp. A. ŠKVORČEVIĆ, »Ekumenska nastojanja i pitanje interpretacije hrvatsko-srpske povijesti«, u: V. DUGALIĆ (ur.), *Spe et labore*, Teologija u Đakovu, Đakovo, 2003., str. 277–295; M. ZOVKIĆ, *Međureligijski dijalog iz katoličke perspektive u Bosni i Hercegovini*, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 1998., str. 127–166; R. PERIĆ, »Ekumenski odnosi i ratni sukobi u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini (1991.–1993.)«, u: I. GRUBIŠIĆ (ur.), *Konfesije i rat*. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa u Splitu, 2.–4. prosinca 1993., Knjižnica Dijalog,

ba, kada su već bile zapriječene mnoge ključne prometnice, kardinal Kuharić je istaknuo kako evanđelje izdvaja četiri načela na kojima treba graditi odnose među ljudima i narodima: istinu, pravednost, slobodu i ljubav. Ova načela isključuju mržnju, »koja je izvor nasilja i uzrok zločina protiv čovjeka«⁴⁶. U tom smislu, i početkom 1992. godine, u jeku ratnih sukoba, katolički biskupi ističu važnost pomirenja i uzajamnog praštanja, jer »u ratnim sukobima stradavaju i napadači i branitelji, pa je jednima i drugima potrebno pomirenje i uzajamno oprostjenje«⁴⁷.

2.1.1. Osuda etničkog čišćenja i pitanje pravednog mira

Suočivši se s nesmiljenim nasiljem, u duhu katoličke tradicije, Crkva je podržala pravo hrvatskog naroda na zakonitu obranu, ali u okvirima poštivanja ratne etike i međunarodnog prava, budući da »pobuna protiv zakonitih odluka vlasti je nemoral«⁴⁸. Biskupi su istaknuli da je rat protiv Hrvatske nametnuti rat, u kojem se gaze temeljne etičke norme te naglašavaju: »Premda smo se nadali, nakon tolikih nastojanja i apela, da do toga neće doći, danas smo na žalost suočeni s velikim ratnim stradanjima i razaranjima. Sprovodi poginulih ljudi postaju svakodnevica; bolnice se pune ranjenicima. Čitava se sela razaraju, a vjernici i njihovi svećenici, prisiljeni na bijeg, ostavljaju oštećene crkve, napuštaju rodni prag ... Posizanje za oružjem i za nasilnim nametanjem vlastitih političkih ciljeva pothranjuje na žalost mržnju, a očituje se u okrutnim postupcima prema ranjenicima uključenim u obranu domovine ... Obrana domovine i njenih demokratskih institucija pravo je i dužnost zakonite vlasti. Građani koji su uključeni u zakonitu obranu moraju poštivati ratnu etiku. Narodi imaju pravo na mir u istini i slobodi, pravdi i ljubavi«⁴⁹.

Split, 1995., str. 119–128.; T. MARKIĆ, »Mir je djelo pravde. Zauzimanje hrvatskih biskupa za mir tijekom Domovinskog rata«, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, 134 (2006.), br. 11–12, str. 988–992.

⁴⁶ »Sačuvajmo dostojanstvo i mir. Homilija kardinala F. Kuharića u Sisačkim Selima«, u: *Glas Koncila*, 34 (1990.), str. 1.3. Kardinal Kuharić, u homiliji prigodom 250. obljetnice samostana u Imotskom, poručio je Srbima da ih »smatramo svojom braćom, da ih iskreno volimo u Isusu Kristu, da želimo njihov mir, njihovu slobodu kao i svoju slobodu, da žive u dostojanstvu i časti kao što hoćemo da mi Hrvati na hrvatskom tlu svoje domovine živimo u dostojanstvu, miru i časti. Stoga neka budu uvjereni da Crkva u Hrvata uvijek odgaja hrvatski narod za takve odnose s drugim ljudima i narodima«; »Na čast svom narodu«, u: *Glas Koncila*, 45 (1990.), str. 8.

⁴⁷ KATOLIČKI BISKUPI REPUBLIKE HRVATSKE, »Slogom u sveopću obnovu. Poruka«, u: *Glas Koncila*, 4 (1992.), str. 3.

⁴⁸ »Svi su građani dužni slušati zakonitu vlast«, str. 1.3.

⁴⁹ Usp. HRVATSKI BISKUPI, »Zaklinjemo napadače da odmah odlože oružje. Apel«, str. 1; »Brže spriječite krajnju katastrofu. Izjava za javnost sa zasjedanja biskupa« (29. 4. 1992.), u: *Glas Koncila*, 19 (1992.), str. 1.

Govoreći, pak, o uzrocima hrvatsko-muslimanskog sukoba, koji i danas budi prijepore kod jednog dijela hrvatske javnosti, biskupi su već na početku tih sukoba ukazali kako su oni izbili »ponajviše u onim pokrajinama koje su po spomenutom mirovnom pravu predviđene da budu s hrvatskom većinskom vlašću, uz poštovanje prava drugih naroda. Naime, muslimansko stanovništvo, koje je pod pritiskom srpske agresije protjerano iz okupiranih područja istočne i zapadne Bosne te iz istočne Hercegovine, dijelom se našlo i u tim hrvatskim provincijama mijenjajući dosadašnje demografsko stanje u svoju korist. Sa žaljenjem i osudom konstatiramo da je u spomenutim sukobima bilo ratnih zločina i s jedne i s druge strane, ali se ne može Hrvatima predbaciti da su išli u osvajanje drugih provincija.«⁵⁰

U *Apelu* koji su uputili hrvatski i bosansko-hercegovački biskupi domaćoj i svjetskoj javnosti sa susreta održanog u Zagrebu 26. siječnja 1994. istaknut je odlučan zahtjev da se stane na put nasilju koje satire stotine tisuća nedužnih civila. Biskupi ukazuju na »ljude, kao i ranjenike kojima je spriječena najosnovnija liječnička pomoć. Rat koji je bio nametnut Hrvatskoj prije gotovo tri godine, a sada osobito bjesni u Bosni i Hercegovini, također međunarodno priznatoj državi, velik je zločin protiv svih ljudskih prava za koji su odgovorni ne samo oni koji su ga zbog svojih egoističkih ciljeva pokrenuli, nego i oni koji se prema tom zločinu odnose ravnodušno, a pogotovo oni koji ga na bilo koji način podupiru, propustivši zakonitu mogućnost da ga zaustave.«⁵¹ Svoj apel biskupi završavaju: »Mir koji ne bi ispravio nepravde, koji bi priznao učinke nasilja, ne bi bio ni pravedan ni trajan mir. Politika koja ne bi slijedila načela pravednoga mira za sve ljude i narode, ne bi bila čovječna, ne bi bila u službi mira. Mir može biti samo djelo pravde.« Pojašnjavajući pojam pravednog mira, biskupi ističu kako pravedni odnosi u svijetu nisu mogući ako nema sigurne zaštite slabih od nepravdanih odnosa i nasilja jakih. Pravedan mir nije moguće graditi na pravu jačega i interesima moćnih.⁵²

⁵⁰ »Izjava Hrvatske biskupske konferencije o događajima u Bosni i Hercegovini« (8. 6. 1993.), u: *Glas Koncila*, 25 (1993.), str. 1.

⁵¹ »Apel hrvatskih i bosansko-hercegovačkih biskupa domaćoj i svjetskoj javnosti« (26. 1. 1994.), u: *IKA*, 4 (1994.), str. 16. Vidi također: »Katolici su voljni i sposobni za suživot. Izjava katoličkih biskupa Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine« (15. 10. 1993.), u: *Glas Koncila*, 43 (1993.), str. 1; STALNO VIJEĆE HBK, »Odložite oružje – vapaj izmučenih ljudi. Izjava« (24. 8. 1993.), u: *Glas Koncila*, 36 (1993.), str. 1.

⁵² Usp. »Priopćenje za javnost sa zasjedanja Stalnog vijeća HBK« (18. 4. 1994.), u: *IKA*, 15 (1994.), str. 15. U osvrtu na Daytonski sporazum se kaže: »Svjesni smo činjenice da je mir dobro u sebi, te nas raduje mogućnost uspostave mira na prostorima koji su dosad bili zahvaćeni ratom. Očekuje se da mirovni pregovori polaze od nepravdi učinjenih žrtvi, od prava povratka prognanih i izbjeglih u svoj zavičaj i jamstva mirnoga i dostojanstvenog života svim građanima i od nužnosti poštovanja i zaštite ljudskih, nacionalnih i vjerskih prava. Moralno je nedopustiva politika etnič-

U izjavama pojedinih biskupa ili tijela HBK jasno uočavamo osudu politike etničkog čišćenja i nečovječnog ponašanja: »Svaki čovjek ima pravo živjeti slobodno i sigurno u kraju gdje se rodio! Ima pravo na nepovredivost svoga doma i svoje osobe! Poznato je cijelom svijetu da je ovaj bezdušni rat nasilje protiv svih tih prava i da ga je potakla osvajačka politika vođa jednog naroda da se proširi teritorij na račun drugih naroda, da se osvojeni teritorij očisti samo za jedan narod, da se na osvojenim područjima izbriše nacionalna, kulturna i vjerska baština drugih pripadnosti i opredjeljenja. U tom se nasilju čine zločini protiv čovjeka i čovječanstva.«⁵³ Biskupi su u više prigoda izrazili solidarnost sa žrtvama nasilja te uputili jasnu poruku međunarodnoj zajednici: »U ovim prostorima Ujedinjeni narodi ostaju bez pravog učinka. U ovom dijelu Europe okaljana je europska civilizacija neizbrisivom ljugom. Svi govori o ljudskim pravima, o međunarodnom pravu i konvencijama, ovdje gube svaku vrijednost. Naoružani moćnici kroje zakon i ubijaju, razaraju, protjeruju ljude iz njihovih domova i tako čiste područja za sebe. To mogu činiti bez ikakve odgovornosti, računajući na bilo otvorenu bilo prikrivenu podršku nekih snaga koje ih zaštićuju.«⁵⁴ Slične su poruke hrvatski i bosansko-hercegovački biskupi uputili i u mnogim drugim prigodama.⁵⁵

kog čišćenja i preseljenja stanovništva. Polazeći od tih moralnih postavki, dijelimo zabrinutost katolika i drugih građana Bosne i Hercegovine da Daytonski sporazum ne osigurava pravedan mir i ne jamči stvarnu zaštitu temeljnih ljudskih, vjerskih i nacionalnih prava ... Pridružujemo se mišljenju da je razdioba nadležnosti u Bosni i Hercegovini po načelu 49 – 51 posto nepravedna. Uznemiruju nas izjave da su u procesu postizanja mirovnog sporazuma zaobidjeni zakoniti predstavnici Hrvata Bosne i Hercegovine. Zabrinjava nas mogućnost da se tim mirovnim sporazumom nagraduje agresor, a dodatno oštećuje žrtva«; »Izjava Komisije Justitia et pax povodom mirovnih sporazuma o Daytonu« (7. 12. 1995.), u: *IKA*, 50 (1995.), str. 20. Vidi također: »Izjava Stalnog vijeća HBK povodom potpisivanja Daytonskog sporazuma u Parizu« (14. 12. 1995.), u: *IKA*, 51 (1995.), str. 20.

⁵³ »Hitni poziv kardinala Franje Kuharića za prestanak sukoba u BiH« (15. 5. 1993.), u: *Glas Koncila*, 21 (1993.), str. 1.

⁵⁴ »Apel hrvatskih i bosansko-hercegovačkih biskupa domaćoj i svjetskoj javnosti« (26. 1. 1994.), str. 16–17. O odgovornosti međunarodne zajednice vidi: J. SABOL, »Rat u bivšoj Jugoslaviji u svjetlu međunarodnih odnosa i kulturalno-religiozne krize danas«, u: I. GRUBIŠIĆ (ur.), *nav. dj.*, str. 119–128.

⁵⁵ »Naša Biskupska konferencija, držeći se moralnih i evandeoskih načela, od početka je osudila: ekspanzionističku agresiju na muslimanski i hrvatski živalj, etničko čišćenje provedeno ubijanjem nevina pučanstva kao svojevrsnim genocidom i protjerivanjem nedužna stanovništva s njegovih vjekovnih ognjišta, stvaranje koncentracijskih logora, silovanja žena kao sramotnu ratnu metodu, kao i sva druga zlodjela, počinjena s bilo koje strane«; »Izjava Hrvatske biskupske konferencije o događajima u Bosni i Hercegovini« (8. 6. 1993.), str. 1; usp. »Apel katoličkih biskupa Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine (9. 6. 1994.), u: *IKA*, 23 (1994.), str. 16; »Apel zagrebačkog i sarajevskog kardinala svjetskoj javnosti i odgovornim svjetskim poglavarima (6. 12. 1994.), u: *IKA*, 48 (1994.), str. 20.

Na tragu ovih promišljanja, Crkva je podržala hrvatsko državno vodstvo koje je smatralo legitimnom i moralnom odluku da se oružanom intervencijom povrati ono što je bilo silom zaposjednuto i zadržavano, budući da su nastojanja da se mirnim putem riješi ova nepravda nanesena hrvatskom narodu ostala, na žalost, bezuspješna. Hrvatska država, kao i svaka druga, imala je pravo uspostaviti javni red i mir na svojim područjima gdje je nastalo teško i dugotrajno kršenje ljudskih prava, moralnih načela, legitimnog ustavnog poretka te zakonskih normi međunarodnog prava.⁵⁶ U tom se smislu ističe »da svatko ima pravo povratka u svoj dom te podupiremo državne vlasti u nastojanju da se odbjegli stanovništvo vrati«⁵⁷. Sličnu poruku uputili su i biskupi s osmog Sabora HBK, ističući, između ostalog, da se pitanje vlasništva koje je sada napušteno, nadoknade ratne štete nastradalim obiteljima te proces povratka svih koji su protiv svoje volje morali napustiti vlastiti dom treba rješavati političkim dogovorima i ugovorima po načelu pravednosti. Također, ističu biskupi, »veliko neriješeno pitanje je i sudbina nestalih o kojima se nikako ne uspijevaju dobiti vjerodostojne informacije. Njihove obitelji imaju pravo tražiti i dobiti točne obavijesti, što mi podupiremo u ime čovječnosti i kršćanske ljubavi.«⁵⁸

Možemo reći da je Crkva u Hrvatskoj od samog početka jasno prepoznala uzroke agresije i jasno se odredila prema Domovinskom ratu, braneći pravo hrvatskog naroda na samostalnost i ukazujući na nepravdu koja mu je nanesena.

⁵⁶ »Već više godina ima u Hrvatskoj više od 300.000 prognanika i izbjeglica koji se ne mogu vratiti u svoje domove na okupiranim područjima, te su im na taj način uskraćena sva ljudska i građanska prava. Prognanici zbog toga gube strpljenje i padaju u očaj. Činjenica je da Unprofor za vrijeme svog mandata ništa nije učinio da se omogući povratak prognanika i izbjeglica u svoje domove, nego se i nadalje na okupiranom teritoriju Republike Hrvatske pod njegovom kontrolom nastavlja etničko čišćenje nesrpskog stanovništva, čak ubijanje mirnih građana ... Stoga smo uvjereni da odluka Predsjednika Republike i hrvatskoga Sabora o otkazivanju produžetka mandata Unproforu pridonosi uspostavljanju mira i ljudskih prava svih građana Republike Hrvatske, a napose prognanika i izbjeglica, kako bi se mogli vratiti u svoje domove«; »Izjava Komisije Justitia et pax o otkazivanju mandata Unproforu (16. 1. 1995), u: *IKA*, 3 (1995.), str. 3.

⁵⁷ »Izjava Komisije Justitia et pax nakon Oluje« (12. 9. 1995), u: *IKA*, 37 (1995.), str. 20. Biskupi također naglašavaju kako u ovoj nagloj promjeni uočavaju i činjenicu da srpsko stanovništvo tih područja, kojega je prema popisu iz 1991. bilo oko 160.000, u velikom broju napušta svoje domove. »To se događa na poziv Srpske pravoslavne Crkve (usp. izjavu episkopa Longina, *Glas Koncila* od 2. srpnja 1995., str. 3) i po naredbi srpskog generala Mile Mrkšića. Vjerujemo stoga da mnogi nisu po vlastitoj odluci napustili svoje domove. Zato podupiremo izjave i nastojanja hrvatskih vlasti koje pozivaju građane srpske nacionalnosti da ostanu u svojim domovima te im jamče osobnu i građansku sigurnost kao i nepovredivost imovine. Izražavamo nadu da će se to u potpunosti ispuniti za one koji su ostali i da će potaknuti na povratak barem one koje ne progoni osjećaj krivnje.« Usp. »Izjava Stalnog vijeća HBK o crkvenoj situaciji nakon akcije 'Oluja'« (5. 8. 1995.), u: *IKA*, 32 (1995.), str. 18–19.

⁵⁸ »Poruka hrvatskih biskupa s osmog Sabora HBK glede stanja u Crkvi i Domovini nakon akcije Oluja« (12. 10. 1995.), u: *IKA*, 42 (1995.), str. 15.

Prigodne izjave biskupa i tijela HBK svojevrsno su svjedočanstvo vremena, u njima odsijeva duh evanđelja i istinska zauzetost za sudbinu hrvatskog naroda. U analizi izjava biskupa i tijela HBK možemo prepoznati tri pristupa problemu nametnutog rata i uspostavi mira. Prvi je pristup bio aktualan u vrijeme neposredno prije izbivanja ratnog sukoba kada su biskupi, u skladu s naukom Drugoga vatikanskog sabora, promicali vrijednosti teorije o izbjegavanju rata te isticali da treba sve učiniti da do njega ne dođe, a za rješavanje sukoba treba upotrijebiti mirna politička sredstva. Drugi pristup je bio primijenjen u vrijeme otvorene agresije i ratnih sukoba kada su bile iscrpljene sve mogućnosti dogovora i mirnog rješenja. U izjavama se zastupa teorija koja dopušta žrtvi da se brani od agresije te da, makar i silom, uspostavi pravedan poredak i mir.⁵⁹ Treći pristup bio je prisutan u izjavama od samog početka rata, a osobito u vremenu nakon završetka oružanih sukoba, i obilježava ga evanđeoska težnja za pravednim mirom, izbjegavanje mržnje prema neprijatelju te osvete i nepotrebnog nasilja. U tom duhu se daje ohrabrenje vjernicima i hrvatskim građanima da ustraju u sadašnjim nevoljama i poziva ih se na povratak i obnovu zemlje.

Svećenici su u tom teškom vremenu ostali uz svoje vjernike i često s njima dijelili prognanički kruh te posvjedočili istinsku solidarnost sa svojim narodom i to ne samo u brizi za duhovno dobro, već i u organizaciji humanitarne pomoći putem Caritas.⁶⁰ Tu svoju zauzetost pokazali su i u procesu povratka i obnove koji, kako ističu biskupi, nije lagan i može izazvati strah pred veličinom zadaće.⁶¹ Na tragu tih razmišljanja ističe se kako »bez osobna zalaganja, požrtvornosti i uzajamne pomoći ne može ni započeti, a kamoli biti dovršeno djelo obnove. Uostalom, pomagati jedni drugima u izgradnji kuća i u drugim poslovima hvale je

⁵⁹ Usp. N. DUVNJAK, »Katolička Crkva i izazov rata: hrvatska kušnja«, u: *Društvena istraživanja*, 10 (2001.), br. 1–2, str. 94. Vidi također: M. SRAKIC, »Od teorije 'De bello iusto' do nauka 'De bello vitando'«, u: I. GRUBIŠIĆ (ur.), *nav. dj.*, str. 201–228.

⁶⁰ U okviru socioreligijskog istraživanja, provedenog na području sedam franjevačkih provincija u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, na pitanje koji su bili glavni oblici pomoći koji su župnici pružali vjernicima tijekom rata, na prvome je mjestu duhovna pomoć (34%), slijedi pomoć razgovorom (25%) te, na trećem mjestu, pomoć u hrani i odjeći (22%). N. DUVNJAK, »Odnos vjernika prema ratnim i poratnim zbivanjima«, u: *Crkva u svijetu*, 34 (1999.), br. 2, str. 183. Usp. J. JURČEVIĆ (ur.), *Vukovar '91. Značenje, vrednote, identitet*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2000.; L. OREČ, »Solidarnost na djelu«, u: B. VULETA – R. ANIĆ (ur.), *Kultura solidarnosti*. Zbornik radova znanstvenog skupa održanog u Zagrebu, 5.–7. lipnja 1997., Split, 1997., str. 169–193.

⁶¹ »Nanovo podignuti naša sela i gradove, obnoviti društveni i crkveni život zaista je velika i naporna zadaća ... Uspoređivat će se ono što je bilo naslijeđeno ili stečeno vlastitim radom i dovedeno do nekoga standarda primjerena suvremenom društvu s onim uvjetima u kojima treba započeti sve iznova ... Oslonjenost na Božju riječ svladava strah i daje hrabrost u suočavanju s poteškoćama«; »Poruka hrvatskih biskupa s osmog Sabora HBK glede stanja u Crkvi i Domovini nakon akcije Oluja« (12. 10. 1995.), str. 15.

vrijedna tradicija i praksa u našem narodu. Nadamo se da će se pokrenuti i šira solidarnost na čitavom prostoru naše domovine, kao i da će se nastaviti zauzetost naših iseljenika koji su se kroz sve ove ratne godine u tome iskazali. Veliki povijesni preokret i mogućnost da slobodno žive u svojoj domovini otvaraju i našim iseljenicima, nakon pola stoljeća njihova prisilna raseljavanja, put povratka na rodnu grud. Sa zahvalnošću ćemo primiti određenu pomoć izvana, od međunarodnih institucija, ali u tome ćemo čuvati svoje dostojanstvo.«⁶²

Na tragu spomenutih izjava zanimljivo je promotriti rezultate socioreligijskog istraživanja koje je provedeno na području sedam franjevačkih provincija u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini u travnju i svibnju 1997. godine. Ono je pokazalo da su vjernici u najvećem broju pozitivno ocijenili ulogu Crkve u ratu, smatrajući da je ona smirivala sukobe i na njih nije utjecala.⁶³ U tom smislu ističu kako je tri četvrtine župnika i redovnika (76,7%) često govorila o oprost te da su ostali dosljedni temeljnim vrijednostima svoga duhovnog poziva. Osim toga, istraživanje pokazuje kako je većina vjernika prihvatila temeljne kršćanske vrijednosti o oprost i da većina ne gaji osjećaj mržnje i osvete zbog ratnih strahota. Više od polovice ispitanika pokazuje dosljednost kršćanskom nauku i shvaćaju oprost kao pravo kršćansko djelo (55,8%). Slijede vjernici koji misle da je oprost vjerska obveza (22,5%), a na trećem mjestu su oni koji oprost shvaćaju uže, odnosno kao oslobođenje žrtve od mržnje (14,3%), te u tom činu vidi i određenu 'terapeutsku' vrijednost i oblik samopomoći. Međutim, iako samo 5,6 posto ispitanika ima negativan odnos prema oprost i misli da je on nagrada počinitelju zla, rezultati pokazuju kako su rane još uvijek svježije i duboke te nas ne smije čuditi činjenica da je veći dio anketiranih smatrao kako za opraštanje treba proći još vremena.⁶⁴

⁶² *Isto*, str. 15.

⁶³ Ispitivanje je provedeno na uzorku od 498 osoba starijih od 18 godina. U ratu ih je sudjelovalo 9,4%, a izbjeglištvo je proživjelo 9,8% ispitanika. Na područjima zahvaćenim ratom ostala je živjeti četvrtina ispitanika (24,9%), ali nisu sudjelovali u ratnim sukobima. Najveći dio ispitanika ostao je živjeti na područjima koja nisu bila zahvaćena ratom (54,4%). Užega člana obitelji u ratu je izgubilo 8% vjernika, a veće materijalne štete pretrpjelo 14,9%. Ipak, treba reći da uzorak nije u svemu reprezentativan jer su ispitani oni koji redovito idu na nedjeljnu misu. Usp. N. DUVNJAK, »Odnos vjernika prema ratnim i poratnim zbivanjima«, str. 178–183.

⁶⁴ Međutim, zamjetna je određena relativizacija oprosta. Većina je ispitanika odgovorila da je spremna oprostiti samo onima koji nisu počinili ratne zločine (44%), trećina je spremna oprostiti svima bez razlike (33,5%), dok bi njih 14,9% oprostili samo onima koje osobno poznaju i nisu sudjelovali u ratnim zločinima. Usp. *isto*, str. 180–181. Istraživanje »Oprost i pomirenje u Hrvatskoj«, provedeno 2000. godine, pokazuje kako su spremniji oprostiti oni koji su u djetinjstvu bili tako odgajani, kao i to da su stariji ljudi više spremni na pomirenje od mladih. Usp. J. BALOBAN, »Opraštanje između opterećenja prošlosti i izazova budućnosti«, u: R. ANIĆ – I. MILANOVIĆ LITRE (ur.), *Oprost i pomirenje – izazov Crkvi i društvu*. Zbornik radova s međunarodne konferencije u Zagrebu, 9.–13. svibnja 2001., CROPAX: Hrvatski Caritas i Franjevački institut za

2.1.2. Ratni zločini i pitanje Haaga

Pitanje procesuiranja ratnih zločina, osobito onih s hrvatske strane, od samog početka izaziva različite reakcije u hrvatskoj javnosti. Predstavnici Crkve su u nekoliko izjava nedvosmisleno osudili ratne zločine, naglasivši kako nema tih ciljeva niti interesa koji bi ih opravdali.⁶⁵ Nikakav zločin, pa ni onaj iz osвете, ne može se opravdati te biskupi ističu: »Gdje pak vlada isključivo pravo jačega, najgore prolazi onaj koji je slab i ne može se obraniti. Stoga se može dogoditi da u očaju i sam počinim zločin, ako je neprestano izložen sistemu nasilja koje mu nije pravo na postojanje. I u takvim okolnostima zločin nije dopustiv, i mi svaki zločin s bilo koje strane počinjen, osuđujemo. Spirala zla se mora prekinuti svim zakonitim sredstvima da se osigura dostojanstvo i pravo na slobodan i siguran život svakoj ljudskoj osobi u njezinu domu, u njezinu kraju, u njezinoj široj zajednici, bilo nacionalnoj bilo vjerskoj.«⁶⁶ Znakovite su bile i homilije kardinala Kuharića u kojima je isticao da tolike nevine žrtve nasilja diljem Hrvatske zaslužuju naše poštovanje i ljubav, a to im izražavamo svojom molitvom. Stoga, poručuje kardinal, baš zato što ih poštujemo i što ih volimo, svoju dušu moramo sačuvati čistu od svake mržnje i od svake želje za osvetom.⁶⁷

Na osobit način značajne su izjave nakon vojno-redarstvene akcije Oluja. U izjavi Komisije Justitia et pax, od 12. rujna 1995. godine, kaže se: »Uznemireni smo izvješćima da pojedinci i skupine uzimaju pravdu u svoje ruke, paleći kuće i na druge načine oštećujući tuđu imovinu. Premda su ta djela ponajviše potaknuta

kulturu mira, Zagreb–Split, 2002. str. 97–101. O temi oprosta i pomirenja u poratnoj Hrvatskoj vidi: B. VULETA (ur.), *Praštanje*. Zbornik radova sa znanstvenog simpozija održanog u Splitu, 27.–29. travnja 1995., Split–Sinj, 1995.; G. ČRPIĆ – M. VALKOVIĆ, »Moral u Hrvatskoj u sociološkoj perspektivi«, u: *Bogoslovska smotra*, 70 (2000.), br. 1, str. 51–54; B. VULETA – J. V. BATARELO (ur.), *Mir u Hrvatskoj*. Rezultati istraživanja, Internos, Zagreb–Split, 2001.; B. VULETA – J. V. BATARELO (ur.), *Oprost i pomirenje – utopija ili izazov*, Zagreb–Split, 2001.

⁶⁵ Povodom izbijanja rata između Hrvata i muslimana u Bosni i Hercegovini, kardinal Franjo Kuharić je jasno rekao: »I taj je sukob opterećen zločinima, ubojstvima, paležima i protjerivanjem ljudi iz njihovih ognjišta ... Tko god čini zločin, odgovoran je za zločin. Nema tih ciljeva ni tih interesa, makar se prikazivali opravdanima, koji bi ispričavali zločine«, »Hitni poziv kardinala Franje Kuharića za prestanak sukoba u BiH« (15. 5. 1993.), str. 1.

⁶⁶ »Apel hrvatskih i bosansko-hercegovačkih biskupa domaćoj i svjetskoj javnosti« (26. 1. 1994.), str. 17.

⁶⁷ Kardinal je u različitim prigodama istaknuo kako optužbu za rat zaslužuju oni koji su godina ma mržnjom i lažima trovali duše da čine zlo, a zavedeni možda čak misle da je to čin njihova rodoljublja. Stoga ne smijemo za to optužiti njihov narod ni njihovu Crkvu, već sud prepustiti milosrdnom i pravednom Bogu, kao i odgovore na naše pitanje: Zašto? Tami mržnje moramo suprotstaviti svjetlo ljubavi. »Pljesne li te tko po desnom obrazu, okreni mu i drugi ... To je tako izazovno kao da se povlađuje nasilniku. Međutim, to je baš božanski pristup da se pobijedi nasilje.« Usp. »Hrvati za mir i suživot. Mise za pravdu i mir širom Crkve u Hrvata u nedjelju, 27. siječnja 1991«, str. 3.

osobnom osvetom, dužnost je državne vlasti zaštititi osobe i imovinu na done-davno okupiranim područjima.«⁶⁸ I u poruci biskupa nakon Oluje jasno se kaže kako trebamo svladati porive osvete i mržnje te se ukazuje kako napušteni domovi i imovina izbjeglih građana Srba nisu svuda poštovani. »Posebno nas uznemiruju vijesti o ubojstvima civilnih osoba koje su bile ostale u svojim domovima. Takva bezakonja ne tiču se samo onih koji su ih počinili, jer ljaga pada na širu zajednicu barem dok vlasti ne utvrde krivce. To je ujedno i teška povreda svečane proklamacije upućene srpskom stanovništvu da ne napušta svoje domove, jer mu se jamče sva prava i sigurnost. Mi osuđujemo ovakve postupke kao nemoralne i protivne Božjem zakonu. Iz činjenice da je nama učinjeno zlo ne slijedi da mi smijemo uzvratiti istom mjerom ... Uostalom, kažnjavati krivce pridržano je zakonitim sudovima nakon što objektivno utvrde osobnu krivnju. Uzimati pravdu u svoje ruke, privatnim je građanima po moralu i po zakonu nedopustivo.«⁶⁹

Na žalost, pitanje ratnih zločina i odgovornosti pojedinih hrvatskih branitelja, ostalo je goruće pitanje do danas. Ne dovodeći u pitanje da svaki ratni zločin mora biti principijelno osuđen, jer se on ne može ničim opravdati, Crkva se u svojim izjavama od početka ratnih sukoba založila za princip individualizacije krivnje, što podrazumijeva osobnu odgovornost za ratni zločin. U Porečkoj izjavi iz 2000. godine stoga je istaknuto »da je bilo slučajeva – kako to biva u svakom ratu – da su ponegdje prekoračene 'granice nužne obrane'. To konstatiramo sa žaljenjem. Pravna država mora osigurati i štiti pravo svih svojih građana, što znači i onih kojima su tim mogućim prekoračenjem učinjene nepravde. Djela protivna međunarodnom pravu ne mogu biti na čast ni jednom, pa ni hrvatskom narodu, nego su djela koja bi svi trebali osuditi u redovnom sudskom postupku u javnosti.«⁷⁰

Međutim, biskupi su ukazali da kod prosudbe pojedinih djela treba voditi računa i o povijesnom kontekstu, o tome što je bilo prije, a što poslije, što je uzrok a što posljedica, tj. prosudbi objektivnih okolnosti u kojima su zločini počinjeni. Odgovornost za ratni zločin ne postiže se samo sagledavanjem osobnosti počinitelja, njegovih ograničenja, emotivnosti, već je potrebno sagledati i objektivne okolnosti, budući da se onaj koji se brani nalazi u drukčijim subjektivnim i objektivnim okolnostima od onih u kojima djeluje agresor. Drugim riječima, individualiziranje krivnje je značilo da bi za jedan te isti zločin moralna odgovornost njihovih počinitelja mogla biti različita. To ne znači da se dovodi u pitanje ratno zlodjelo niti da se ono može opravdati, već se želi razlučiti pravo i pravednost, tj.

⁶⁸ »Izjava Komisije Justitia et pax nakon Oluje« (12. 9. 1995), str. 20.

⁶⁹ »Poruka hrvatskih biskupa s osmog Sabora HBK glede stanja u Crkvi i Domovini nakon akcije Oluja« (12. 10. 1995.), str. 15–16.

⁷⁰ »Poruka hrvatskih biskupa s plenarnog zasjedanja održanog u Poreču« (21. 9. 2000.), u: *IKA*, 39 (2000.), str. 22.

potrebu jasnog sagledavanja osobne moralne odgovornosti za svaki počinjeni ratni zločin kako se ne bi ostvario stari aksiom da »summum ius« postane »summa iniuria«. ⁷¹ Zlo se, naime, čini i onda kada se 'knjiga zlodjela' rata lista po nekim određenim političkim potrebama i narudžbama, kada se po takvim kriterijima bira koga će se i kada suditi. ⁷²

Predstavnici službene Crkve oglasili su se i oko pitanja odnosa prema Haaškom sudu za ratne zločine. U tom smislu se ističe kako predstavnici izabrane vlasti trebaju, na ravnopravnoj osnovi, nastaviti dijalog s predstavnicima međunarodne zajednice, posebno haaškoga kaznenog suda te čvrsto braniti načela na kojima počiva naša država. »Valja isticati da se, pri ocjenjivanju zbivanja na našim prostorima, moraju uzeti u obzir sve okolnosti, mjesto, vrijeme i tijek događaja, kako bi se prosudbe donosile na načelima pravde, a ne prema političkim interesima i 'ravnoteži krivnje'. Šira svjetska javnost mora biti dovoljno obaviještena, a sud u Haagu dobiti dovoljno uvjerljive dokumente o uzrocima i posljedicama, o agresoru i žrtvi agresije na Hrvatsku. Svakoj hrvatskoj vladi, bez obzira iza koje ga bloka ili koje koalicije, želimo uspjeh u stvaranju jasne i čvrste pregovaračke pozicije s međunarodnim institucijama.« ⁷³

U izjavama se osuđuje i svako politiziranje oko tog pitanja te naglašava kako je, pored krize odnosa prema međunarodnim čimbenicima, postala još opasnija kriza odnosa unutar same države i to »do te mjere da se može govoriti o dvije Hrvatske, odnosno dva suprotstavljena pogleda na jednu te istu stvarnost, o lomu unutar hrvatskog nacionalnog bića ... Ne možemo se oteti dojmu da postoji sprega nekih moćnika iz inozemstva i njihovih istomišljenika u Hrvatskoj koji te nejasnoće i maglu planski provode i čuvaju, kako bi se 'za slučaj potrebe' lakše izvukao neki novi dokaz protiv hrvatske samostalnosti, odnosno kako bi se izazvala nova politička

⁷¹ Usp. J. GRBAC, »Ratna zlodjela u poratnoj prosudbi (Politika i poratno dijeljenje pravde)«, u: Đ. HRANIĆ (ur.), *Mogućnosti organiziranog djelovanja vjernika laika u Hrvatskoj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., str. 259–264.

⁷² »Ratna događanja na njezinom teritoriju ne smiju se izdvajati iz njihova povijesnog konteksta, niti se smiju promatrati posljedice neovisno o njihovim uzrocima... Pojedina djela nisu potpuno izolirani čini bez veze s uzrocima i okolnostima. Nakon proglašenja hrvatske države i njezinog međunarodnog priznanja bila je, naime, dužnost i pravo svakog građanina braniti njezin integritet i suverenitet. To znači da se za pravedan pristup i ispravan odnos prema ratnim događajima, a u želji da svatko odgovora za vlastita djela, traži promatranje svakog pojedinog čina u kontekstu rata, njegovih uzroka i posljedica. Pojedinaac koji se brani nalazi se, i subjektivno i objektivno, u različitim okolnostima od onoga koji napada. Ako se to u međunarodnim i domaćim sudovima zaboravlja ili ne uzima dovoljno u obzir, stječe se dojam izjednačavanja žrtve i agresora. To je neprihvatljivo jer, između ostalog, stvara nepovjerenje, kako prema državnim, tako i prema međunarodnim institucijama«; »Izjava hrvatskih biskupa sa zasjedanja HBK na Krku« (23. 10. 2002.), u: *IKA*, 44 (2002.), str. 33.

⁷³ »Izjava Komisije Iustitia et pax HBK povodom aktualnih događanja u Hrvatskoj« (17. 7. 2001.), u: *IKA*, 30 (2001.), str. 18–19.

kriza i zakrčio slobodan hod prema punoj suverenosti.«⁷⁴ Na tom tragu, prigodom 15. obljetnice vukovarske tragedije, kardinal Bozanić je istaknuo: »Nakon petnaest godina, kao kršćani koji poznaju vrijednost spomena, svjedoci smo da zlo u Hrvatskoj pokušava ponovno unijeti razdor, nesigurnost, podjele. Govori se o svemu samo ne o zlu koje je stvorilo stotine tisuće prognanika, što ih je ljubav udomila; desetke tisuća mrtvih i ranjenih koje ljubav molitvom otima zaboravu i iscjeljuje; više od tisuću još uvijek u popisu nestalih, za koje odgovorni i nakon petnaest godina kažu da ne mogu doći do istine o njihovoj sudbini; tisuće beznadnih, poniženih, osiromašenih, kojima ljubav otvara srce. Odvraća nam se pogled od uzroka. Zaboravlja se tko je istinski krivac tolikim patnjama.«⁷⁵

2.2. Izgradnja demokratskog društva

Već tijekom Domovinskog rata, a osobito nakon završetka, Crkva se, kao i hrvatsko društvo u cjelini, suočila s teškoćama u obnovi razorene zemlje, mnoštvom socijalnih problema i nužnošću izgradnje demokratskog društva, što je zahtijevalo i novo pozicioniranje Crkve, prije svega, u odnosu prema državnoj vlasti i razvoju civilnog društva. U prvim godina stečene demokracije zasigurno je bilo teško pronaći pravu mjeru crkvene prisutnosti u društvenim događanjima. Za Crkvu je stoga bilo ključno pitanje kako sačuvati, s jedne strane, svoju slobodu, a, s druge, oduprijeti se pokušajima politizacije i instrumentalizacije u okolnostima kad se političari otimaju kako ugoditi Crkvi i time steći bodove popularnosti. Tijekom tog vremena forsiraju se manifestacije s religioznim obilježjima, na koje se poziva biskupe i svećenike, što je stvorilo privid javnog zagrljaja »koji za Crkvu postaje neka vrsta zamke i kliješta. K tome rat i ratna zbivanja, opća ugroženost pojednostavljuje kompleksnost unutar društvenih odnosa i reduciraju sva pitanja na potrebu narodnog jedinstva u borbi za opstanak, prema čemu Crkva

⁷⁴ *Isto*. U izjavi se kaže: »Za izlazak iz te dvostruke krize potrebno je na međunarodnoj razini izboriti jasnu pregovaračku poziciju. Ponajprije tako što će svatko, tko smatra da se ima pravo uplićati u stvari hrvatske države, jasno definirati svoj stav prema njezinoj prošlosti i prema njezinoj budućnosti. Ne smije se dopustiti da razni činovnici trećega reda donose takve prosudbe koje su u stanju uznemiriti cijelu hrvatsku javnost. Svaki zahtjev međunarodnih nadležstava treba u sebi sadržavati jasna uporišta ne samo u međunarodnom nego i u hrvatskom pravu.«

⁷⁵ »Put sjećanja i svjetlosti. Homilija kardinala Bozanića, održana u Vukovaru 18. studenoga 2006.«, u: *IKA*, 47 (2006.), str. 10. Drugim riječima, rat je zlo »u kojem se u neproporcionalnim razmjerima, gotovo zarazom, širi mržnja, razaranje, ubijanje. Iako se ne može negirati da u ratu nastaju nove prilike za ljudsku velikodušnost, solidarnost, hrabrost, heroizam i patriotizam, ipak rat je uvijek gubitak za čovječanstvo. Stoga su odgovorni za ratove ne samo oni koji ih izravno pokreću, nego i oni koji, posjedujući političku, ekonomsku i vojnu moć, ne čine sve da ih na vrijeme spriječe«; *isto*, str. 10.

ne može biti indiferentna, i mora se suzdržavati da ne postavi ona pitanja koja bi mogla zazvučati kritično prema postojećoj vlasti.«⁷⁶

Provedena su istraživanja ukazala kako je u prvim godinama hrvatske neovisnosti postojalo pojednostavljeno viđenje odnosa Crkve i države od strane građana, koji često nisu odvajali te dvije institucije te je opravdano pitanje: »Je li to posljedica čestog medijskog potenciranja prisustva državnih dužnosnika crkvenim obredima o vjerskim blagdanima ili tek reakcija na približavanje Crkve i države u odnosu na bivši sustav, teško je reći.«⁷⁷ Možda su upravo javni blagoslovi jedna od najupečatljivijih slika toga vremena koji su, iako su bili znak konačne slobode i mogućnosti javnog djelovanja Crkve te isticanja religioznog smisla ljudskog života, često bili dekor društvenih događanja postateističkog vremena. Stoga je vrijedno spomenuti da su već 1993. godine biskupi izdali preporuku glede misa, javnih blagoslova i drugih liturgijskih čina koje predstavnici javnih vlasti traže od službenika Crkve. U preporuci se ističe da se svećenici drže već ranije danih uputa »kojima se euharistijsko slavlje ili misa ne smije povezivati vremenski i prostorno s nastupom državnih ili političkih čelnika«⁷⁸.

Društveno-socijalni problemi koje su rat i privatizacija izazvali zahtijevali su, međutim, jasnije određenje Crkve prema aktualnoj vlasti i društvenim zbivanjima. Biskupi su stoga već 1993. godine upozorili da cjelokupno stanje društva postaje još teže ako se umjesto povećane solidarnosti svih iskazuje sebičnost koja neetičkim načinom prisvaja sebi ono na što nema pravo. Ističe se kako je u posljednje vrijeme etičnost na velikom ispitu, osobito u procesu pretvorbe tzv. društvenog vlasništva, te se pozivaju kompetentni i sposobni ljudi koji će u demokratskom ozračju pronaći najbolji model i način pretvorbe.⁷⁹ Osim toga, upozorava

⁷⁶ Z. B. ŠAGI, *Izazovi otvorenih vrata*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993., str. 204. Pravi dnevnik događanja iz tog vremena možemo pronaći i u knjizi: Z. B. ŠAGI, *Sa svjetiljkom vjere u društvenoj zbilji*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999.

⁷⁷ I. RIMAC, »Neke determinante povjerenja u institucije političkog sustava u Hrvatskoj«, str. 479.

⁷⁸ TAJNIŠTVO HBK, »Očekujemo Papin dolazak«, u: *Glas Koncila*, 43 (1993.), str. 5.

⁷⁹ Usp. HRVATSKI BISKUPI, »Etičnost u gospodarstvu. Pismo katoličkim vjernicima«, u: *Glas Koncila*, 18 (1993.), str. 3. Zanimljivo je spomenuti da, kada je riječ o negativnoj percepciji privatizacije, istraživanja ukazuju da ona nema uporište samo u komunističkom naslijeđu već, možda više predstavlja situacijsku reakciju nezadovoljstva načelima, praksom i posljedicama tranzicijske politike u Hrvatskoj. Usp. S. ZRINŠČAK – S. BALOBAN – G. ČRPIC, »Dostojanstvo čovjeka i rad«, u: *Bogoslovska smotra*, 70 (2000.), br. 2, str. 463; Vidi također: V. ŠAKIĆ, »Privatizacija pred očima hrvatske javnosti«, u: S. BALOBAN (ur.), *Gospodarsko-socijalni izazovi u tranzicijskim zemljama*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, Zagreb, 2001., str. 79–104; S. BALOBAN, *Etičnost i socijalnost na kušnji*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997., osobito članak »Etički problemi pretvorbe i privatizacije vlasništva«, str. 41–51; S. ZRINŠČAK, »Kriticizam i defetizam u hrvatskom društvu«, u: S. BALOBAN (ur.), *Kršćanin u javnom životu*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, Zagreb, 1999., str. 65–82.

se i na opasne posljedice rata: »Trgovci oružjem gomilaju bogatstva; crno tržište gomila profite; trguje se ljudskom krvlju i suzama.«⁸⁰ U priopćenju Stalnog vijeća HBK govori se o »ratu nakon rata« i apelira da se izgrađuje pravni sustav i poštuje zakonitost, jer se interes države i svih njezinih građana ostvaruje poštivanjem ljudskih prava i zaštitom dostojanstva ljudske osobe i obitelji. U nadi da će se u sredstvima društvenog priopćavanja zastupati etička načela, jer su ona uvjet cjelovitog napretka naroda i države, u izjavi se pozivaju svi oni koji sudjeluju u izgradnji domovine »neka djeluju odgovorno i savjesno za opće dobro kako bi se u slobodi stvarao suživot utemeljen na pravednosti, istini, poštenju i poštovanju prava svih sugrađana. Istinsko rodoljublje isključuje svaku sebičnost i pohlepu za tuđim dobrima«⁸¹.

Od posebnog je značenja i izjava Komisije Iustitia et pax iz 1994. godine, u kojoj se ukazuje na pojavu društvenih deformacija poput ozloglašivanja, kleveta i nepoštivanja prava na privatnost. U izjavi se pozivaju vjernici i građani dobre volje da se usprotive sve više uobičajenim protuzakonitim služenjem podacima iz policijskih dosjea. Javnim iznošenjem tih, »po naravi povjerljivih, a po sadržaju ipak nesigurnih podataka, kao i prijetnjama o mogućem objavljivanju takvih dosjea«, stvara se u našoj javnosti ozračje nesigurnosti i straha koje ne priliči demokratskoj zakonitosti. Stoga se u izjavi navodi kako u demokratskom društvu odgovarajuće državne službe, koje skrbe za red i sigurnost, prikupljaju podatke o građaninu o kojemu se vodi istraga isključivo za potrebe tužiteljstva, radi mogućeg podizanja optužnice pred zakonitim sudom. Svako iznošenje u javnost povjerljivih podataka iz policijskih dosjea mimo takve optužnice predstavlja protuzakonit i grešan čin. Naime, nitko nema pravo čovjeku oduzimati dobar glas, bilo izmišljenim klevetama, bilo iznošenjem u javnost mogućih pogrešaka i slabosti iz njegova privatnog života.⁸² Drugim riječima, od sredine devedesetih godina Crkva sve snažnije ukazuje na negativne pojave proizašle iz rata, poput organiziranog kriminala i problema droge,⁸³ neopravdanih, a često i nezakoni-

⁸⁰ »Apel hrvatskih i bosansko-hercegovačkih biskupa domaćoj i svjetskoj javnosti« (26. 1. 1994.), str. 17.

⁸¹ »Priopćenje za javnost sa zasjedanja Stalnog vijeća HBK« (18. 4. 1994.), str. 16.

⁸² Usp. »Izjava Komisije Iustitia et pax o ozloglašivanju« (20. 5. 1994.), u: *IKA*, 20 (1994.), str. 17. U izjavi se još ističe kako je poznato da ti dosjei koje je ostavila bivša vlast mogu i ne biti točni i cjeloviti, i da je ta vlast zacijelo uklonila dosjee onih svojih privrženika koji bi i dalje mogli djelovati. Vidi također: »Priopćenje Komisije Iustitia et pax povodom medijskih prozivki osoba u državnoj službi« (27. 11. 1996.), u: *IKA*, 48 (1996.), str. III; »Priopćenje Komisije Iustitia et pax povodom nasilja nad predsjedničkim kandidatom Vladimirom Gotovcem u Puli« (6. 6. 1997.), u: *IKA*, 24 (1997.), str. I.

⁸³ »Posebno smo zabrinuti informacijama iz gradskih, ali i seoskih sredina o konzumiranju droge, čemu pribjegavaju ne samo punoljetni, već i djeca. Raširenost ove pojave svoje uporište nalazi, vjerujemo, u pomanjkanju ponude pravih životnih vrijednosti mladom naraštaju, ali i u

tih deložacija,⁸⁴ na krizu zakonitosti, neuspjelu privatizaciju i veliko raslojavanje hrvatskog društva, pozivajući vjernike da posljedice bivšeg mentaliteta, osobito osjećaj bespomoćnosti i duhovnu prazninu, liječe ispravim oblikovanjem osobne savjesti i razvijanjem zdravog javnog mišljenja kako bi gradili zajednički život u istini, pravednosti, ljubavi i slobodi.⁸⁵

Velik odjek imala je stoga poruka nadbiskupa Bozanića o Božiću 1997. godine, u kojoj se ističe kako su nagle promjene političkog i gospodarskog života omogućile brzo bogaćenje pojedinaca i siromašenje većeg broja građana te da je na djelu »grijev struktura što su ih omogućili zakoni i propisi, kojima prvotni cilj nije bio opće dobro čovjeka i zajednice«⁸⁶. U tom trenutku, možemo reći, dolazi i do određenog zahlađivanja odnosa između Crkve i aktualne državne vlasti. Naime, i *Europsko istraživanje vrednota* iz 1999. godine pokazuje, u usporedbi s podacima istraživanja *Vjera i moral u Hrvatskoj iz 1997.*, kako je uočljiva »veća integritiranost Crkve u korpus ostalih institucija sustava, što ukazuje da je u protekle dvije godine došlo do znatnijeg distanciranja Crkve u odnosu na ostale političke institucije«⁸⁷. Međutim, istraživanje istodobno pokazuje kako »60 posto ispitanika uočava velik utjecaj Crkve na državnu politiku i to, očito, ne smatra dobrim jer 74 posto ispitanika izričito navodi da religijske vođe ne bi trebali utjecati na odlučivanje vlade«⁸⁸. Drugim riječima, Crkva se sve više počinje suočavati, s jedne strane, s izazovima sekularizacije i naslijeđenog mentaliteta, a, s druge, s

agresivnoj ponudi narkotika, s ciljem golemog i nezakonitog profita. Uz ovaj, alarmantni problem, prisutan je i problem organizacije i sadržaja zabavnog života mladih, očitovan posebno u nekontroliranom, cijelonoćnom radnom vremenu disko klubova i kafe barova, u kojima se i maloljetnicima toče alkoholna pića«; »Izjava Vijeća laike HBK« (26. 11. 1994.), u: *IKA*, 47 (1994.), str. 20.

⁸⁴ Usp. »Izjava Komisije Iustitia et pax o deložacijama« (30. 9. 1994.), u: *IKA*, 39 (1994.), str. 18. U izjavi se, između ostalog, ističe kako se ljudi koji su doista zaslužni u obrani domovine ne smiju pozivati na te zasluge da bi si osigurali stan nasilnim izbacivanjem druge obitelji iz nekoga stana. Zasluge u obrani domovine ne mogu opravdavati nasilje i bezakonje u toj domovini.

⁸⁵ Tijekom Domovinskog rata bilo je mnogo neformalnih oblika solidarnosti, ali nakon njegova završetka ponovno jača pristup solidarnosti »prema kojemu bi država sa svojim institucijama trebala pokazati daleko veći angažman u solidarnosti, a drugi oblici ostaju po strani«; S. BALOBAN – G. ČRPIĆ – I. ŠTENGL, »Solidarnost i socijalna neosjetljivost«, u: J. BALOBAN (ur.), *U potrazi za identitetom*. Komparativna studija vrednota: Hrvatska i Europa, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2005., str. 192. Vidi također: G. ČRPIĆ – M. STRIKA, »Nacrt istraživanja solidarnosti u Hrvatskoj«, u: *Bogoslovska smotra*, 74 (2004.), br. 2, str. 477–491.

⁸⁶ »Božićna poruka predsjednika HBK zagrebačkog nadbiskupa Josipa Bozanića«, u: *IKA*, 52 (1997.), str. I.

⁸⁷ I. RIMAC, »Neke determinante povjerenja u institucije političkog sustava u Hrvatskoj«, str. 478–479.

⁸⁸ G. ČRPIĆ – S. ZRINŠČAK, »Između identiteta i svakodnevnog života«, u: J. BALOBAN (ur.), *nav. dj.*, str. 76.

početkom razvoja civilnog društva koje Crkvu smatra prikladnom da pruži određene odgovore na socijalnom području, ali to ne znači da ih može na ikoji način nametati, jer se želi razlikovati socijalno-moralno učenje Crkve od direktnog utjecaja na vladu i državnu politiku.

2.2.1. Zamke naslijeđenog mentaliteta i izazovi sekularizacije

O žilavosti i zamkama koje je hrvatskom društvu postavljao naslijeđeni mentalitet biskupi su progovorili već početkom 1991. godine kada su istaknuli kako stari uzroci ne dopuštaju da se teški ekonomski i socijalni problemi brzo riješe, jer se »ne mijenjaju lako ni sistemi, ni mentalitet, ni ljudi. Sebičnosti, bilo osobne, bilo grupne, ne ustupaju lako pred interesima općeg dobra«⁸⁹. Naime, ljudi su desetljećima bili izloženi ateističkoj propagandi pa, bez obzira na slom komunističkog sustava, vjersko uvjerenje i nadalje ne utječe bitno na društveno ponašanje vjernika, osobito na poslu i u političkim stavovima, te ostaje značajnije na osobnoj nego na društvenoj razini.⁹⁰ Posljedice naslijeđenog mentaliteta uočavaju se tako u izgubljenom osjećaju za način stjecanja privatnog vlasništva, osobito radinosti i poduzetnosti, a izgubila se i osjetljivost prema tuđem vlasništvu, osobito društvenom. Osim toga, naslijedila se navika raspodjele društvenog dohotka, koja nije poticala društvenu odgovornost, već se temeljila na kriteriju snalažljivosti, prenoseći se onda i na političku razinu u obliku političke podobnosti i sluganskog mentaliteta.⁹¹

Istraživanje *Vjera i moral u Hrvatskoj*, provedeno krajem 1997. i početkom 1998. godine,⁹² analizirajući socijalnu dimenziju morala, jasno ukazuje kako su naši građani, bez obzira jesu li religiozni ili ne, jednako spremni putovati javnim prijevozom bez karte, kupovati robu za koju znaju da je ukradena, prijaviti manji porez, biti vrlo popustljivi u socijalnoj sferi morala. Stečena sloboda se

⁸⁹ »Crkva zahvaljuje za slobodu Bogu i ljudima. Govor kardinala Franje Kuharića povodom novogodišnjeg prijema kod Predsjednika Republike«, u: *Glas Koncila*, 4 (1991.), str. 7.

⁹⁰ P. ARAČIĆ – G. ČRPIĆ – K. NIKODEM, *Postkomunistički horizonti*, Obrisu sustava vrijednosti i religijskih orijentacija u deset postkomunističkih zemalja, Teologija u Đakovu, Đakovo, 2003., str. 83.

⁹¹ »Komunistički totalitarizam ili, u etičkom smislu, ketmanizam, ostavio je duhovnu pustoš. Duhovne snage su bile zarobljene ideologijom totalitarizma. Za osobu i nacionalnu slobodu odlazilo se u sužanjstvo. Čovjek, kao osoba, nije predstavljao ništa jer se iznad njega izdigao princip kolektivitizma ...«; A. MILARDOVIĆ, »Politologijski prinos promišljanju odnosa Crkve i političke vlasti«, u: Đ. HRANIĆ (ur.), *nav. dj.*, str. 253.

⁹² Istraživanje je provedeno kao projekt Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu uz potporu Ministarstva znanosti i tehnologije RH te uz pomoć suradnika iz Centra za promicanje socijalnog nauka Crkve i Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar iz Zagreba. Djelomično izvješće je objavljeno u: *Bogoslovska smotra*, 68 (1998.), br. 4, str. 461–683.

doživljava, s jedne strane, kao sloboda govora, sloboda tiska, sloboda političkog izbora, a, s druge strane, kao sloboda koja se ne mora poštovati i može se zlorabiti te postati anarhijom.⁹³ I istraživanje provedeno tijekom 1999. godine u okviru projekta *Europsko istraživanje vrednota – EVS 1999.* također je potvrdilo kako je stari mentalitet iz komunističkog vremena, prema kojem je vjera privatna stvar pojedinca, još uvijek snažno prisutan u hrvatskom društvu te da vjera ne utječe znatno na društveni moral.⁹⁴ U novonastalim prilikama tome se pridružio i određeni liberalizam te individualizam u životnim stavovima, što ukazuje kako konfesionalno pripadanje Katoličkoj crkvi ne rezultira i prihvaćanjem vjerskih i moralnih istina.⁹⁵

»Dugogodišnja praksa 'dvostrukog morala' – jednoga za 'javni' i drugoga za 'privatni' život – uzrokovala je da se građani u Hrvatskoj nominalno deklariraju za socijalno poželjne vrednote, dok se u konkretnom životu ravnaju prema pragmatičnim zahtjevima svakodnevice u kojima visoki etički standardi nemaju nikakvu ulogu, jer nema učinkovite zakonske regulative, ni djelotvornih mehanizama nadzora provedbe pojedinih zakona te kazni za društveno nepoželjno ponašanje kojima bi se omogućila provedba poželjnih, nominalno deklariranih vrijednosti i moralnih ponašanja.«⁹⁶

Istraživanje *Aufbruch*, provedeno u deset postkomunističkih država,⁹⁷ navelo je stoga neka osnovna obilježja postkomunističkih društava. To je, prije svega, nostalgija za komunizmom, koja je uvjetovana ne toliko trenutnim siromaštvom,

⁹³ Usp. G. ČRPIĆ – M. VALKOVIĆ, »Moral u Hrvatskoj u sociologijskoj perspektivi«, str. 61. Vidi također: S. BALOBAN, »Križa zakonitosti i potreba za etikom u Hrvatskoj«, u: V. DUGALIĆ (ur.), *nav. dj.*, str. 405–422.

⁹⁴ Projekt je proveo interdisciplinarni Hrvatski istraživački tim stručnjaka s Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, s Instituta za društvena istraživanja Ivo Pilar iz Zagreba te iz Centra za promicanje socijalnog nauka Crkve HBK. Djelomično izvješće objavljeno je u: *Bogoslovska smotra*, 70 (2000.), br. 2, str. 173–498. Vidi također: J. BALOBAN (ur.), *nav. dj.*, str. 1–344.

⁹⁵ Istraživanja pokazuju kako je u Hrvatskoj prilično prisutan selektivan pristup vjerskim i moralnim istinama. Usp. M. VALKOVIĆ – G. ČRPIĆ – I. RIMAC, »Pregled postotaka i aritmetičkih sredina (MEAN) istraživanja Vjera i moral u Hrvatskoj«, u: *Bogoslovska smotra*, 68 (1998.), br. 4, str. 483–511; G. ČRPIĆ – I. RIMAC, »Pregled postotaka i aritmetičkih sredina. Europsko istraživanje vrednota – EVS 1999.«, u: *Bogoslovska smotra*, 70 (2000.), br. 2, str. 191–232. Vidi također: S. ZRINŠČAK – G. ČRPIĆ – S. KUŠAR, »Vjeronanje i religioznost«, u: *Bogoslovska smotra*, 70 (2000.), br. 2, str. 233–255.

⁹⁶ S. BALOBAN – G. ČRPIĆ, »Moral u tranzicijskoj Hrvatskoj«, u: J. BALOBAN (ur.), *nav. dj.*, str. 253.

⁹⁷ Usp. A. MATE-TOTH – P. MIKLUŠČAK, *nav. dj.*, str. 17–76. Rezultati za Hrvatsku: P. ARAČIĆ – G. ČRPIĆ – K. NIKODEM, *nav. dj.*, str. 78–85.180–182.

koliko osjećajem beznadnosti u bolji životni standard.⁹⁸ Naime, prema mišljenju sociologa, u vremenu tranzicije društvo se suočilo s novom ideologijom liberalne demokracije i novim sustavom vrijednosti utemeljenim »na ekstremnom individualizmu i egoizmu pojedinaca koji slijedi svoj interes i stupa i konkurenciju i rat sa sebi sličnima kako bi naprosto opstao, uspio i zadovoljio svoj interes. To novo stanje izazvalo je šok, nesnalaženje, pa se tranzicija kao prijelaz iz jednoga u drugi sustav doživljava kao prijelaz u potpuno novi i u iskustvu ovoga društva neispisani sustav vrijednosti«⁹⁹, koji se počinje formirati na načelima čistog sociodarvinizma, zgrtanja i gaženja preko drugih u ostvarenju svojih ciljeva. U takvom ozračju nestao je osjećaj za solidarnost, pokušava se što manje raditi, a što više trošiti; građani žele živjeti iznad svojih mogućnosti, osobito pod utjecajem reklama kao nove filozofije života.

Druga važna oznaka postkomunističkog vremena je autoritarnost, budući da je u vremenu komunizma različitost mišljenja smatrana prijetnjom, što je nerijetko vodilo u sumnjičavost i neprijateljsko raspoloženje.¹⁰⁰ U tom smislu, promjenu naslijeđenog mentaliteta otežavao je i sam administrativni aparat koji je u hrvatskom društvu, kao i u većini tranzicijskih zemalja, ostao isti i po ustaljenoj logici nastavio određivati normativni sustav.¹⁰¹ Ostao je prisutan partijski mentalitet u svjetlu kojeg politika mora kontrolirati sve segmente društvenog

⁹⁸ »Naime, kombinira li se pitanje o najsretnijem i najnesretnijem vremenu, iskristalizira se jedna skupina koja je sebe u komunizmu doživljavala najsretnijom, a nakon preokreta najnesretnijom. Među ispitanicima u deset zemalja ta skupina s 46% čini gotovo polovicu. Daljnji rezultati i analize o rastućoj nostalgiji za komunizmom u istočno(srednjo)europskim zemljama potvrđuju da je glavni uzrok nostalgije za komunizmom nizak životni standard koji je nastupio nakon političkog preokreta«; A. MATE-TOTH – P. MIKLUŠČAK, *nav. dj.*, str. 49. U Hrvatskoj je postotak nostalgičara nešto manji i iznosi 38%. Usp. M. TOMKA – P. M. ZULEHNER, *Religion im gesellschaftlichen Kontext Ost(Mittel) Europas*, Schwabenverlag, Beč, 2000., str. 28–29.

⁹⁹ A. MILARDOVIĆ, »Politologijski prinos promišljanju odnosa Crkve i političke vlasti«, str. 253. Naime, »u društvu srušenih vrijednosti i novog prevrednovanja vrijednosti, te pokušaja uspostavljanja novih vrijednosti na temelju liberalističke ideologije, lažnog osjećaja slobode bez odgovornosti, što graniči s odbacivanjem svega do sada postignutog na temelju zakona stabilnosti, zatim pretjeranom liberalizacijom osobnog života, relativiziranjem obitelji kao temelja društva, prekidanjem tradicije, diobom društva na urbani i ruralni dio, ismijavanjem religije i proglašavanjem domoljublja nacionalizmom, pojavom globalizma kao nove filozofije, kod pojedinaca i društvenih skupina izaziva se osjećaj izgubljenosti, nesnalaženja«; *isto*, str. 254.

¹⁰⁰ Toga nisu bile pošteđene ni crkvene strukture jer takvo stanje »pospješuje nastojanje da se protivnik, kojeg se ranije vidjelo u komunističkoj ideologiji, sada vidi u pluralizmu, odnosno u 'liberalizmu' te da se kao obrana – također protiv vlastite manje ili više svjesne nesigurnosti – ukopa iza vlastitih crkvenih zidova«; A. MATE-TOTH – P. MIKLUŠČAK, *nav. dj.*, str. 39.

¹⁰¹ »Komunistički su sustavi producirali idealne zakone i pomoću njih proklamirali kakvo društvo žele, no ti zakoni nisu služili za regulaciju života u njima, već za održanje idealnog privida, te što je još važnije, omogućavali su da se svakoga u svakom trenutku optuži, jer se ne drži zakona, kojega se istini za volju ne drže ni drugi, ali drugi nisu optuženi u tom trenutku. Partija je,

života što je otvaralo put korupciji. Dodatnu poteškoću stvarala je i činjenica da hrvatsko zakonodavstvo često nije pratilo vrijednosni sustav većine građana, budući da je dolazilo do pojave sekularnog fundamentalizma,¹⁰² tj. »fenomena novoga prosvjetiteljstva kod pojedinaca i određenih dijelova društva koji na sebe preuzimaju obvezu i gotovo mesijansku ulogu da zakonima normiraju društvo« te na taj način postavljaju nove moralne standarde koji dovode u pitanje moralne vrijednosti većine građana.¹⁰³ Stoga su znakovite izjave Vijeća HBK za obitelj o nacrtu zakona o obitelji, o prekidu trudnoće i o umjetnoj oplodnji iz 1995. godine, te poruka hrvatskih biskupa o nedjelji kao Danu Gospodnjem iz 1997. godine.¹⁰⁴

U svojoj zauzetosti za opće dobro hrvatskog društva, Crkva je jasno ukazala kako ovakav mentalitet, osobito korupcija, ugrožava hrvatsku demokraciju. Vrijedno je stoga istaknuti poruku nadbiskupa Bozanića o Božiću 1998. godine, u kojoj naglašava da se u suočavanju pojedinaca i skupina prečesto sve svodi na odnos prijatelj-neprijatelj, pri čemu je u prijatelja sve u redu, a u neprijatelja ništa; u međuljudskim odnosima zavladao je zakon mita, osjeća se pad osjećaja za zakonitost, osobito u poštivanju ugovora, a u privatizaciji tzv. društvenih dobara došlo je do neproporcionalnog bogaćenja te da se u hrvatskom društvu sve više nameću načini ponašanja iz komunističkog vremena. Naime, interesi pojedinačnih skupina ili političkih organizacija žele se poistovjetiti s interesima nacije, što može imati negativne posljedice po unutardržavni mir. Stoga se, zaključuje nadbiskup, promicanje mira i pomirenja osjeća kao prvotna zadaća, a kultura dijaloga, usuglašavanje stavova i međusobnog poštivanja neka zavlada u odnosima između pojedinaca i skupina u našem društvu. »Pred naše društvo, ako želi obnovu, postavlja se hitan zadatak novoga pristupa zakonitosti. Odgoj savjesti za zakonitost put je u demokraciju.«¹⁰⁵

naravno, bila taj arbitar koji je asistirao u ovom procesuiranju«; P. ARAČIĆ – G. ČRPIĆ – K. NIKODEM, *nav. dj.*, str. 15.

¹⁰² Usp. G. ČRPIĆ, »Suvremeni hrvatski areopag«, u: S. BALOBAN – G. ČRPIĆ (ur.), *Socijalni kompendij: izazov i nadahnuće*, Kršćanska sadašnjost – Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, Zagreb, 2007., str. 25–49.

¹⁰³ S. BALOBAN – G. ČRPIĆ, »Moral u tranzicijskoj Hrvatskoj«, str. 252.

¹⁰⁴ Usp. »Izjava Vijeća HBK za obitelj o nacrtu zakona o obitelji« (29. 11. 1995.), u: *IKA*, 49 (1995.), str. 20; »Priopćenje za javnost Vijeća za obitelj HBK o 'Nacrtu prijedloga zakona o prekidu trudnoće' i o umjetnoj oplodnji« (29. 11. 1995.), u: *IKA*, 49 (1995.), str. 20; »Poruka hrvatskih biskupa vjernicima o Nedjelji kao Danu Gospodnjem« (11. 6. 1997.), u: *IKA*, 24 (1997.), str. IV–V.

¹⁰⁵ »Božićna poruka zagrebačkog nadbiskupa Josipa Bozanića«, u: *IKA*, 51 (1998.), str. I–II. U takvom društvu institucije ne funkcioniraju i cvjeta klijentelizam i amoralni familizam. Usp. G. BEŽOVAN, »Amoralni familizam kao prepreka ostvarenju načela supsidijarnosti u hrvatskom društvu«, u: S. BALOBAN – G. ČRPIĆ (ur.), *O solidarnosti i supsidijarnosti u hrvatskom društvu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2004., str. 59–84.

Na isti je problem ukazano i na misi povodom Dana državnosti 1999. godine. Tom prigodom je istaknuto kako se zbog duge tradicije političke potlačenosti, progona i uskraćivanja narodnih prava, još uvijek u svijesti i ponašanju ljudi prečesto susreću međusobno suprotstavljene krajnosti. »S jedne strane stanoviti apatrizam i apstraktni kozmopolitizam, kojemu je odnarođenost znak naprednosti, a domoljublje sumnjivo kao nacionalizam i natražnjaštvo; s druge je, pak, strane obrambena uskogrudnost i ksenofobija koja se zatvara i boji susreta sa svijetom i s onima koji su drugi i različiti.«¹⁰⁶ I predizborna izjava Komisije *Justitia et pax*, 1999. godine, ukazuje da, iako je zaživjelo višestranačje, »sudeći po činjenici političke isključivosti, u našem društvu još uvijek nije prevladana paradigma staroga, netolerantnoga i monopolističkog mentaliteta koji onemogućuje razvitak društvenog života na etičkim načelima i na neprijepornim, trajnim vrijednostima kao što su: dostojanstvo čovjeka, pravda, solidarnost, istina, sloboda i suradnja.«¹⁰⁷

Zanimljivo je primijetiti da se unatoč snažnih poruka, osobito zagrebačkog nadbiskupa, nije pokrenula javna diskusija u cilju analize izrečenog. Naprotiv, počela se stvarati emotivno nabijena navijačka atmosfera, u nastojanju da se izrečeno iskoristi u stranačke ili neke druge svrhe. Opis javnog mnijenja u duhu naslijeđenog mentaliteta možda je najbolje opisao Ž. Mardešić kada je ustvrdio da »u tom 'vikanju' i 'galami' necivilizirane politizacije bivši komunisti – sada preobučeni u dobre rodoljube – imaju najdulji staž i najvještije ponašanje, ne shvaćajući da se obraćenje ne zbiva izborom ideja oprečnih onima koje su prije imali, nego usvajanjem novog načina razmišljanja: bez bojovnosti, mržnje, osornosti, sveznanja i ideološkičnosti. Na žalost, naša su sredstva društvenog priopćavanja prepuna isključivosti onih što se bore protiv 'mrtvog komunizma' s mentalitetom vrlo 'živog komunizma'.«¹⁰⁸

2.2.2. (Ne)uspjesi socijalnog nauka Crkve

Suočeni sa svim problemima naslijeđenog mentaliteta i osobito izazovima koje je donosila sekularizacija, biskupi su već od prvih godina hrvatske neovisnosti ukazali na potrebu duhovne i socijalne obnove hrvatskog naroda. Pritom su ukazali na dva temeljna izazova za hrvatsko društvo: potrebu pomirenja i uzajamnog oprostjenja u duhu promicanja kulture dijaloga te izgradnju društva na temeljima uzajamnosti i solidarnosti.¹⁰⁹ Na osobit način to je istaknuto po za-

¹⁰⁶ »Propovijed nadbiskupa Bozanića na misi za domovinu«, u: *IKA*, 22 (1999.), str. 4. Usp. J. BOZANIĆ, *Društvo po mjeri Očenaša*. Pastirsko pismo za korizmu 1999. u godini Boga Oca, Zagreb, 1999., str. 21–30.

¹⁰⁷ »Predizborna izjava Komisije *Justitia et pax* HBK« (10. 11. 1999.), u: *IKA*, 45 (1999.), str. 24.

¹⁰⁸ J. JUKIĆ, »Javno mnijenje u društvu«, u: S. BALOBAN (ur.), *Socijalni nauk u hrvatskom društvu*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, Zagreb, 1998., str. 106.

¹⁰⁹ KATOLIČKI BISKUPI REPUBLIKE HRVATSKE, »Slogom u sveopću obnovu. Poruka«, str. 3.

vršetku rata kada je Crkva ušla u novo razdoblje građanskog i crkvenog života.¹¹⁰ Razmišljajući o poslijeratnoj duhovnosti i važnosti moralne obnove društva i Crkve, istaknuto je kako sada »nakon strašnog iskustva ratnih strahota, u nama mora porasti kritička svijest i o strukturama grijeha, zamaskiranima raznim 'domoljubljinama' i uljepšavanjem narodne povijesti. Pravilan odnos prema povijesti i prema spomeničkom dijelu narodne duhovnosti bitan je čimbenik za pročišćenu narodnu svijest u kojoj ima dovoljno širine i otvorenosti za svakog čovjeka, bez obzira na razlike.«¹¹¹

Poseban impuls važnosti duhovne i socijalne preobrazbe društva dala su tri pastoralna pohoda Svetoga Oca Ivana Pavla II. Republici Hrvatskoj.¹¹² Za vrijeme svog prvog posjeta, 1994. godine, Sveti Otac je istaknuo kako je vrijeme »da zagrebačka Crkva kao i cijela Crkva u Hrvatskoj, postane promicateljica međusobnog oprostjenja i pomirenja. 'Tražiti oprost i sam oprostiti': tako bi mogla biti sažeta zadaća koja je pred svima, ukoliko se žele postaviti čvrste pretpostavke za postizanje istinskog i trajnog mira.«¹¹³ Prigodom drugoga posjeta, 1998. godine, Sveti Otac je nastavio započetu misao i naglasio kako su »kršćani u hrvatskim krajevima danas pozvani dati novo lice svojoj domovini, posebno se zalažući da se u društvu ponovno učvrste etičke i moralne vrijednosti, što su ih potkopali prijašnji totalitarizmi i nedavno ratno nasilje«¹¹⁴. Papa je istaknuo kako ta zadaća zahtijeva veliku snagu i odlučnu volju, jer bez tih vrijednosti nema ni prave slobode ni istinske demokracije. U tom smislu temeljne su vrijednosti poštivanje ljudskog života, poštivanje prava i dostojanstva svake osobe te poštivanje prava i dostojanstva svakoga naroda. Na tragu ovih promišljanja, prigodom trećeg posjeta Republici Hrvatskoj, 2003. godine, Sveti Otac je istaknuo vrijednost obitelji i važnost kršćanskog svjedočenja vjernika laika u pluralnom društvu.

U svjetlu ovih poticaja, od samog početka uspostave hrvatske države, uočila se važnost i potreba promicanja i oživotvorenja načela socijalnog nauka Crkve. S jedne strane, Crkva je snagom svoga poslanja imala pravo tražiti pravedna rješenja u okviru svoje kompetencije i zauzeti se za osiromašene i one u neravnopravnom položaju, ali, s druge strane, u cilju promjene naslijeđenog mentaliteta i izgradnje pravednih struktura u hrvatskom društvu bilo je neophodno odgajati i poticati vjernike laike da budu aktivniji na raznim područjima društveno-socijalnog života. Prigodom obilježavanja stote obljetnice prve socijalne enciklike

¹¹⁰ »Priopćenje za javnost s X. plenarnog zasjedanja HBK od 18. do 20. lipnja 1996.«, u: *IKA*, 26 (1996.), str. II.

¹¹¹ Z. B. ŠAGI, *Sa svjetiljkom vjere u društvenoj zbilji*, str. 92.

¹¹² Usp. »Pastirsko pismo hrvatskih biskupa za Veliku Gospu 1998.«, u: *IKA*, 32 (1998.), str. I–IV.

¹¹³ IVAN PAVAO II., *Govori u Hrvatskoj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1994., str. 27.

¹¹⁴ IVAN PAVAO II., »*Bit ćete mi svjedoci*«, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998., str. 32.

Rerum novarum (1891.) pape Lava XIII., 15. svibnja 1991., u prepunoj dvorani Međubiskupijskog sjemeništa na Šalati u Zagrebu, kardinal Kuharić je naglasio kako socijalni nauk Crkve daje »usmjerenja za rješavanje svih društvenih pitanja u svjetlu Objave pa je zato izvrstan instrument evangelizacije u novim prilikama. U susretu s predstavnicima radničkih sindikata vidio sam glad za katoličkim društvenim naukom.«¹¹⁵ Iščekivanja su stoga bila velika, osobito različitih društvenih skupina poput sindikata, gospodarstvenika te pojedinih političkih stranaka.

Oživotvorenje socijalnog nauka Crkve nametnulo je tako nekoliko pitanja. Prije svega, koliko je hrvatska javnost upoznata sa sadržajem i mogućnostima primjene socijalnog nauka Crkva u konkretnoj situaciji hrvatskog društva, što građani podrazumijevaju pod pojmom Crkva, hijerarhiju ili svakog vjernika katolika, te koje su kompetencije crkvene hijerarhije, a koje vjernika laika u odnosu na politički, gospodarski i općenito društveni život.¹¹⁶ Praksa je, naime, pokazala kako se često pojam Crkve reducirao na službenu Crkvu od koje se očekuju gotova rješenja za nastalu situaciju. Pritom se zaboravilo da je socijalni nauk, prije svega, način razmišljanja i oblik konkretnog kršćanskog života. Socijalni nauk nije svojevrсна ideologija ili skup teoretskih načela, već je njegova metodologija: vidjeti, prosuditi, djelovati. Razmišljajući u svjetlu socijalnog nauka Crkve, kršćani su pozvani uočiti pozitivne i negativne strane društvene stvarnosti, prosuditi i otkriti uzroke takvog stanja, kao i mogućnosti oblikovanja novih političkih, gospodarskih i društvenih struktura po mjeri čovjeka te se potom, u skladu sa svojim mogućnostima i stručnošću, osobno zauzeti u promicanju općega dobra. Socijalni nauk Crkve tako je izazov, jer će se prema njemu mjeriti vjerodostojnost Crkve i kršćana u hrvatskom društvu.

»Kršćanin zna da u socijalnom nauku Crkve može naći načela za razmišljanje, kriterije za prosuđivanje i smjernice za djelovanje od kojih se polazi u promicanju cjelovitog i solidarnog humanizma. Širiti takav nauk, stoga je istinski pastoralni prioritet da bi se osobe, njime prosvijetljene, osposobile za tumačenje današnje stvarnosti i da bi tražile prikladne putove za djelovanje: Sastavni je dio poslanja evangelizacije Crkve da svoj socijalni nauk prenosi i širi.«¹¹⁷

U cilju upoznavanja svećenika i vjernika laika s temeljnim načelima socijalnog nauka Crkve, već je 1989. godine održan Teološko-pastoralni tjedan u

¹¹⁵ I. MIKLENIĆ, »Temelji humanog društva. Akademija o stotoj obljetnici prve socijalne enciklike«, u: *Glas Koncila*, 21 (1991.), str. 3.

¹¹⁶ Usp. S. BALOBAN, »Socijalni nauk Crkve – izazov i poticaj«, u: S. BALOBAN (ur.), *Socijalni nauk Crkve u hrvatskom društvu*, str. 15.

¹¹⁷ PAPINSKO VIJEĆE IUSTITIA ET PAX, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2005., br. 7.

Zagrebu, na temu enciklike *Solicitudo rei socialis*,¹¹⁸ a 1992. godine na temu *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*.¹¹⁹ Iste je godine održan u Zagrebu od 16. do 18. listopada Zbor hrvatskih vjernika laika, pod nazivom *Obnoviti lice zemlje*, u organizaciji Vijeća za laike HBK. Cilj je bio potaknuti vjernike laike, u svjetlu enciklike *Christifideles laici*, na aktivniji angažman u Crkvi i društvu. U sklopu susreta predstavljena su postojeća vjernička društva te pokreti i zajednice, sveukupno dvadeset i dvije laičke organizacije.¹²⁰ Sa skupa je upućena i poruka, u kojoj se, između ostalog, ističe kako Zbor hrvatskih vjernika laika potiče sve odgovorne da omoguće veće uključivanje vjernika laika u pastoralne strukture i službe, a vjernike laike da aktivno sudjeluju u životu župe. Osobito se ističe potreba kršćanskog angažmana vjernika laika na svim područjima društvenog života: u prosvjeti, kulturi, gospodarstvu, političkom, sindikalnom i socijalnom radu u 'obnovi lica zemlje'. Kao imperativ trenutka istaknuta je potreba njegovanja laičke duhovnosti, odmak od obranaškog refleksa k evanđeoskoj otvorenosti, permanentna izobrazba, uključivanje laika u pastoralne strukture te organiziranje i samoorganiziranje vjernika laika.¹²¹

Tri godine poslije, od 31. ožujka do 1. travnja 1995., u organizaciji Vijeća za laike HBK, održani su »Studijski dani« hrvatskih vjernika laika, pod nazivom *Crkva, demokracija, opće dobro u Hrvatskoj*, koji su okupili više od 1.000 sudionika.¹²² Cilj susreta bio je potaknuti vjernike laike na snažniji angažman u crkvenoj i društvenoj stvarnosti te tako razvijati prisutnost u civilnom društvu. U završnoj

¹¹⁸ Radovi su objavljeni u: *Bogoslovska smotra*, 59 (1989.), br. 3–4, str. 241–457.

¹¹⁹ Radovi su objavljeni u: *Bogoslovska smotra*, 57 (1992.), br. 1–2, str. 1–153.

¹²⁰ Svoj rad su predstavili: Apostolat molitve, Caritas Zagrebačke nadbiskupije, Djelo Marijino, Društvo mladih 'Ivan Merz' u Parizu, Franjevački svjetovni red, Hrvatska zajednica bračnih susreta, Hrvatski katolički zbor 'MI', Hrvatski pokret za život i obitelj, Hrvatsko katoličko liječničko društvo, Hrvatsko vjerničko društvo 'Branimir', Kap dobrote, Mala obitelj Bezgrešnog Srca Marijina, Mali tečaj-kursiljo, Marijina legija, Neokatekumenski put, Pax romana, Pomak-pokret mladih katolika, Svjetovna ustanova 'Suradnice Krista Kralja', Svjetovni institut misionarki Kristova kraljevstva, Svjetovni institut papinskog prava – Mala franjevačka obitelj, Zajednica kršćanskog života i Zajednica molitvenih skupina za evangelizaciju. Usp. VIJEĆE ZA LAIKE HBK, *Obnoviti lice zemlje*, uredio S. Balaban, Glas Koncila – Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993., osobito str. 153–199.235–236. Godine 1993. osnovan je i Pokret kršćanskih djelatnika, 1996. godine Hrvatska udruga katoličkih gospodarstvenika, a 1998. godine i Hrvatski kolpinški savez. U međuvremenu je osnovano i Hrvatsko katoličko društvo medicinskih sestara i tehničara. Sve udruge ugradile su u svoj Statut obvezu promicanja i djelovanja u duhu socijalnog nauka Crkve. Usp. *Pravila (Statut) Pokreta kršćanskih djelatnika*, Opatija, 1993., čl. 6; *Statut Hrvatske udruge katoličkih gospodarstvenika*, Zagreb, 1997., čl. 3.

¹²¹ Z. B. ŠAGI, »Vjernik laik u životu mjesne Crkve«, u: VIJEĆE ZA LAIKE HBK, *Obnoviti lice zemlje*, str. 66–67.

¹²² Usp. VIJEĆE ZA LAIKE HBK, *Crkva, demokracija, opće dobro u Hrvatskoj*, uredio S. Balaban, Glas Koncila, Zagreb, 1995.

riječi, mons. Bozanić istaknuo je kako se nameće potreba za jednim reprezentativnim koordinacijskim tijelom u kojem bi bili predstavnici svih nacionalnih udruga vjernika laika te pastoralnih vijeća pri biskupijama, jer osjećamo potrebu »za odgojno-kulturnom obnovom koja će vrednovati baštinu katoličkog društvenog nauka, kako na nacionalnom, tako na lokalnom planu. To traži inteligentno i učinkovito nastojanje da se principi katoličkog društvenog nauka realiziraju u našem društveno-kulturnom hrvatskom kontekstu. Taj zadatak nije fakultativne naravi.«¹²³

Na tom tragu je 1996. godine osnovan Centar za promicanje socijalnog nauka, sa zadaćom proučavanja socijalnog nauka Crkve, promicanja njegove primjene u Hrvatskoj te pridonosenja zajedničkom dobru na duhovnom, kulturnom i socijalno-etičkom planu.¹²⁴ U cilju upoznavanja i približavanja socijalnog nauka Crkve vjernicima, Centar je započeo djelovanje u dva smjera. Prvi način je bio organiziranje većih ili manjih skupova s izabranim skupinama, na kojima su se obrađivala aktualna pitanja hrvatskog društva i mogućnosti djelovanja u duhu socijalnog nauka Crkve.¹²⁵ Drugi način je uključivao upoznavanje širih slojeva vjernika organiziranjem javnih tribina na kojima se raspravlja o aktualnim socijalno-političkim temama, a kao plod nastaju knjižice koje imaju zadaću educira-

¹²³ *Isto*, str. 206.

¹²⁴ Nakon što su tijekom 1996. godine upućena dva zahtjeva Hrvatskoj biskupskoj konferenciji za osnivanjem Instituta za proučavanje i širenje socijalnog nauka Crkve u Hrvatskoj, biskupi su na svom plenarnom zasjedanju u Đakovu, 2.–4. listopada 1997., utemeljili Centar sa sjedištem u Zagrebu. Centar je započeo s radom koncem 1997., a svečano otvoren 5. ožujka 1998. O zadacima Centra vidi: HBK, *Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve* (Statut), Zagreb, 1998., čl. 7.

¹²⁵ U tom smislu održan je u Samoboru 12. lipnja 1999. studijski dan za političke djelatnike, a kao plod je nastala knjižica S. BALOBAN (ur.), *Kršćanstvo, Crkva, politika*, Glas Koncila, Zagreb, 1999. Centar 2001. godine pokreće socijalne susrete za mlade znanstvenike različitih studijskih smjerova s temama: dostojanstvo ljudske osobe (Samobor, 24. veljače 2001.), solidarnost (Samobor, 16. lipnja 2001.), opće dobro (Đakovo, 24. studenoga 2001.), supsidijarnost (Samobor, 27. travnja 2002.), obrazovni sustav i vrednote (Lovran, 28. travnja 2002.) i vrijednosni konsenzus u hrvatskom društvu (Samobor, 24. svibnja 2003.). Kao plod tih susreta nastale su dvije knjižice: S. BALOBAN – G. ČRPIĆ (ur.), *O dostojanstvu čovjeka i općem dobru u Hrvatskoj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003.; S. BALOBAN – G. ČRPIĆ (ur.), *O solidarnosti i supsidijarnosti u Hrvatskoj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2004. Radovi sa sedmog susreta, održanog u Đakovu, 28. veljače 2004., objavljeni su u knjižici: S. BALOBAN – G. ČRPIĆ (ur.), *Hrvatska na putu europskih integracija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2004. Tema osmog susreta, održanog u Samoboru 29. svibnja 2004., bila je: Sloboda nedjelje: rad i slobodno vrijeme, a radovi su objavljeni u: S. BALOBAN – G. ČRPIĆ (ur.), *Kultura nedjelje i dostojanstvo radnika*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2005. Vrijedno je spomenuti da su od 2003. godine pokrenuti u Đakovu Studijski dani za članove laičkih udruga i društveno-socijalno angažiranih vjernika s područja Đakovačke i Srijemske biskupije. O temama održanih studijskih dana vidi: I. JAKOB-FI, »Ured za promicanje socijalnog nauka Crkve«, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, 135 (2007.), br. 6, str. 515–516.

nja većeg broja vjernika i građana Republike Hrvatske.¹²⁶ U tom smislu ne smije se zaboraviti ni doprinos koji je dao tjednik Glas Koncila u promicanju političke kulture vjernika te ukazivanju na aktualna politička pitanja i događanja.¹²⁷

Sve pokrenuto imalo je za cilj odgajati kršćane za odgovornu javnost i hrabro označiti vlastito neodgovorno ponašanje kao tipičan 'grijech slobode', uz onaj grijeh struktura, budući da bez zdrave javnosti u društvu, ali i u Crkvi, teško će se mijenjati stečeni mentalitet. Nastojalo se da socijalni nauk Crkve ne ostane mrtvo slovo na papiru već da ga se prenese na područje javnog života, a pronašao je svoje mjesto i u programu školskog vjeronauka i župne kateheze. Međutim, unatoč tome što je na široj razini pokrenut obrazovno-odgojni proces, on nije donio zadovoljavajuće rezultate. Naime, nije se uspjelo »s 'duhom socijalne poruke Crkve' prodrijeti s jedne strane do pastoralnih djelatnika i službenih predstavnika Crkve, i, s druge strane, do vjernika laika koji žive i rade u svijetu i aktivni su u politici, kulturi, gospodarstvu, znanosti ...«¹²⁸ Razlozi tome su višestruki.

Jedan od glavnih razloga zašto socijalni nauk nije polučio željene rezultate nalazi se u činjenici da veći broj vjernika nije bio dovoljno upoznat s njegovim sadržajem. Na temelju rezultata već spomenutog istraživanja u sedam franjevačkih provincija na teritoriju Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine, vidljivo je kako 45,4% vjernika nije upoznato sa sadržajem socijalnog nauka Crkve, a djelomično ih je upoznato 42%. Samo 8,6% vjernika je dobro upoznato s njegovim sadržajem. Zanimljivo je stoga istaknuti kako sami vjernici smatraju da bi se o socijalnom nauku Crkve trebali više upoznati putem župnikovih homilija (30,7%), organiziranjem predavanja i tribina u župama (22,3%), putem osobnih razgovora (12,4%) te putem vjerskog tiska (9,2%).¹²⁹ Slične odgovore nalazimo i

¹²⁶ Kao plod korizmenih tribina nastale su knjižice: S. BALOBAN (ur.), *Socijalni nauk Crkve u hrvatskom društvu*, Zagreb, 1998.; S. BALOBAN (ur.), *Kršćanin u javnom životu*, Glas Koncila, Zagreb, 1999.; S. BALOBAN (ur.), *Izazovi civilnog društva u Hrvatskoj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000.; S. BALOBAN (ur.), *Hrvatska obitelj na prekretnici*, Glas Koncila, Zagreb, 2001.; S. BALOBAN (ur.), *Socijalna budućnost Hrvatske*, Glas Koncila, Zagreb, 2002.; S. BALOBAN (ur.), *Hrvatski identitet u Europskoj uniji*, Glas Koncila, Zagreb, 2003.; S. BALOBAN – G. ČRPIĆ (ur.), *Društveni konsenzus u Hrvatskoj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2006.; S. BALOBAN – G. ČRPIĆ (ur.), *Socijalni kompendij: izazov i nadahnuće*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2007.

¹²⁷ Usp. I. MIKLENIĆ, »Glas Koncila i formacija političke kulture vjernika«, u: Đ. HRANIĆ (ur.), *nav. dj.*, str. 265–270.

¹²⁸ S. BALOBAN, »Oživotvorenje socijalnog nauka Crkve u društvu i u Crkvi«, u: Đ. HRANIĆ (ur.), *nav. dj.*, str. 396. Vrijedno je spomenuti i međunarodni znanstveni skup *Crkva i država u društvima u tranziciji*, održan u Splitu od 27. do 29. travnja 1995. Usp. I. GRUBIŠIĆ (ur.), *Crkva i država u društvima u tranziciji*, Split, 1997. Vidi također: A. MIŠIĆ (ur.), *Crkva i zdravo društvo*. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija održanog u Zagrebu, 20. i 21. studenog 1998., FTI Družbe Isusove, Zagreb, 1999.

¹²⁹ Usp. N. DUVNJAK, »Rezultati ankete provedene među vjernicima«, str. 188–189.

u izvješćima s biskupijskog savjetovanja koja su pristigla u okviru prosudbe postojećeg stanja u pripremi materijala za treće sinodsko zasjedanje Druge biskupijske sinode đakovačke i srijemske.¹³⁰ Sudeći prema ovim rezultatima, promicanje socijalnog nauka Crkve treba i nadalje biti jedna od primarnih zadaća Crkve, osobito na župnoj razini.

Tražeci razloge ovakvog stanja, možemo navesti i naslijeđenu društvenu pasivnost vjernika. Ne smije se, naime, zanemariti činjenica da je Crkva gotovo pedeset godina živjela u sustavu koji nije omogućavao razvijanje struktura sudgovornosti, a ona sama je bila stjerana u sakristije. U tom ozračju svećenici su morali preuzeti zadaće koje po naravi više pripadaju laicima te se to odrazilo ne samo na određenu klerikalizaciju crkvenog života, već i na nestanak svijesti o odgovornosti vjernika laika za njihovo djelovanje u svijetu.¹³¹ Važan utjecaj je imala i komunistička ideologija, koja je vjeru smatrala kao privatnu stvar, što se odrazilo i na pojavu dvostrukog morala. Na taj način stvorile su se i određene predrasude prema socijalnom nauku Crkve. S jedne strane stvorio se mentalitet koji je smatrao da je socijalni nauk za vjernika nešto suvišno i neobvezujuće. S druge strane, postojalo je uvjerenje da njegova namjera nije mijenjati društvene strukture, već da se radi samo o određenim uputama u svjetlu kojih bi se trebali riješiti ili pak ublažiti određeni društveni problemi. Nije se uspjelo da socijalni nauk Crkve postane dijelom vjerničke osobnosti, osobito odgojem putem školskog vjeronauka i župne kateheze, te trajni izvor nadahnuća kršćanskom djelovanju.¹³²

Na nedovoljno zaživljavanje socijalnog nauka Crkve u hrvatskom društvu zasigurno je utjecala i sama situacija u Crkvi. Željko Mardešić ukazuje kako se čini »da je kao posljedica rata koncilski mentalitet oslabio, a osnažena su prijekoncilska kretanja u Crkvi, što je, sociološki gledano, logično i očekivano. Uvijek kad jačaju predmoderni uvjeti življenja, Crkva se vraća u prošlost jer mora odgovoriti na očekivanja naroda za integracijom. No to je svjetovna reakcija, a ne kršćanski odgovor.«¹³³ Naime, zbog ratnih okolnosti i još uvijek krhke demokracije u ovom razdoblju promjena, Crkva je nastojala, kao i u vremenu komunizma,

¹³⁰ Usp. DRUGA BISKUPIJSKA SINODA ĐAKOVAČKA I SRIJEMSKA, *Kršćanski poziv i služenje*. Materijali za treće sinodsko zasjedanje u Đakovu, 25.–27. listopada 2001., Đakovo, 2001., str. 92.

¹³¹ Usp. S. BALOBAN, »Pitanje laikata u Hrvatskoj u posljednja tri desetljeća«, u: *Bogoslovska smotra*, 65 (1995.), br. 3–4, str. 567–569.

¹³² Usp. A. HOBLAJ, »Socijalna dimenzija kršćana u župnoj katehezi i u školskom vjeronauku«, u: S. BALOBAN (ur.), *Kršćanin u javnom životu*, str. 130–132.

¹³³ »Naša se Crkva dakle nalazi na raskrižju i u procjepu. Otud potreba da ju se podrži u njezinu naporu kako bi do kraja postala koncilskom i dijaloškom, a ne integrističkom i nostalgičarskom. U ovom trenutku ona sama neće očito biti kadra pomoći hrvatskom društvu da se oslobodi pretkoncilskih sastojaka i doslovice 'debalkanizira'«, Ž. MARDEŠIĆ, *Svjedočanstva o mirotvorstvu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., str. 74.

služiti narodu i održati narod-etnos na okupu te je za nju narod-demos još uvijek bio nepoznanica.¹³⁴ Naglasak je stoga bio stavljen na pitanje nacionalnog identiteta i osjećaj pripadnosti narodu, što se odražavalo u sintagmi 'Bog i Hrvati'. Zbog ove zaokupljenosti nacionalnim interesima izostale su u govoru Crkve, osobito na nižoj crkvenoj razni, mnoge socijalne teme, poput neprihvatljivog društvenog ponašanja na području socijalnog morala, pitanje radništva i socijalne pravednosti te pravedne plaće, šira rasprava o procesima reforme odgojnog, mirovinskog i zdravstvenog sustava, pitanja zaštite okoliša i sl.¹³⁵

»Otežavajuća okolnost za Crkvu u Hrvatskoj u prvom redu je to što socijalna problematika unutar etničke svijesti – koja je do sada i za sada u većem dijelu naroda, pa tako i u Crkvi, očito dominantna – dolazi uvijek u drugi plan. Osim toga, budući da je prethodni, socijalistički sustav, inzistirajući upravo na socijalnim problemima, podrivao i ethos i ljudsku slobodu, sam pojam socijalnoga je na neki način postao zazoran. (...) Ovakvo stanje predstavlja za Crkvu opasnost utoliko što se svaki njezin eventualno izrazitiji nastup u smjeru socijalne pravde, ili pak njezina istančanja opcija za siromahe – što je inače proklamirana opcija opće Crkve – može protumačiti bilo kao njezino skretanje ulijevo, bilo kao neka protudržavna rabota.«¹³⁶

¹³⁴ »Ta svijest Crkvi u ovom stadiju zapravo i odgovara, osobito u onim krajevima gdje je ona, preko svoga klera, bila nešto kao voda naroda. Narod naime, u kojem je ona do sada bila voda, nije bio u stanju demosa, nego etnosa, a crkveno vodstvo je bilo nešto kao kolektivni etnarh. Tu je ulogu u očima ljudi za vrijeme komunizma imao zagrebački nadbiskup, budući da u to vrijeme istinskih narodnih predstavnika nije ni bilo. Time se tumači i potreba za sintagmama kao što su 'glavni grad svih Hrvata', 'predsjednik svih Hrvata', 'prvi biskup u Hrvata' i sl. ... Osim toga, budući da je tijekom dugoga povijesnog razdoblja valjalo čuvati hrvatski etnos na okupu, u čemu je Crkva imala prvorazrednu zadaću, za takav odnos prema narodu ona se nekako i specijalizirala, dok je i za nju demos sada velika nepoznanica. Zbog toga i ne čudi što se crkvena aktivnost u dosadašnjem razdoblju demokratskih promjena u Hrvatskoj više odvijala na valu etnokracije nego civilne demokracije, jer je to trenutačno i dominantni naglasak većine političkih stranaka u Hrvatskoj«; Š. MARASOVIĆ, »Crkva u procesu demokratskih promjena u Hrvatskoj«, u: N. A. ANČIĆ (ur.), *Koncil u Hrvatskoj*. Zbornik radova teološkog simpozija u povodu 30. obljetnice Drugoga vatikanskog sabora, Crkva u svijetu, Split, 1996., str. 115.

¹³⁵ Razloge za ovakvo stanje Š. Marasović vidi u nedostatku demokratske tradicije i prakse u Hrvatskoj, potom u različitosti mentaliteta unutar hrvatskog naroda, negativnim navikama koje su baštinjene iz vremena komunizma te u okolnosti Domovinskoga rata i snažnije homogenizacije naroda. Usp. Š. MARASOVIĆ, »Demokratska očekivanja od Crkve u Hrvatskoj između minimalizma i maksimalizma«, u: *Diacovensia*, 10 (2002.), br. 1, str. 23–70.

¹³⁶ Š. MARASOVIĆ, »Crkva u procesu demokratskih promjena u Hrvatskoj«, str. 117–118. Š. Marasović stoga ukazuje kako je na Crkvi velika odgovornost jer treba pripomoći da demokracija u Hrvatskoj poprimi takav tijek razvoja u kojem će Crkva moći živjeti i djelovati čista obraza. »Stoga na Crkvu u Hrvatskoj sada spada da upre sve svoje snage kako bi se demokracija u Hrvatskoj sve više razvijala kao – etnokracija, tj. kao vladavina čestitosti i morala«; *isto*, str. 120–121.

U takvom okruženju socijalni nauk Crkve nije mogao postati istinski pokretač demokratskih procesa u hrvatskom društvu. On je trebao zahvatiti Crkvu, prije svega, na nižoj razini, kako bi se mogao pretočiti i na cijelo društvo. Teolozi su stoga isticali kako pripadnost Katoličkoj crkvi ne smije ostati samo povijesno-sociološki segment, znak nacionalne identifikacije ili ponosa zbog 'svete' prošlosti te sredstvo kolektivne homogenizacije, jer će tako izgubiti svoju stvarno etičku snagu, a može postati i plodno tlo »za stvaranje bojovne duhovnosti koja je netolerantna, zatvorena i ne dopušta pluralizam u odnosu na pristup temeljnim vrednotama. Laička država mora biti u interesu same Crkve, zbog njezine veće vjerodostojnosti i slobode na duhovnom i etičkom području, koje joj je primjerenno.«¹³⁷ Drugim riječima, vjernici su »još uvijek pretežito uklopljeni u to, recimo, tradicionalističko stanje duha u odnosu na državu i društvo. Nekoje iskrene kršćanske vjernike zbunjuje kada ustvrdimo da u hrvatskoj kršćanskoj duhovnosti još uvijek prevladavaju neki apriorizmi ili predrasude iz vremena prije Drugoga vatikanskog koncila. Te se predrasude pretvaraju u blokade kritičkog i kreativnog promišljanja aktualnih društvenih procesa.«¹³⁸

Nedovoljno oživotvorenje socijalnog nauka Crkve imalo je za posljedicu da se nije razvio laički apostolat, i njegov značajniji utjecaj na društvene procese, unatoč tome što katolici čine većinu u hrvatskom društvu. Naime, katoličke udruge, opterećene svojim problemima, prije svega nedovoljnim poznavanjem socijalnog nauka Crkve, nedostatkom stručnih i zauzetih osoba te često i nedostatkom sredstava za rad, ali i sposobnosti samoorganiziranja, nisu se uspjele nametnuti kao respektabilni čimbenik civilnog društva, a pojedinačni nastupi teologa i zauzetih vjernika nisu imali značajniji utjecaj. Jedini glas koji se čuo bile su prigodne izjave biskupa te vijeća i komisija HBK. U tom kontekstu zanimljivo je promotriti kako je hrvatska javnost prihvatila sveukupnu crkvenu kritiku društveno-socijalne situacije i postojećeg mentaliteta te njezin doprinos općem dobru hrvatskog društva.¹³⁹

¹³⁷ Z. B. ŠAGI, *Sa svjetiljkom vjere u društvenoj zbilji*, str. 134.

¹³⁸ Z. B. ŠAGI, »Kršćanski društveni angažman u Hrvatskoj«, u: S. BALOBAN (ur.), *Socijalni nauk Crkve u hrvatskom društvu*, str. 85.

¹³⁹ Istraživanje Aufbruch pokazuje kako većina hrvatskih građana smatra da Crkva ne može dati odgovor na aktualne socijalne probleme i uspostavljanje javnog reda. S druge strane, na pitanje je li se Katolička crkva u proteklih 7–8 godina (1992.–1999.) previše ili premalo izjašnjavanja u javnosti, »38,1% smatra da je to bilo u *previše* slučajeva, 16,7% da je to bilo *premalom*, a 45,1% drži da je to bilo *onoliko koliko treba*. Povežemo li ove rezultate s odlaskom na misu, dobit ćemo da onih koji smatraju kako se Katolička Crkva *previše* javljala u javnosti ima najviše među onima koji *ne idu na misu*.« Usp. P. ARAČIĆ – G. ČRPIĆ – K. NIKODEM, *nav. dj.*, str. 81–85. Slične rezultate daje i istraživanje Vjera i moral u Hrvatskoj. Jedan od razloga je uvjerenje građana da je Crkva u Hrvatskoj više bogata nego siromašna. Usp. G. ČRPIĆ – M. VALKOVIĆ, »Moral u Hrvatskoj u sociologijskoj perspektivi«, str. 18–19.

Na temelju provedenih istraživanja možemo uočiti kako je postotak onih koji imaju povjerenje u Crkvu, i izražavaju veću otvorenost prema njezinoj javnoj intervenciji u rješavanju socijalnih problema, bio vrlo visok, što Crkvi u Hrvatskoj otvara i nadalje prostor djelovanja, ali i postavlja vrlo visoke zahtjeve želi li tu razinu zadržati. U tom kontekstu zanimljiv je podatak da su sklonost crkvenoj intervenciji više izrazili manje obrazovani i oni na nižoj društvenoj ljestvici.¹⁴⁰ S druge strane, istraživanje *Aufbruch* ukazuje kako onih koji misle da se Crkva *previše* izjašnjava u javnosti proteklih godina najviše ima među rođenima poslije 1961. godine (41,2%). Drugim riječima, uočava se da je postotak zadovoljnih ponašanjem i stavom Crkve padao kod mlađih generacija, a postotak nezadovoljnih rastao.¹⁴¹ To možemo protumačiti činjenicom da mladi općenito izražavaju veću kritičnost te manju spremnost prihvatiti nešto samo zato što dolazi od Crkve.¹⁴² Međutim, to pred Crkvu postavlja i novo polje rada, jer je za očekivati da kada oni preuzmu vodeće uloge u društvu, neće prihvatiti tradicionalne vrijednosti, već će artikulirati svoje te ujedno povećati kritičnost prema Crkvi.

»Povjerenje u Crkvu ne znači automatsku mogućnost da Crkva pruža odgovarajuće odgovore na raznim područjima društvenog života. Visoka razina povjerenja u Crkvu ne prenosi se, dakle, jednoznačno na razinu konkretnoga angažmana. Ipak, što je veće povjerenje u Crkvu, veće je i povjerenje da Crkva može dati primjerene odgovore, odnosno da može ponuditi konkretnu pomoć ... Primjerenost odgovora najveća je, naravno, kod zadovoljavanja duhovnih potreba ljudi, a niža kod moralnih i obiteljskih potreba. Najniža je kod socijalnih problema. Ovaj podatak, vjerojatno, izvire iz dva ključna razloga. Prvi govori o temeljnoj dvojbi što Crkva i na koji način može ponuditi u rješavanju socijalnih problema. Drugi govori o velikom nezadovoljstvu socijalnim prilikama, koji se potom izražava u sumnji o mogućnostima ne samo Crkve, nego i drugih institucija u njihovu saniranju.«¹⁴³

¹⁴⁰ Istraživanje *Aufbruch* pokazuje kako 31% s osnovnim, 41,3% srednjim i 39,2% s visokim obrazovanjem smatraju da se Crkva u razdoblju od 1992. do 1999. godine *previše* izjašnjava u javnosti. Crkva se *premalno* izjašnjava za 19,3% s osnovnim, 14,3% sa srednjim i 19,9% s visokim obrazovanjem. Usp. P. ARAČIĆ – G. ČRPIĆ – K. NIKODEM, *nav. dj.*, str. 86.

¹⁴¹ »Dakle, s obzirom na dobnu strukturu imamo vrlo jasne trendove: stariji, rođeni prije 1940. godine smatraju češće da se Crkva premalo izjašnjava u javnosti, dok kod mlađih generacija imamo obrnuti trend, oni češće smatraju da se previše izjašnjava (34%). Nije zanemarivo da je dosta stabilan postotak (40–50%) onih koji drže da se Crkva u društvu čula onoliko koliko je bilo i potrebno«; *isto*.

¹⁴² Usp. G. ČRPIĆ – S. KUŠAR, »Neki aspekti religioznosti u Hrvatskoj«, u: *Bogoslovska smotra*, 68 (1998.), br. 4, str. 352–354.

¹⁴³ S. ZRINŠČAK, »Religija, civilno društvo, socijalni problemi«, str. 88. Zanimljivo je spomenuti da istraživanje o suvremenim eklezijalnim pokretima, koje je proveo Institut za društvena istraživanja Ivo Pilar iz Zagreba početkom 2001. godine, ukazuje kako su pripadnici različitih laičkih crkve-

Možemo stoga zaključiti kako provedena istraživanja o javnoj ulozi Crkve u drugoj polovini devedesetih godina pokazuju kako je utjecaj Crkve na socijalnom području bio najosporavaniji,¹⁴⁴ ali je crkvena intervencija istodobno često bila i tražena, osobito u slučaju prokazivanja određenih društvenih problema, nezaposlenosti, siromaštva, prava određenih skupina i sl. Drugo je pitanje koliko je tadašnja crkvena kritika društvene situacije utjecala na promjene u društvu. Možda je najprimjerenije razmišljanje M. Valkovića koji ističe da su izostale jače kritike i impulsi s katoličke strane, osim općih i načelnih moralnih apela. Trebalo je, naime, »napraviti solidnu analizu situacije i kreativno traženje novih putova, no oni su izostali. Glavni razlog je bio, što se tiče uloge kršćana, pomanjkanje socijalno zauzetih katoličkih laika, koji bi bili sposobni uočiti problem i predložiti socijalno prihvatljiva rješenja.«¹⁴⁵

2.3. Današnji izazovi pluralnog društva

Promjenom vlasti, 3. siječnja 2000. godine, Crkva u Hrvatskoj se suočila s novim izazovima, jer je pobjedom lijeve koalicije došlo je do zaoštavanja odnosa između vlasti i Crkve. Tonovi, koji su se mogli čuti na stranicama medija bliskih vlasti, podsjetili su na stanje prije višestranačkih demokratskih izbora. U kritičkim istupima prema Crkvi, osobito o njezinom mjestu i značenju u civilnom društvu, nastupalo se 'prosvjetiteljski', u duhu retorike komunističkog vremena kada se Crkvu htjelo izbaciti iz javne sfere društva i tako ga 'osloboditi' vjerske 'zatucanosti'. Na osobit način se interpretiralo pojmove poput laicizma, laičke i sekularne države, koji su ne samo odudarali od duha socijalnog nauka Crkve i društvenog značenja vjere, već su bili tumačeni u duhu jednog ideološko-fundamentalističko-agnostičkog svjetonazora, prema kojem religiozne vrijednosti nemaju nikakvo značenje za društvo, a koji je danas prevladan i u većini europskih,

nih pokreta, unatoč tome što imaju veliko povjerenje u Crkvu, istodobno i daleko kritičniji prema socijalnom govoru Crkve. »Dakle, redoviti posjetitelji mise među općom populacijom u čak 58% slučajeva vjeruju u primjernost crkvenog govora na socijalne probleme, a religiozni u čak 49% slučajeva, dok kod pripadnika eklezijalnih pokreta taj postotak iznosi samo 14%«; *isto*.

¹⁴⁴ »Istraživanje religioznosti u zagrebačkoj regiji 1999. godine također je pokazalo da većina ispitanika smatra kako je utjecaj Crkve beznačajan u gospodarstvu i politici, a da je velik u očuvanju tradicije. Većina ispitanika smatra da bi utjecaj Crkve trebao biti veći u odgoju, moralu, obiteljskom i osobnom životu te u socijalnoj skrbi«; *isto*. Usp. I. CIFRIĆ, »Percepcija nekih odnosa crkve i države i uloge Crkve i religije u društvu«, u: *Sociologija sela*, 147/148 (2000.), br. 1–2, str. 227–269.

¹⁴⁵ M. VALKOVIĆ, »Značenje socijalnog nauka Crkve u tranzicijskim zemljama«, u: S. BALOBAN (ur.), *Gospodarsko-socijalni izazovi u tranzicijskim zemljama*, str. 142.

demokratskih država.¹⁴⁶ Analizirajući nastalu situaciju možemo reći kako je duh stare retorike izletio u javnost te su se odnosi dviju institucija tumačili u kontekstu stare ljevičarske ideologije; Crkvu se nastojalo izdvojiti iz sfere civilnog društva »umanjivanjem njezine uloge u promišljanju socijalnih pitanja i prigovorom kako ona to nije činila za desetgodišnje vladavine HDZ-a«¹⁴⁷.

Cjelokupni novonastali društveni kontekst bio je označen sintagmom 'detud-manizacija', koji je u sebi uključivao prevrednovanje postignutoga za njegovog vremena i osobito onoga što je njemu pripisano. Na udaru su se našle zasluge za hrvatsko državno osamostaljenje i međunarodno priznanje te vojna pobjeda u Domovinskom ratu, a zapravo se promovirao politički program »nacionalne dezintegracije jer su upravo postignuća povezana s temeljnim nacionalnim ciljevima bila ona zbog kojih je predsjednik Tuđman dobivao plebiscitarnu podršku u cijelom razdoblju obnašanja predsjedničke dužnosti ...«¹⁴⁸ U pokušaju smirivanja nastale situacije oglasila se Komisija Iustitia et pax, ukazujući da se među širim slojevima hrvatskih građana produbljuje nezadovoljstvo i »određena apatija, nemoć, pa i nesigurnost zbog teške gospodarske i često preradikalizirane društvene situacije«. U izjavi se na osobit način ukazalo na odgovornost izgovorene riječi, osobito u sredstvima društvenog priopćavanja, koja, zbog senzacionalističkog pristupa i posvemašnje borbe za tiražu i profit, sama pridonose radikalizaciji situacije, objavljujući često oštre komentare, optužbe ili osude bilo političara, bilo novinara, koji ne polaze od objektivnih, provjerenih i vjerodostojnih činjenica, ali zato gode čitateljstvu. Naime, »u političkoj radikalizaciji često se ili omalovažava ili mitizira hrvatska povijest te zanemaruje potrebno jedinstvo, sloga i zajedništvo cijeloga hrvatskog naroda i svih hrvatskih građana«¹⁴⁹.

¹⁴⁶ Usp. Z. B. ŠAGI, »Crkva u Hrvatskoj pred izazovima društvenih i nacionalnih podjela«, u: S. BALOBAN – G. ČRPIĆ (ur.), *Društveni konsenzus u Hrvatskoj*, str. 11–25.

¹⁴⁷ A. MILARDOVIĆ, »Politologijski prinos promišljanju odnosa Crkve i političke vlasti«, str. 247.

¹⁴⁸ V. ŠAKIĆ, »Je li moguć hrvatski nacionalni i društveni konsenzus«, u: S. BALOBAN – G. ČRPIĆ (ur.), *Društveni konsenzus u Hrvatskoj*, str. 42. Vrijedno je napomenuti da je koalicija dobila izbore jer je »kao glavni izborni slogan imala ispravljanje svih negativnih učinaka privatizacije. Kako na tom planu nije ništa učinjeno, već nastavljena slična praksa, i na prošlim izborima negativni učinci privatizacije bili su među glavnim čimbenicima koji su odlučili izbornog pobjednika«; *isto*, str. 34.

¹⁴⁹ »Odnos mass-medija i istine. Izjava Komisije Iustitia et pax HBK« (4. 7. 2000.), u: *IKA*, 27 (2000.), str. 22. U izjavi se ističe i sljedeće: »Senzacionalističko novinarstvo treba u Hrvatskoj prepuštiti mjesto istraživačkom novinarstvu u kojem će se poštivati osnovna ljudska prava, a prije svega dostojanstvo čovjeka kao osobe. Hrvatski građani imaju pravo na istinu koja će biti plod objektivnog istraživanja i izvješćivanja. Samo tako hrvatski mediji mogu odigrati i onu, njima svojstvenu i bitnu, odgojnu funkciju u društvu, a koja, zbog navedenih povrnosti, ostaje neostvarena.«

Crkva je ukazala kako se radikalizacijom političke scene mnoga važna područja javnog života, kao što su znanost, kultura, religija, nacionalna povijest i sl., potiskuju na marginu javnoga interesa ili posve zanemaruju. Tako »najveći dio 'kreativnih' snaga u hrvatskom društvu ostaje i dalje 'po strani' u stvaranju javnog mnijenja i donošenju važnih vrijednosnih, političkih, gospodarskih i drugih odluka«¹⁵⁰. S druge strane, ti su događaji nametali potrebu redefiniranja pozicije Crkve u društvu te otvaranje novih političkih tema. U *Pastirskom pismu u godini Velikog jubileja 2000. godine* mons. Josip Bozanić, zagrebački nadbiskup, istaknuo je kako je u ovom košmaru važno pronaći izlaz iz lapidarija, iz kojega nas ne znaju izvući političke elite i stranačke oligarhije. Opisujući dramatičnost situacije, nadbiskup ističe kako hrvatsko društvu »u ovo vrijeme proživljava posebnu etičko-duhovnu krizu. Izgleda kao da se gubi zdrav osjećaj za hijerarhiju vrednota, gubi se kriterij razlikovanja onoga što je bitno od onoga što je promjenjivo. Duhovna praznina koju je u srcima ljudi ostavio totalitaristički sustav, rane nedavnog rata i nekritičnost prema konzumističkom mentalitetu utječu na stvaranje stanovitog negativnog naboja u našoj javnosti što širi ozračje beznadnosti.«¹⁵¹ Shvativši ozbiljnost situacije, Crkva je stoga pozvala na smirivanje političke situacije i nadvladavanje nastalih podjela te se, u duhu dijaloga, zauzela za stvaranje konsenzusa oko vitalnih interesa hrvatskog društva. Međutim, vrijedno je reći, crkvene izjave, na žalost, nisu imale podršku u većini sredstava društvenog priopćavanja te su često ostale unutar crkvenih krugova ili su bile prezentirane parcijalno i istrgnute iz konteksta, kako je već odgovaralo vlasničkoj strukturi medija.

2.3.1. Nasljedstvo prošlosti i političke stranke

U sveukupnosti društveno-političkih zbivanja početkom 2000. godine, političke su se stranke počele svrstavati u dvije strane, kao da su na taj način željele pokazati kako su mnoge od njih »tek pseudonim za jednu od dvije, za Drugoga svjetskog rata zaraćene i sve do danas zavađene političke strane«¹⁵². Političku situaciju je na osobit način opterećivalo naslijeđe prošlosti i još uvijek neispravljena nepravda prema žrtvama tragedije na bleiburškom polju i križnih putova nakon završetka Drugoga svjetskog rata i tijekom komunističkog vremena. Na ovaj problem biskupi su ukazali već 1995. godine kada su u svom pismu o pedesetoj obljetnici završetka Drugoga svjetskog rata istaknuli da se tek sada, u slobodi, »nakon što je prestao monopol nad povijesnom istinom, otvara mogućnost odati

¹⁵⁰ *Isto.*

¹⁵¹ J. BOZANIĆ, *Da život imaju*, Glas Koncila, Zagreb, 2000., str. 9.

¹⁵² Š. MARASOVIĆ, »Demokratska očekivanja od Crkve u Hrvatskoj između minimalizma i maksimalizma«, str. 34. Vidi također: Š. MARASOVIĆ, *Demos ante portas. Crkva u Hrvatskoj pred demokratskim izazovima*, Crkva u svijetu, Split, 2002., str. 201.

dužnu počast svim žrtvama. Kroz prošlih pedeset godina javna se počast odavala samo žrtvama jedna strane. Druge se žrtve nisu smjele spominjati, bilo je opasno znati da su i postojale.«¹⁵³

U tom smislu, ističu biskupi u pismu, potrebno je osuditi ne samo ustaške zločine za vrijeme Drugoga svjetskog rata,¹⁵⁴ već i sve zločine komunističke ideologije, jer »mjesec svibanj 1945. godine u Hrvatskoj se posebno pamti kao mjesec strašnih pokolja zarobljenih vojnika i civilnog pučanstva izručenih jugoslavenskoj vojsci od zapadnih Saveznika. Spomen tog stradanja vezan je posebno uz Bleiburg i uz 'Križni put'. Još više, taj je svibanj – za razliku od drugih naroda kojima je vraćena sloboda i demokracija – dolaskom marksističkog totalitarnog sustava za nas značio nov početak progona, zatvora, ubijanja nevinih ljudi. Mnogi su stradali samo zato što su katolici, što su katolički svećenici, redovnici i redovnice, što su katolički biskupi.«¹⁵⁵ U svjetlu povijesnog iskustva, potrebno je jasno razlikovati antifašizam od komunizma jer, kako ističu biskupi, Hrvati su se »u velikom broju borili na strani Saveznika«¹⁵⁶. Stoga se u Hrvatskoj »olako stavlja znak jednakosti između antifašizma i komunizma, između opravdane težnje i borbe za slobodu i bezbožne ideologije boljševičkih i velikosrpskih planova. Stoga ne čudi nas što se rasprava vodi između krivaca i njihovih sljedbenika s raznih strana, kako onih koji podržavaju partizanske zločine, tako i onih koji se ne žele odreći fašističkih težnja i osuditi svoje zločine.«¹⁵⁷

Na tragu poziva Svetoga Oca za 'čišćenjem spomena' i poziva na oprost i pomirenje, Crkva u Hrvatskoj je iz povijesti izvukla određene pouke te pozvala da u čežnji za Božjim opraštenjem i mi uzajamno opraštamo jedni drugima. Ono što pohranjujemo u svojoj povijesnoj memoriji »nisu nepodmireni računi koji rađaju

¹⁵³ »Pismo Hrvatske biskupske konferencije o pedesetoj obljetnici završetka Drugoga svjetskog rata« (1. 5. 1995.), u: *IKA*, 18 (1995.), str. 17. Da bi se izbjeglo ponavljanje povijesti biskupi su u pismu ukazali na potrebu dobrog poznavanja tih događanja te, u ime pravednosti, imenovanja i kažnjavanja odgovornih jer »krivci imaju svoje ime i prezime pa je njihova odgovornost u prvom redu osobna. Isprika da su samo izvršavali naredbe ne može ukinuti osobnu krivnju neposrednih počinitelja zločina. No, još je veća krivnja naredbodavaca, ideologa, tvoraca sustava koji unaprijed planiraju krvavi obračun s neistomišljenicima.« U ime pravednosti, stoga treba javno osuditi i komunističku ideologiju i njegovu negaciju temeljnih ljudskih prava i čovjekovog dostojanstva, ali i one koji su ime te ideologije počinili zločine. Potrebno je osnovati komisiju koja bi ispitala i otkrila još uvijek nepoznate masovne grobnice i sve povijesne okolnosti te da se na taj način vrati žrtvama dostojanstvo i ponos.

¹⁵⁴ »S druge su strane, postupci režima u Hrvatskoj, osnovani na ideologiji rasne i nacionalne isključivosti, provodili osvetu i prouzročili žrtve koje se ne mogu opravdati obranom, već se moraju nazvati zločinima«; *Isto*, str. 17.

¹⁵⁵ *Isto*, str. 17.

¹⁵⁶ *Isto*, str. 17.

¹⁵⁷ »Propovijed zagrebačkog nadbiskupa kardinala Josipa Bozanića na Bleiburškom polju, 13. svibnja 2007.«, u: *IKA*, 20 (2007.), str. 29.

namisli osвете. Pamtimo zlo koje se dogodilo a nije se smjelo dogoditi. Učimo kako ne ponavljati grijeh i kako ustrajati u dobroj odluci. No, sadržaju našega povijesnog pamćenja pripada i sve ono što su činili ljudi Crkve kada su osuđivali zločin te svesrdno zaštićivali i pomagali ugrožene u vrijeme dok je bjesnio Drugi svjetski rat.« Ta kršćanska odlučnost i požrtvovnost može biti nadahnuće i današnjem naraštaju. Pritom su biskupi istaknuli kako treba osuditi svaki zločin, jer neutemeljenim uvećavanjem broja žrtava »da bi se snažnije nametnuo žig krivnje čitavom jednom narodu ili skupini pogađa nevine nepravdom« te ako su »žrtve samo na jednoj strani a krvnici samo na drugoj strani«, raspiruju se osvetničke misli i nakane, a tako nije moguće graditi bolju budućnost, o čemu tragično svjedoče i žrtve Domovinskog rata.¹⁵⁸ Na tragu svijetlog primjera blaženoga kardinala Stepinca, koji je živio između internacionalnog komunizma i poganskog nacionalizma te pozivao na jedinstvo hrvatskog naroda, Crkva je iskazala spremnost biti susretno zajedništva i mjesto promicanja jedinstva i mira.¹⁵⁹

»Dobro je znano koliko je dragocjeno djelovanje Katoličke Crkve na uspostavi zajedništva među narodima i kako se mi vjernici iz raznih naroda i država lako razumijemo i međusobno dijelimo bol koju je prouzročila nepromišljenost političara u prošlosti. Stalo nam je do očuvanja identiteta i integriteta vlastitih zemalja i međusobnog zajedništva i razumijevanja. Ono je pak moguće samo na istini ... I nas su htjeli svrstati u ideologije protučovještva; do današnjeg dana optužuju da smo za nešto krivi, a Crkva je pokazala da ona ni pod fašizmom, ni pod nacizmom, ni pod komunizmom nije zastupala ideologije i da su katolici trpjeli i umirali od neljudskosti s raznim predznacima te da su ih bili puni zatvori, koncentracijski logori i masovne grobnice.«¹⁶⁰

Nadilaženje povijesnih podjela i važnost nacionalnog pomirenja zauzima stoga središnje mjesto u izjavi Stalnog vijeća HBK iz 2001. godine. U izjavi se

¹⁵⁸ Naglašena je važnost molitve i očuvanja sjećanja na tolike nevine žrtve, budući da »pravo na život i dostojanstvo svake osobe pod Božjom je zaštitom. Stoga svakoj nevinosti žrtvi dugujemo jednako poštovanje. Tu ne može biti razlike ni rasne, ni nacionalne, ni konfesionalne, ni stranačke«; »Pismo Hrvatske biskupske konferencije o pedesetoj obljetnici završetka Drugoga svjetskog rata« (1. 5. 1995.), str. 17–18.

¹⁵⁹ »Možda ta želja da služimo i da ponudimo Crkvu kao prostor jedinstva nekima smeta, kada se ističe da je utjecaj Katoličke Crkve u Hrvatskoj prevelik ... Ili je možda prevelik utjecaj glas Crkve koja štiti obitelj, mlade i podiže glas protiv zala droge i drugih ovisnosti, pozivajući sve odgovorne strukture da ne zanemaruju gorki problem koji je vidio i blaženi Alojzije ... On nas vodi do utjehe koja učvršćuje u nadi, jer u svojoj naglašenoj pripadnosti hrvatskom narodu nije ostao zarobljenikom zemaljskih ideologija ...«; J. BOZANIĆ, *Na tragu Stepinčeve baštine i uzora*. Homilija na blagdan bl. Alojzija Stepinca, 10. veljače 2003., Zagreb, 2003., str. 14.21.

¹⁶⁰ »Propovijed zagrebačkog nadbiskupa kardinala Josipa Bozanića na Bleiburškom polju, 13. svibnja 2007.«, str. 29.

ističe kako je u ovom teškom i osjetljivom času za Hrvatsku potrebno postići konsenzus o svim bitnim pitanjima našega naroda i budućnosti hrvatske države. Znakovit je apel na sve odgovorne strukture političkog života da hrvatski narod »sačuvaju od loma unutar nacionalnog bića i sačuvaju građanski mir i slogu da se ne ponovi prošlost. Potrebna je mudrost i ustrajnost u demokratskom izgrađivanju društva poštujući načela koja štite i unapređuju opće dobro.«¹⁶¹ I Komisija *Justitia et pax* je upozorila kako je na unutrašnjem planu potreban konsenzus oko bitnih stvari, ali i osloboditi se isključivosti samo svojih zasluga, budući da prava ljubav prema narodu i samostalnoj državi nadilazi probitke pojedinaca i stranaka. Na osobit se način poziva sadašnja vladajuća koalicija da bude otvorena prema prijašnjoj vlasti u priznanju njezinih zasluga za nastanak i razvoj hrvatske samostalnosti. S druge strane, »prije je potrebno da današnje stranke tzv. Hrvatskog bloka budu mnogo tolerantnije prema vladajućoj koaliciji. Jer, svi smo se 1991. godine odlučili za svoju slobodu i branili samostalnu Hrvatsku.«¹⁶²

Sveukupnost ovih političkih događanja odrazila se i na život same Crkve. Iako je službena Crkva, u svjetlu koncilskog nauka o autonomiji ovozemaljskih stvarnosti i načela socijalnog nauka, pozivala na mir i dijalog, na nižoj razini je bilo dosta onih koji su ostali zatečeni ili razočarani izbornim rezultatima.¹⁶³ Međutim, koliko god su bili neprihvatljivi stavovi koji su dolazili iz redova lijevice, kao i sam pokušaj da se Crkva udalji iz civilnog društva, sama situacija je, s druge strane, pomogla Crkvi da premisli naslijeđenu ulogu braniteljice hrvatskih nacionalnih interesa i svoju otvorenost različitim političkim opcijama.¹⁶⁴ U

¹⁶¹ »Priopćenje sa sjednice Stalnog vijeća HBK« (13. 7. 2001.), u: *IKA*, 29 (2001.), str. 3

¹⁶² »Izjava komisije *Justitia et pax* HBK povodom aktualnih događaja u Hrvatskoj« (17. 7. 2001.), u: *IKA*, 30 (2001.), str. 19.

¹⁶³ Zanimljivo je promišljanje N. Šimca: »U Hrvatskoj se, na žalost, ne razumije da i lijeve političke opcije mogu biti napredne, demokratske i slobodarske – i poštovati kršćanske vrijednote – kao što desne opcije mogu biti nasilničke, nepravedne i protivne vrijednotama. Kršćani, uostalom, nemaju pravo zaboraviti da je Isus Krist bio na strani siromašnih i nevoljnih, a ne na strani bogatih, moćnih i nasilnih«; N. ŠIMAC, »Rehabilitirati politiku – u demokraciji«, u: *Nova prisutnost*, 4 (2006.), br. 1, str. 43.

¹⁶⁴ Zanimljivo je promišljanje Š. Marasovića o osluškivanju volje naroda od strane Crkve. On ističe kako se uvriježilo mišljenje da Crkva uvijek mora biti na strani naroda, a da se pri tome ne razjasni tko je Crkva, a tko narod. »Jer, ako je Crkva integralni dio naroda, štoviše, ako preko 80% pripadnika hrvatskog naroda tvori Crkvu u ovome narodu, znači li rečena izjava to da bi apsolutna većina naroda trebala biti na strani apsolutne većine naroda, što je po sebi besmislica?! Ili bi pak 'biti na strani naroda' u okolnostima rečene podjele u njemu, značilo opredijeliti se za jednu stranu u narodu protiv druge strane u narodu? Ako bi to bio slučaj, onda Crkva nikad ne bi bila na strani naroda, nego na strani samo jednog njegova dijela, što će reći da bi ona uvijek radila i protiv velikog dijela svojih vlastitih pripadnika.« Opisujući konkretnu situaciju, nastavlja: »Ovakva prožetost politikom zatim je na djelu posebice na župskim i inim razinama gdje se pri izboru za razna vijeća i sl., u mnogim župama budno pazi kojoj stranci pojedini župljanin

tom smislu znakovita je izjava Komisije *Justitia et pax* u kojoj se ističe kako se i Katolička crkva mora se osloboditi »svoje posesivne ljubavi prema Hrvatskoj, kao da ona treba biti nerazdvojivo vezana za Crkvu. Nitko nema pravo samo sebi prisvajati ono što je zajedničko. To više što oni, koji su stvarali hrvatsku državu, nisu je stvarali samo za sebe i za svoje, nego za sve njezine građane, pa i za one koji se nisu jednako zauzimali i žrtvovali za njezin nastanak i obranu. Ne treba to shvatiti u smislu da se ne vrednuju stvarne zasluge pojedinaca i skupina za nastanak države, nego da se nekom posesivnom ljubavlju ne drži hrvatsku državu kao neko privatno imanje i pravo, gdje drugi mogu samo gostovati, ali ne biti i jednakopravni.«¹⁶⁵

Tijekom svih ovih godina službena Crkva je zadržala stav načelne nepristranosti prema svim političkim opcijama, budući da su katolici bili raspršeni u različitim političkim strankama. U izjavama hrvatskih biskupa, osobito prigodom parlamentarnih i lokalnih izbora, iznose se načelni stavovi, ukazujući kako je građanska i vjernička dužnost izaći na izbore i dati svoj glas strankama koje promiču kršćanske vrijednosti.¹⁶⁶ Kao temeljni kriteriji prosudbe, u svjetlu socijalnog nauka Crkve, ističu se: promicanje kršćanskih vrijednosti, borba protiv demografskog izumiranja, poticanje poljoprivrede i cjelokupnog gospodarskog rasta, učvršćivanje demokratskog i pravnog poretka te priprema Hrvatske za ulazak u Europsku uniju.¹⁶⁷ Međutim, osim tih načelnih poruka i protokolarnih susreta s predstavnicima državne i lokalne vlasti, izostali su drugi oblici dijaloga

pripada, odnosno za koju stranku glasuje i sl.«; Š. MARASOVIĆ, »Uloga Crkve u nacionalnom pomirenju Hrvata«, u: R. ANIĆ – I. MILANOVIĆ LITRE (ur.), *nav. dj.*, str. 142.

¹⁶⁵ »Izjava komisije *Justitia et pax* HBK povodom aktualnih događaja u Hrvatskoj« (17. 7. 2001.), str. 19.

¹⁶⁶ U izjavi koju su biskupi uputili 1995. godine se kaže: »U teškim prilikama koje su nas zahvatile treba nam zaista požrtvovnih i sposobnih ljudi koji će uspješno voditi javne poslove za koje su državne vlasti mjerodavne. Treba nam programa koji će sveobuhvatno i u skladu s ispravnom ljestvicom vrednota usmjeravati i voditi obnovu i razvitak i na gospodarskom i na kulturnom području. Katolici će posebno procjenjivati kandidate i programe prema tome kako poštuju i štite vjeru i moral, osnovu svake humanizacije života.« Osim toga, u izjavi se naglašava: »Svećenicima ako je potrebno ponavljamo odredbu Zakonika kanonskoga prava koji 'zabranjuje klericima prihvatiti se javnih službi koje sa sobom nose sudjelovanje u vršenju svjetovne vlasti' (kan. 285, par. 3) i koji traži da klerici 'aktivno ne sudjeluju u političkim strankama' (kan. 287, par. 2), već da 'nastoje da se među ljudima što više čuvaju mir i sloga utemeljeni na pravdi' (ondje, par. 1). Nama, crkvenim službenicima, potrebno je u predizbornoj pripravi očuvati nepristranost i čast svećeničke službe, ali i posebno dostojanstvo bogoslužnih prostora i bogoštovnih čina; »Poruka hrvatskih biskupa s osmog Sabora HBK glede stanja u Crkvi i Domovini nakon akcije Oluja« (12. 10. 1995.), str. 16.

¹⁶⁷ Usp. »Poziv hrvatskih biskupa na izbore za Županijski dom i lokalnu upravu i samoupravu« (13. 3. 1997.), u: *IKA*, 12 (1997.), str. III; »Predizborna izjava komisije *Justitia et pax* HBK« (10. 11. 1999.), u: *IKA*, 45 (1999.), str. 24; »Poruka biskupa HBK prigodom parlamentarnih izbora u Republici Hrvatskoj 2003.« (29. 10. 2003.), u: *IKA*, 44 (2003.), str. 28–29.

i suradnje. Razloge možemo tražiti u činjenici da zbog dugogodišnjeg iskustva komunističkog režima nije postojalo iskustvo različitih oblika formacije za političko djelovanje.¹⁶⁸

Jedan od rijetkih pokušaja suradnje je bio studijski dan, održan 12. lipnja 1999. u Samoboru, na inicijativu Centra za promicanje socijalnog nauka Crkve. Na susret su bili pozvani predstavnici svih parlamentarnih stranaka, kao i svi nezavisni zastupnici Hrvatskog sabora. Odazvao se najveći dio parlamentarnih stranaka, a osim političara bili su prisutni i drugi javni djelatnici, teolozi i sveučilišni profesori, ukupno pedesetak sudionika. To je u Hrvatskoj bio *prvi susret takve vrste*, u kojem je Crkva pozvala političare na raspravu o različitim vidovima političkog djelovanja. Kao plod susreta nastala je knjižica *Kršćanstvo, Crkva i politika*, gdje se u uvodu ističe da je povod takvom susretu bila činjenica da u »različitim političkim strankama postoje ljudi koji se deklariraju kao kršćani i katolici i često svoja razmišljanja i konkretne postupke povezuju s kršćanstvom i osobito Katoličkom Crkvom. To čine preko spominjanja socijalnog učenja Crkve, koje se, istini za volju, slabo poznaje u Hrvatskoj.«¹⁶⁹

Sličan projekt započeo je 2003. godine u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji; dva puta godišnje – uoči svetkovine Sv. Josipa, zaštitnika Hrvatskog sabora, i jedanput na jesen – sastanu se predstavnici svih političkih stranaka koje djeluju na području biskupije, tj. s područja tri županije. Susret, na koji se odazovu predstavnici svih političkih opcija, organiziran je na način da se izloži jedna aktualna društvena tema u svjetlu socijalnog nauka Crkve, a potom slijedi diskusija u kojoj svaka politička stranka iznese svoje gledanje na izloženu problematiku. Susreti ujedno pridonose boljem međusobnom upoznavanju i jedan su oblik formacije političara, ali i stjecanje novih iskustava za Crkvu. Možemo reći da je to na tragu onoga što kaže *Kompendij socijalnog nauka Crkve*: »Instancije kršćanske vjere teško da se mogu naći smještene na jednom jedinom političkom mjestu: preuzetno tvrditi da jedna stranka ili političko svrstavanje potpuno odgovaraju zahtjevima vjere i kršćanskoga života stvara opasne nesporazume. Kršćanin ne može naći stranku koja potpuno odgovara etičkim zahtjevima koji se rađaju iz vjere i pripadnosti Crkvi: njegovo pristajanje uz neko političko svrstavanje nikada neće biti ideološko, nego uvijek kritičko, kako bi stranka i njezin politički plan bili potaknuti na ostvarivanje oblika koji će biti sve zorniji za postizavanje pravoga općeg dobra, u koje je uključena i duhovna svrha čovjeka.«¹⁷⁰

¹⁶⁸ M. SIMČIĆ, »Formacija katoličkih političara«, u: Đ. HRANIĆ (ur.), *nav. dj.*, str. 279–283.

¹⁶⁹ S. BALOBAN, »Uvod«, u: S. BALOBAN (ur.), *Kršćanstvo, Crkva, politika*, str. 8.

¹⁷⁰ PAPINSKO VIJEĆE IUSTITIA ET PAX, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 573. O kršćanskom poimanju politike vidi također: J. JELENIĆ (ur.), *Politika – mogući izazov*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2003.

2.3.2. Socijalne teme i razvoj civilnog društva

Posljednjih godina možemo uočiti snažniji naglasak Crkve u traženju odgovora na socijalne izazove društva i pitanje društvene pravednosti. Vrijedno je stoga istaknuti poruku hrvatskih biskupa o aktualnoj socijalnoj situaciji u Hrvatskoj, upućenu povodom 110. obljetnice prve socijalne enciklike *Rerum novarum*, u kojoj se ističe, zalažući se za transparentnost i javnu raspravu o započetim reformama, kako poput Lava XIII., »koji je želio potaknuti katolike na aktivnije uključivanje u društveni život svoga vremena, a poslodavce i nositelje vlasti na veću brigu za siromahe i na pravednije uređenje društvenih odnosa, mi, hrvatski biskupi, pozivamo ovom porukom sve vjernike u našem društvu da se, zajedno sa svim ljudima dobre volje, odlučnije i hrabrije zauzmu u traženju pravičnih rješenja aktualnih socijalnih problema, a odgovorne da ne odustanu od osnovnih načela društvene pravednosti i solidarnosti.«¹⁷¹

Tražeci odgovore na aktualnu situaciju, osobito mogućnosti uključivanja vjernika laika u društvene procese te snažnijeg djelovanja u duhu socijalnog nauka Crkve, Vijeće za laike HBK organiziralo je od 5. do 6. listopada 2001. simpozij u Osijeku, pod naslovom *Mogućnosti organiziranog djelovanja vjernika laika u Hrvatskoj*.¹⁷² Na skupu se okupilo 200 sudionika, najvećim dijelom vjernika laika, od kojih je jedan dio izabran između stručnjaka, a drugi između zauzetijih vjernika laika po biskupijama. Rad je bio organiziran u deset sekcija, a među njima su bile zastupljene i teme: mogućnosti djelovanja teologa laika u Crkvi i društvu, vjernici laici u javnom, političkom i stranačkom životu te oživotvorenje socijalnog nauka Crkve u društvu i Crkvi.¹⁷³ Danas, s odmakom od nekoliko godina, možemo reći da

¹⁷¹ »Poruka hrvatskih biskupa o aktualnoj socijalnoj situaciji u Hrvatskoj« (7. 11. 2001.), u: *IK4*, 46 (2001.), str. 32.

¹⁷² Radovi i zaključci skupa objavljeni su u: Đ. HRANIĆ (ur.), *nav. dj.* Vidi osobito priloge: R. RAZUM, »Mogućnosti djelovanja teologa laika u Crkvi i društvu«, str. 177–198; K. CEROVAC, »Trebalo li stvarati kršćanske stranke, ili kršćani idu u stranke?«, str. 271–278; Š. VUČKOV, »Sudjelovanje katolika kao pojedinaca ili kao grupe u hrvatskoj politici zadnjeg desetljeća: dobitak ili gubitak?«, str. 285–290; S. VRHOVSKI, »Mediji – radno mjesto vjernika laika«, str. 305–313; M. ŠERIĆ, »Vjernici laici u svjetovnim medijima (područja koja nisu vezana uz crkveni život)«, str. 333–340; K. SEVER – I. ČAVAR, »Svijet rada u Hrvatskoj i socijalni nauk Crkve – izazovi suvremenog društva«, str. 405–416; I. SUPIČIĆ, »Intelektualni poziv vjernika u Crkvi, društvu, znanosti i kulturi«, str. 601–610; J. BRATULIĆ, »Katolički intelektualac u sadašnjem vremenu«, str. 611–614; I. NEKIĆ, »Nacionalno laičko vijeće (savjet): krovna organizacija«, str. 707–718; S. TADIĆ, »Temeljna obilježja pokreta, zajednica i udruga«, str. 719–726.

¹⁷³ Sa skupa je upućena i izjava u kojoj se, između ostalog, ističe: »Oživotvorenje socijalnog nauka Crkve u društvu i u Crkvi potrebno je, u suradnji s Centrom za promicanje socijalnog nauka Crkve, nastaviti organiziranjem permanentnog obrazovanja vjernika laika u svim područjima društvenog života, kao i obrazovanja svećenika, redovnika i redovnica, te imenovati nositelja promicanja socijalnog nauka Crkve na nad/biskupijskoj razini. Promišljanje o vjernicima laicima u javnom, političkom, kulturnom i znanstvenom životu nastaviti će se, među ostalim, u pri-

prijedlozi izneseni na skupu još uvijek nisu našli odjeka u široj crkvenoj i društvenoj javnosti. Vrijedno je stoga spomenuti pokretanje Studijskih dana o socijalnom nauku Crkve, koje od 2003. godine, u suradnji s Centrom za promicanje socijalnog nauka Crkve, organizira Đakovačka i Srijemska biskupija. Međutim, unatoč brojnim aktivnostima i skupovima te većem broju katoličkih udruga i pokreta, glas suvremenog, crkveno orijentiranog vjernika laika još uvijek se nedovoljno čuje u hrvatskom društvu. Izostaje, prije svega, koordiniranost aktivnosti i razmjena iskustava, osobito onih na biskupijskoj razini. Mali pomak na snažnijem povezivanju laičkih udruga učinjen je tek tijekom 2006. i 2007. godine u okviru zauzimanja za uvođenje Zdravstvenog odgoja i obrazovanja u osnovni i srednjoškolski sustav hrvatskog školstva, koji će promicati kršćanske poglede na ljudsku spolnost te brak i obitelj. Promišljajući o hrvatskoj situaciji, već je M. Valković pisao:

»Cijela je Crkva pozvana i na djelovanje 'u svijetu' (za 'spasenje svijeta'). 'Službena Crkva' na sebi primjeren način, više kao inspiracija, načelno i kritički, a vjernici laici u konkretnosti svjetovnog života, u duhu Evanđelja i po svojoj savjesti. Tu im je potrebna sloboda, formalna nezavisnost i autonomija u skladu sa zahtjevima civilnog društva kao civilizacijskog okoliša. Tu im je danas potrebna promjena mentaliteta i struktura. Zbog više razloga prilično tradicionalistička i, mogli bismo reći, klerikalna Crkva u Hrvatskoj slabo je pripravna za život u 'civilnom društvu', što je, uostalom, i odraz opće situacije u hrvatskom društvu. To se najbolje osjeća u nedostatku izgrađenih laika u Crkvi te njihovoj nezainteresiranosti i pasivnosti. Slaba je utjeha što nema s njima 'problema' kao u nekim drugim zemljama. Nešto se miče, ali preslabo.«¹⁷⁴

U duhu potrebe prepravljanja kršćanskog tkiva društva i snažnije vjerničke prisutnosti u društvu,¹⁷⁵ hrvatski su biskupi izdali dokument *Na svetost pozvani*, u kojem iznose pastoralne smjernice na početku trećeg tisućljeća. Ističući kako u sadašnjem trenutku hrvatskog društva vjernici laici trebaju bit kvasac istinskih

premanju susretâ vjernika koji se aktivno bave javnim društvenim poslovima, na kojima će se produbljivati vjernička izgradnja i proširivati mogućnosti konkretnog humanog i kršćanskog zauzimanja u društvu. Također će se poradići na stvaranju strukturalnih pretpostavki za okupljanje katoličkih intelektualaca. Jedna od njih je i pokretanje časopisa oko kojega bi se oni okupljali. Za ostvarenje te velike obveze i izazova potrebno je poduzeti i nove napore u formaciji, organizaciji i konkretnom svjedočenju trajnih vrijednosti i etičkih načela. Pozivamo, stoga, vjernike laike na aktivno uključivanje u javni i politički život naše Domovine«; »Izjava znanstvenog skupa Mogućnosti organiziranog djelovanja vjernika laika u Hrvatskoj« (6. 10. 2001.), u: *IKA*, 41 (2001.), str. 26–27.

¹⁷⁴ M. VALKOVIĆ, »Civilno društvo – izazov za državu i Crkvu«, u: S. BALOBAN (ur.), *Izazovi civilnog društva u Hrvatskoj*, str. 88.

¹⁷⁵ Usp. IVAN PAVAO II., Enciklika *Christifideles laici* o pozivu i poslanju laika u Crkvi i u svijetu, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997., br. 34.

promjena, osobito u zaštiti i promicanju dostojanstva ljudske osobe, biskupi ukazuju na potrebu suočavanja s društvenim problemima i suradnje sa svim ljudima dobre volje u cilju uspostave pravednijeg zakonodavstva i odnosa u društvu, ostvarenja većih prava i zaštite obitelji, smanjivanja nezaposlenosti i povećanja radničkih prava, promicanja društveno-gospodarskih odnosa koji će u središtu imati dostojanstvo ljudske osobe te poglavito nužnost zauzimanja za siromašne te stare i bolesne.¹⁷⁶ Vjernici laici ne mogu se nipošto odreći sudjelovanja u politici, osobito u mnogostrukim područjima gospodarskog, zakonodavnog, upravnog i kulturnog života društva te suvislog i institucionalnog promicanja općeg dobra. U tom je smislu potrebno nadići naslijeđeni nesklad između vjere i života i postići životni sklad prikladnim duhovnih i vjerskim odgojem, uključujući i dostatno poznavanje socijalnog nauka Crkve.¹⁷⁷

Kao prioritet trenutka nameće se stoga daljnja potreba cjelovite formacije vjernika laika organiziranjem tečajeva, seminara, tribina i sl., a osobito uspostavom sustavnih oblika obrazovanja kršćanskih djelatnika na području politike, gospodarstva, sredstava društvenog priopćavanja, zdravstva, kulture i znanosti.¹⁷⁸ Međutim, iako se često isticala nezamjenjiva uloga vjernika laika u poslanju Crkve u hrvatskom društvu,¹⁷⁹ danas značajniju ulogu na socijalnom planu ima tek Hrvatski Caritas, čije se aktivnosti kreću od organizacije seminara edukacije volontera do konkretnih socijalnih projekata i pomoći potrebnima, te Centar za socijalni nauk Crkve HBK, koji je više orijentiran na stvaranje klime za konkretan socijalni angažman vjernika laika. U posljednje vrijeme značajniju ulogu ima i Franjevački institut za kulturu mira, osobito na planu zaštite okoliša.¹⁸⁰ Osim

¹⁷⁶ HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Na svetost pozvani*. Pastoralne smjernice na početku trećega tisućljeća, Glas Koncila, Zagreb, 2002., br. 93.

¹⁷⁷ Usp. *isto*, br. 95. Za promicanje apostolata od velike su pomoći laičke udruge, kao i razni oblici volonterstva. »U skladu s time i u našim je župnim zajednicama potrebno otvarati prostore za suradnju laika u istraživanju i rješavanju pastoralnih problema. Tu poglavito mislimo na župna pastoralna i ekonomska vijeća. Stoga potičemo župnike da poklone povjerenje takvim i sličnim načinima laičkog sudjelovanja u životu i radu župe, a same vjernike laike pozivamo da župu shvate kao svoju zadaću i odgovornost«; *isto*, br. 96.

¹⁷⁸ Vrijedno je spomenuti i simpozij socijalnih etičara, održan u Zagrebu od 20. do 23. veljače 2000. godine, na temu *Gospodarstvo i politika s posebnim osvrtom na tranzicijske zemlje*, koji je progovorio o različitim aspektima hrvatske privatizacije. Usp. S. BALOBAN (ur.), *Gospodarsko-socijalni izazovi u tranzicijskim zemljama*, str. 1–190; simpozij o odnosu kršćana i politike: N. A. ANČIĆ – N. BIŽACA (ur.), *Kršćani i politika*. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa u Splitu, 24–25. listopada 2002., Crkva u svijetu, Split, 2003.

¹⁷⁹ Usp. HRVATSKI BISKUPI, »Nezamjenjiva uloga vjernika laika u poslanju Crkve. Pismo«, u: *Glas Koncila*, 15 (2000.), str. 3.

¹⁸⁰ Franjevački institut za kulturu mira, podržan od Vijeća franjevačkih zajednica u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, donio je 22. ožujka 2005. godine *Deklaraciju o gospodarenju vodom*. U Deklaraciji se ističe kako je voda opće dobro te se od dužnosnika državne vlasti

toga, vrijedno je istaknuti izradu dokumenta i zauzimanje Hrvatskog Caritasa za neradnu nedjelju, u suradnji s Centrom za promicanje socijalnog nauka Crkve i Franjevačkim institutom za kulturu mira,¹⁸¹ provođenje projekta *Praćenje siromaštva u RH*,¹⁸² kao i znanstveni projekt Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu *Teološko fundiranje solidarnosti u hrvatskom društvu*.¹⁸³

U duhu Drugoga vatikanskog sabora, kako je istaknuo M. Valković, Crkva ne traži i »ne može imati privilegija niti traži da državna politika zastupa ovaj ili onaj svjetonazor, iako će joj biti stalo da temeljne vrednote njezina socijalnog nauka budu prisutne i djelatne u društvu na svjetovan i demokratski način«¹⁸⁴. U tom smislu, promicanje vrijednosti obitelji i kršćanskog identiteta u hrvatskom društvu, osobito u procesu pridruživanja Republike Hrvatske Europskoj uniji, i usklađivanje zakonodavstva, postaju novi izazovi za Crkvu u Hrvatskoj.¹⁸⁵ Naime, iako u pluralnom društvu postoje različiti stavovi o istim moralnim problemima, ta činjenica ne umanjuje vrijednost tvrdnje »da suvremeno zakonodavstvo, primjerice u pitanjima pravnog uređenja rađanja, braka, obitelji, zaštite ljudskoga života u delikatnim stadijima razvoja te medicinske pomoći pri oplodnji, mora imati na umu vrijednosne osnove prava. To vrijedi i za zakonodavnu vlast u Republici Hrvatskoj te za njezino društveno i kulturalno okružje u kojemu je kao legitimna

zahtijeva da se odlučnije i djelotvornije zauzmu za očuvanje vodâ u Hrvatskoj te za razumno gospodarenje tim našim bogatstvom, uzimajući u obzir životne potrebe sadašnjih i budućih generacija. Osim toga, 8. listopada 2005. upućen je Hrvatskom saboru i Vladi RH Apel za zaštitu i ispravno gospodarenje vodama u Hrvatskoj, a značajniju ulogu Institut je imao i u sagledavanju svih štetnih posljedica projekta Družba Adria. Važan doprinos Institut je dao i u promicanju mira i nenasilja, osobito nad ženama. Usp. www.franjevaciki-institut.hr (djelatnosti). O Družbi Adria vidi također: »Izjava Stalnoga vijeća HBK o nekim aktualnim ekološkim pitanjima u Hrvatskoj« (10. 12. 2003.), u: *Službene obavijesti HBK*, 16 (2003.), br. 1, str. 17; »Izjava Komisije Justitia et pax o projektu Družba Adria« (21. 10. 2005.), u: *Službene obavijesti HBK*, 18 (2005.), br. 1, str. 9–10.

¹⁸¹ O socijalnim aspektima nedjelje kao neradnog dana te nedostatne zakonske regulative u RH vidi dokument »Nedjelja radi čovjeka« (2. 4. 2004.) i »Izjava komisije Justitia et pax o očuvanju kulture slobodne nedjelje« (18. 1. 2005.), u: S. BALOBAN – G. ČRPIĆ (ur.), *Kultura nedjelje i dostojanstvo radnika*, str. 71–105.

¹⁸² Projekt su proveli Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve i Hrvatski Caritas tijekom ožujka i travnja 2004. godine. U projektu su prvi put testirane neke smjernice socijalnog nauka Crkve kao što su solidarnost, supsidijarnost, opće dobro. Usp. G. ČRPIĆ – K. NIKODEM, »Praćenje siromaštva u Hrvatskoj: neki pokazatelji«, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, 135 (2007.), br. 4, str. 291–294.

¹⁸³ Rezultati i radovi projekta objavljeni su u: *Bogoslovska smotra*, 74 (2004.), br. 2, str. 349–558; *Bogoslovska smotra*, 75 (2005.), br. 4, str. 967–1174.

¹⁸⁴ M. VALKOVIĆ, »Civilno društvo – izazov za državu i Crkvu«, str. 86.

¹⁸⁵ Usp. »Izjava biskupa HBK povodom otvaranja pristupnih pregovora punopravnom članstvu Republike Hrvatske u Europsku uniju« (13. 10. 2005.), u: *Službene obavijesti HBK*, 18 (2005.), br. 1, str. 8.

vlast pozvana stvarati zakonske pretpostavke za život dostojan čovjeka u miru i pravdi.«¹⁸⁶ Stoga je za Crkvu važna suradnja s raznim pokretima i nevladinim organizacijama, budući da će upravo preko laika na najbolji način svjedočiti kršćanske vrednote u raznim segmentima društva: u obitelji i obiteljskim udrugama te u strukovnim, gospodarskim, kulturnim, političkim i drugim organizacijama. *Kompendij socijalnog nauka Crkve* stoga naglašava važnost socijalnog pastoralala kao »živi i konkretni izraz Crkve potpuno svjesne vlastita poslanja evangelizacije društvenih, gospodarskih, kulturnih i političkih zbilja svijeta«,¹⁸⁷ usmjerenog rasvjetljavanju, poticanju i pomaganju cjelovitog promicanja čovjeka.

Socijalni pastoral nije samo obveza biskupa i svećenika već, prije svega, vjernika laika. Pred Crkvom u Hrvatskoj stoji stoga velik zadatak odgoja vjernika kako ne bi došlo do njezine getoizacije, već da uistinu ostane prisutna u društvu i utječe na društvene, gospodarske, kulturne i političke segmente života hrvatskog društva. Ujedno, to zahtijeva oblikovanje jasnog i argumentiranog govora i snažniju kritičku riječ protiv naslijeđenog mentaliteta i neoliberalnih stremljenja u cilju stvaranja što većih profita te koordinirano djelovanje različitih razina crkvenog života, od župne zajednice, preko laičkih udruga i pokreta i suradnje s nevladinim udrugama do vijeća na biskupijskoj razni i tijela HBK, a u cilju provođenja određenih socijalnih programa.¹⁸⁸ Važan doprinos trebala bi dati i sredstva društvenog priopćavanja koja, na žalost, do sada nisu pokazala značajnije zanimanje za socijalne programe Hrvatskog Caritasa i drugih crkvenih institucija.

U svjetlu današnje situacije, potrebno je od prozivanja i jadikovanja otvoriti se koordiniranom i timskom provođenju socijalnog pastoralala s konkretnim obli-

¹⁸⁶ »Izjava Komisije HBK *Iustitia et pax* u povodu rasprave o medicinski potpomognutoj oplodnji« (26. 11. 2004.), u: *Službene obavijesti HBK*, 17 (2004.), br. 1, str. 3–4. Usp. S. BALOBAN (ur.), *Hrvatska obitelj na prekretnici*, osobito priloge: V. PULJIZ, »Obitelj i socijalna (ne)sigurnost u Hrvatskoj«, str. 11–34; T. MATULIĆ, »Aktualni problemi braka i obitelji: etičko-socijalni vid«, str. 169–220. Vidi također: F. E. HOŠKO, »Utjecaj crkvenih elita na nacionalni identitet«, u: S. BALOBAN (ur.), *Hrvatski identitet u Europskoj uniji*, str. 51–87. O uvođenju joga u hrvatske javne odgojno-obrazovne ustanove vidi: »Apel Stalnoga vijeća HBK« (14. 7. 2003.), u: *Službene obavijesti HBK*, 16 (2003.), br. 1, str. 18.

¹⁸⁷ PAPINSKO VIJEĆE *IUSTITIA ET PAX*, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 524.

¹⁸⁸ »Stoga mi katolici ne ostajemo mirni, promatrajući kako se u Hrvatskoj stvara političko-kulturološki oblik suprotstavljenosti između umjetno stvorenih područja 'konzervativnog' i 'naprednoga'... Zadaća je Crkve, kao proročkoga naroda, brinuti se za prostor u kojemu ne postoji neki izravni djelomični interes, osim odgovornosti za čovjeka i za istinu o njemu... Nemojte šutjeti, poštovani znanstvenici, kulturni djelatnici, umjetnici, ljudi u odgoju, obrazovanju, zdravstvu i medijima, kada se razara obitelj, ne prihvaćajte istine koje služe samo zato da se izvuče profit, nemojte pognuti glave kada revni propagandisti grme da su katolici nazadni, ne dajte se pokolebati pred onima koji vjeru u Boga smatraju marginalnim pitanjem za vašu djecu«; J. BOŽANIĆ, *S blaženim Alojzijem graditi evanđeosku kulturu*. Homilija na blagdan bl. Alojzija Stepinca, 10. veljače 2007., Zagreb, 2007., str. 20–21.

cima društvenog angažmana¹⁸⁹ te umjesto hijerarhijskog stila upravljanja prijeći na sinodalni, zajedničarski način života crkvenog zajedništva u kojem će temeljno polazište biti trajno učenje vezano uz pastoralnu praksu, ostvarenu konkretnim sudjelovanjem u crkvenim i društvenim procesima. U tom smislu, politička traganja Crkve u Hrvatskoj zahtijevat će trajno otkrivanje, uvijek novih, izazova pluralnog društva u svrhu zauzimanja za promicanje temeljnih kršćanskih vrijednosti ljudskog dostojanstva i općeg dobra, podupiranja demokratskih procesa i socijalne dimenzije u gospodarstvu i politici te otvorenosti civilnom društvu i socijalnom zagovaranju, a osobito u njegovanju kulture dijaloga i promicanja načela solidarnosti i supsidijarnosti.¹⁹⁰

Zaključne misli

Govoreći o poslanju Crkve u suvremenom svijetu, Drugi vatikanski sabor ističe da ona hoda zajedno s čitavim čovječanstvom i sa svijetom proživljava istu zemaljsku sudbinu te da je ona kao kvasac i takoreći duša ljudskoga društva, koje se ima u Kristu obnoviti i preobraziti u Božju obitelj.¹⁹¹ U tom smislu, val promjena koje su se počele događati 1989. godine u zemljama komunističkog režima nije mogao zaobići ni Republiku Hrvatsku te sve što se događalo od prvih višestranačkih izbora 1990. godine i stvaranja hrvatske države, Domovinskog rata i izgradnje demokratskog društva, do današnjeg približavanja euroatlantskim integracijama, na određeni način odražavalo se i na Katoličku crkvu u Hrvatskoj, budući da se prema posljednjem popisu stanovništva više od 87% građana izjasnilo katolicima. Suočivši se s ovim promjenama, prije svega s procesom tranzicije i izgradnje demokratskog društva, politička traganja Crkve u Hrvatskoj možemo promatrati na nekoliko razina.

Polazeći od Ustava RH, koji jamči slobodu vjeroispovijesti, ali i odvojenost vjerskih zajednica od države, nakon više desetljeća komunističkog režima ponovno je pravno reguliran odnos Crkve i države potpisivanjem ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske. S druge strane, povijesno gledajući, zauzima-

¹⁸⁹ U promicanju socijalnog pastorala potrebno je ispuniti i nekoliko kriterija. Prvi je, da voditelj zajednice dobro poznaje socijalni nauk Crkve, drugi, da sami članovi župne zajednice budu sastavljene od najrazličitijih profesija vjernika te svoju stručnost oplemene volonterskim radom. Treći kriterij se nalazi u sredstvima društvenog priopćavanja koja trebaju prepoznati i popularizirati oblike socijalnog pastorala. Četvrti kriterij je promjena mentaliteta prema kojem uvijek netko drugi treba rješavati naše probleme. Usp. J. BALOBAN, »Afirmacija socijalnog pastorala u Hrvatskoj«, u: S. BALOBAN – G. ČRPIĆ (ur.), *Socijalni kompendij: izazov i nadahnuće*, str. 65–83.

¹⁹⁰ Usp. J. BALOBAN, »Doprinos Crkve društvenom konsenzusu u Hrvatskoj«, u: S. BALOBAN – G. ČRPIĆ (ur.), *Društveni konsenzus u Hrvatskoj*, str. 79–97.

¹⁹¹ Usp. »Pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* o Crkvi u suvremenom svijetu«, br. 40, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980.

nje Crkve za opće dobro hrvatskog društva i suočavanje s različitim izazovima, događalo se u tri različita društveno-socijalna konteksta. Pitanja koja je nametao Domovinski rat i posljedice koje je izazvao u hrvatskom društvu (1991.–1995.), osobito pitanje zakonite obrane i oprosta te poteškoće prognaništva, obilježilo je prvo razdoblje političkog traganja Crkve u Hrvatskoj. Biskupi i svećenici pozivali su u duhu evanđelja na mir i oprost, osudili svaki zločin te solidarno dijelili sudbinu svoga naroda. Drugo razdoblje (1996. – 2000.), koje obuhvaća vrijeme poslijeratne obnove, suočavanje s naslijeđenim mentalitetom i stvaranje demokratskih, gospodarskih i društvenih struktura unutar hrvatskog društva, od Crkve je zahtijevalo promjenu odnosa prema političkim strukturama i snažnije društveno-socijalno zauzimanje u duhu Drugoga vatikanskog sabora i socijalnog nauka Crkve. Predstavnici Crkve jasno su ukazali na mnoge negativne pojave u hrvatskom društvu i opasnost naslijeđenog mentaliteta, ali zbog nedovoljnog zaživljavanja socijalnog nauka Crkve izostao je snažniji angažman vjernika i značajniji pomaci na planu društveno-socijalnog djelovanja.

Treće razdoblje, od 2000. do danas, koje obilježava daljnja demokratizacija društva, više ili manje uspješan razvoj socijalne države prema europskim standardima, zahtijeva, pak, od Crkve suočavanje s novim izazovima pluralnog društva, osobito u duhu liberalne ideologije. U tom smislu, zbog društvene situacije nastale promjenom vlasti početkom 2000. godine, ali i u duhu smjernica tri pastoralna pohoda Svetoga Oca Republici Hrvatskoj, Crkva u ovom vremenu čini odmak od narodnog tribuna prema Crkvi koja više ukazuje na socijalne probleme i opasnost sekularnog fundamentalizma. Međutim, stvari se sporo kreću, te se kao izazov trenutka nameće potreba snažnijeg razvoja socijalnog pastorala koji zahtijeva, prije svega, organiziranje različitih oblika studijskih dana, seminara, tribina, osobito na biskupijskoj i župnoj razini, u svrhu osobne izgradnje vjernika u duhu socijalnog nauka Crkve i nadilaženja naslijeđenog mentaliteta.

Svrha socijalnog pastorala je osnažiti prisutnost vjernika u civilnom društvu, ali i u crkvenim strukturama, kako bi se njihov glas snažnije čuo i postao djelotvorniji u promicanju općeg dobra i kršćanskih vrijednosti u hrvatskom društvu. Na taj način vjernici bi ostvarili prava koja im po hrvatskom Ustavu i pravnoj regulativi pripadaju te se ona ne bi morala zahtijevati izvan javnog prostora, što često stvara dojam određene netransparentnosti. Osim toga, potrebni su različiti oblici formacije za vjernike angažirane u politici ili obnašanju javne službe kako bi se jasnije očitovali programi, prije svega, pojedinih političkih stranaka, u duhu socijalnog nauka Crkve. Njegujući dijalog s političkim strankama te promičući načelo supsidijarnosti, Crkva mora pomoći u nadilaženju naslijeđenog mentaliteta, osobito izraženog u »svemoći politike« koja je često pod utjecajem različitih gospodarskih lobija i tako podložna korupciji.

»Za naš crkveni i katolički mentalitet ovo predstavlja veliki izazov. Možda se već, sudeći po crkvenom i drugom tisku i njegovim odjecima u Crkvi i društvu, profiliraju dvije tendencije: nagnuće prema sve jačem vezivanju uz prošle obrasce katoličke monolitnosti i zatvorenosti u sebe, tj. nešto poput ponovne afirmacije Crkve kao utvrđenog grada pod stalnom opsadom što zahtijeva maksimalnu konsolidaciju snaga, jednodušnost (da ne velim jednodušljuje) uz što veću ili manju dozu polemičnosti prema onima – to je druga tendencija – koji se nastoje dijaloški suprotstaviti s modernitetom jer smatraju da prošli obrasci vjerničkog ponašanja i manifestacije vjere nisu adekvatni oblici svjedočenja vjere u modernitetu i (eventualnom) postmodernitetu. Profiliranje tih tendencija ne isključuje prisutnost onih koji s tim u svezi još nemaju neki svoj izgrađeni stav. Zato će spremnost na dijalog i umijeće posredovanja odigrati presudnu ulogu u izgradnji crkvenih zajednica i naše Crkve u cjelini.«¹⁹²

Na početku trećeg tisućljeća Crkva je stoga pozvana u svom političkom djelovanju staviti naglasak na promicanje temeljnih ljudskih i kršćanskih vrijednosti u cilju zaštite općeg dobra i nacionalnog bogatstva. Važnu ulogu u tome moraju imati laičke udruge te se kao zahtjev vremena i socijalnog pastoralala nameće i potreba njihovog ozbiljnijeg angažmana na društveno-socijalnom planu s konkretnim projektima. U tom smislu, potrebno je ostvariti bolju koordinaciju njihovog djelovanja, osobito na biskupijskoj razini, te supsidijarno pripomoći u odgoju i obrazovanju stručnih osoba. Pred Crkvom stoga predstoji odmak od teorije prema praksi, od određenog formalizma prema istinskom socijalnom pastoralu koji će biti sposoban pridonijeti razvoju demokracije u Hrvatskoj te istinskoj preobrazbi javnih institucija u duhu socijalnog nauka Crkve, a osobito snažnijoj prisutnosti kršćana u prostoru civilnog društva. Drugim riječima, potreban je jasan socijalni govor koji će biti potkrijepljen socijalnim djelovanjem te odgoj vjernika za društveno djelovanje u civilnom sektoru.

¹⁹² G. ČRPIĆ – S. KUŠAR, »Neki aspekti religioznosti u Hrvatskoj«, str. 558.

Summary

THE CHURCH IN CROATIA AND POLITICAL TRACES (1989 – 2007)

According to the last Population Census, more than 87% of the population in Croatia expressed themselves as Catholics and we can safely say that this characterised Croatian society on the social-political plan from 1989 to this day and in a certain way is reflected on the Church in Croatia itself. We can therefore observe its political traces from the first multi-party elections and the founding of the Croatian State to current endeavours of accessing Euro-Atlantic integrations at several levels. Pursuant to the Croatian Constitution which guarantees the freedom of religious confession but also the division of religious communities from the State and the signing of the Agreement with the Holy See, after several decades of communist rule, relations between the Church and State have finally been regulated in the spirit of democratic standards setting a legal framework for the Church's activities. At the level of the Church's political talk, while fulfilling its mission to advocate for humanity and common good, we have relevant statements by bishops and bodies of the Croatian Conference of Bishops and of course the thoughts of Croatian theologians. On a practical level however, we see a certain (lack of) adaptation of the clergy and laity in new social-political conditions and social-economic life.

Observed historically, the Church's stance for the common good of Croatian society and its being faced with various challenges occurred in three varying social contexts. Issues imposed by the Homeland War and its repercussions that faced Croatian society (1991–1995), particularly the question of the legality of defence and forgiveness as well as the hardships faced by displaced persons featured the first era of the Church's political traces in Croatia. Bishops and priests called for the spirit of the Gospel for peace and forgiveness. They condemned any crime and shared the fate of their people in solidarity. The second period (1996–2000), which encompasses post-war renewal and encountering an inherited mentality while creating a democratic, economic and social structure within Croatian society required changes in the Church and its relations towards political structures and greater social advocacy in the spirit of the Second Vatican Council and the Social Teachings of the Church. Church representatives clearly pointed out the negative aspects of Croatian society and the danger of an inherited mentality but also, the lack of putting into practise the principles of the social teachings of the Church which meant an absence of greater involvement of the faithful or any significant progress in its social activities. The third period from 2000 to this day, featured with continuing democratisation of society and more or less successful development of a social State according to European standards required the Church to encounter new challenges in a plural society particularly one in the spirit of liberal ideologies. In that regard, due to the social situation which emerged with the change of government in 2000 but also in the spirit of the directives of three pastoral visits by the Holy Father to Croatia, the Church took a step back from being a national tribune to being a Church that points out social problems and the danger of secular fundamentalism. However, matters move slowly and the challenges of the time impose the need for greater development of social pastoral work which requires above all various forms of studies, seminars, lectures in particular on a diocesan and parish level with the aim

of personal development in the spirit of the social teachings of the Church in order to overcome inherited mentality.

At the start of the third millennium, in its political activities, the Church is called upon to put emphasis on promoting fundamental human and Christian values with the aim of protecting common good and national wealth. An important role relies on the laity requiring more serious involvement in social pastoral work on the social plan with concrete practical projects. In that regard, it is necessary to create better co-ordination of activities particularly on the diocesan level and subsidiary assistance in educating and training qualified staff. The Church therefore is required to take a step back from theory and move towards the practical; to step back from certain formality towards sincere social pastoral work that is able to contribute to the development of democracy in Croatia and a true transformation of public institutions in the spirit of the Social Teachings of the Church and in particular a stronger presence of Christians in civil society. In other words, clear social dialogue is required that will be supported by social action and educating the faithful to act socially in the civil sector.

Key words: *Catholic Church, Croatian society, Social Teachings of the Church, common good, Church and State, Homeland War, democracy, politics, social justice, faithful, laity, civil society.*